

Indraja

Utenos kraštiečių kultūrinis žurnalas

Kaina 3 Eur

9 772029 975003

Nuodėgulių kaimo istorija

Meilė tėvynei ir nepamiršta pagarba žuvusiems

Žydų gatvėje atvertas „mažas langelis į Utenos praeitį“

Nr. 3 (78)
2020 m. rugsėjis

Žurnalą „Indraja“ galite
prenumeruoti ir gauti į savo pašto
dežutę visoje Lietuvoje.

Prenumeratos kaina
vienam ketvirčiui – 3 Eur
Žurnalas išeina 4 kartus per metus

Užsisakyti kraštiečiams skirtą žurnalą galima
laikraščio „Utenos diena“ redakcijoje (Maironio g. 34, Utena) bei
visuose Lietuvos pašto skyriuose.
Daugiau informacijos tel. (8 389) 61 460.

Indraja

2020 m. Nr. 3 (78)
Leidėjas UAB „Utenos diena“
ISSN 2029-9753

REDAKCIJA

Adresas: Maironio g. 34, 28193 Utena,
tel. (8 389) 61 460

REDAKTORIUS

Vytautas RIDIKAS
Tel.: 8 657 47 758, el. p. redaktorius@utenosdiena.lt

ŽURNALISTAI

Deimantė KAZOKAITĖ
Visvaldas KULAKAUSKAS
Lina NARČIENĖ
Lina RAGINYTĖ
Aurelija KAIRYTĖ-SMOLIANSKIENĖ
Jurgita ULKIENĖ
Vilija VIŠOCKIENĖ

MAKETUOTOJA

Viktorija SKREBIŠKIENĖ

REDAKCINĖ KOLEGIJA

Prof. Arvydas ŠALTENIS – kraštiečių klubo „Indraja“ prezidentas, Lietuvos dailininkų sąjungos narys.
Grażina KADŽYTĖ – kraštiečių klubo „Indraja“ viceprezidentė, etnologė.
Regina KATINAITĖ-LUMPICKIENĖ – Lietuvos rašytojų sąjungos narė, poetė.
Petras PANAVALAS – Lietuvos rašytojų sąjungos narys, rašytojas, publicistas.

Spausdino UAB „Judex spauda“

Tiražas 1 000 egz.

Maketavo UAB „Utenos diena“

Platinti žurnalo tekstus be rašytinio redakcijos sutikimo draudžiama.

Leidinyje panaudotos Deimantės Kazokaitės (2 psl.) Vytauto Ridiko (3–7, 32–37, 39, 43, 66 psl.), Visvaldo Kulakausko (8, 14–15, 29 psl.), Jurgitos Ulkienės (10–13, 16, 19, 23–25, 28 psl.), Vilijos Višockienės (40–42, 44–46 psl.), Linos Raginytės (48–53 psl.) nuotr., Vandos Kuliešienės asmeninio archyvo (9, 18 psl.), Jurgitos Ulkienės asmeninio archyvo (20–22, 30 psl.), Utenos kraštotyros muziejaus archyvo (12–13 psl.), Romualdo Šimkūno asmeninio archyvo (38 psl.) nuotr.

Pirmame viršelio puslapyje Eglės Lipeikaitės akvalerė „Vakaro šviesa“ 2017 m.

Paskutiniame viršelio puslapyje Deimantės Kazokaitės nuotr.

SRTRF parėmė rubrikas

SUSITIKIMAI, PASTOGĖ, ATMINTIS, PAVELDAS, ASMENYBĖ, ISTORIJA, HOROSKOPAI

Projektą iš dalies finansuoja
Spaudos, radijo ir televizijos
rėmimo fondas
UAB „Utenos diena“

2020 metų projektui „Utenos kraštiečių kultūrinis projektas „Indraja“ skirta 10 tūkst. Eur.

TURINYS

SUSITIKIMAI	3 psl.
Literatūrinės premijos laureatė skaito šimtamečius laikraščius	
ATMINTIS	6 psl.
Tauragniškių dėmesys hab. dr. Eugenijai Šimkūnaitei	
PASTOGĖ	8 psl.
Nuodėgulių kaimo istorija	
ATMINTIS	32 psl.
Žydų gatvėje atvertas „mažas langelis į Utenos praeitį“	
ATMINTIS	35 psl.
Meilė tėvynei ir nepamiršta pagarba žuvusiems	
KNYGOS	38 psl.
Gyvenimo atvirlaiškis	
SUSITIKIMAI	39 psl.
Susitikime po 71-erių metų ir šį kartą – vien vyrai	
GALERIJA	40 psl.
Dusetų krašto menininkai atšventė savo įkurtos galerijos 25-metį	
DAILĖ	44 psl.
Eglė Lipeikaitė: „Dusetos man tapo namais“	
KŪRYBA	47 psl.
Skrydis virš Didžiųjų ežerų	
PAVELDAS	48 psl.
Nuo Videniškių iki Gaidės: sakralinio paveldo ir religinio meno klodai mūsų krašte (I)	
ATMINTIS	54 psl.
Armija Krajova Lietuvoje	
POEZIJA	57 psl.
Vienišiaus vieninteliam	
ISTORIJA	58 psl.
Lietuvos žydų skerdimo istorija holokausto Lietuvoje	
ASMENYBĖ	60 psl.
Pauliaus Širvio karas ir pokaris	
ASMENYBĖ	62 psl.
Pauliaus Širvio švytėjimas Kaišiadorių krašte	
HOROSKOPAI	64 psl.
Medžių horoskopai	
MUZIKA	66 psl.
XXIV Aukštaitijos vargonų muzikos festivalis – jubiliejaus link	

...ne tik apie sveiką pavydą dusetiškiams

Kaip ir praėjusioje vasarinėje „Indrajoje“ buvo daug gyvenimo takelių ir vieškelį, kuriais kažkada nuėjo mūsų žurnalo herojai, taip ir šiame numeryje pilna įvairių susitikimų, atminčių, istorijų, tikro meno kūrėjų minčių, bažnyčių varpų skambesio...

Šiame numeryje nuo pirmų puslapių sutinkame jaunatvišką kūrėją, kuri buvo nominuota garsaus poeto premija, toliau prisimename garsiąją žolininkę, kurią kiti vadino ragana, kilusią nuo Tauragnų ir šį kraštą išgarsinusią per visą Lietuvą... Seimas 2020-uosius paskelbė jos vardo metais, kad tas garsas nueitų ne tik per visą šalį, bet ir plačiau... Šiame numeryje – kaimo, kuriame augo, gyveno ir kūrė gausybė žmonių, istorija. Mes turime didžiulį savo protėvių dvasia, prisiminimais apie juos, jų dėmesiu ir kaip pasididžiavimą nešti žinių kitoms kartoms, kad tokie buvome... Ta nedidelė prisiminimų sauja, pažerta žurnalo puslapiuose, kaip tik atliepia mūsų norą protėvius pažinti dar giliau, dar labiau gerbti kaimą, nes jis gyvas ir šiandien.

Šiame žurnalo numeryje sužinosite apie tai, kad kažkas Žydų gatvėje atvėrė nedidelį langelį į Utenos praeitį, kažkas pagarbiai prisiminė žuvusiuosius už tėvynės laisvę, statydami atminimo žymenis... Didžiulė pagarba jiems, mūsų gyviesiems, nepamirštantiesiems savo kiemo istorijos, sudėtingų vaikystės ar jaunystės gyvenimo akimirkų, surašytų į knygas, ar visa tai prisimenantiems susirinkus jau į nebegausų bendraamžių būrelį.

Toliau žurnale – meno meka tapusios galerijos šventė, kuri kelia ne tik nuostabą, bet ir susižavėjimą. Gražiamie Sartų ežero pakrantėje gyvuojančiame Dusetų miestelyje tiek gyvybės ir pagarbos meno žmonėms, kad nejučia imi pavydėti gerąją prasme tokiai erdvei ir menininkų susiklausymui. Žavi ir patys kūrėjai – o viena iš jų šiame numeryje stebina savo akvarele. Stebina ir Ignalinos bei Zarasų krašto bažnyčios, kurias viename projekte prisiminė Ignalinos šviesuoliai. Jose – ne tik kvapą gniaužiančios paslaptys, bet ir netikėčiausios tų sakralinių vietų istorijos.

Vėl prisimename kraupias žydų holokausto istorijas ir baigiame domėtis Armijos Krajovos nuodėmėmis.

Žurnalo puslapiuose – dar neregėtos ir negirdėtos žinios apie vieną žymiausių mūsų šalies poetų. Šiomet rugsėjį jis būtų šventęs savo gyvenimo 100-metį. Tačiau... jo švytėjimas užgeso pernelyg anksti... Kodėl, ieškokite žurnalo puslapiuose...

Koks mūsų rudeninis leidinys be garsiosios žiniuonės horoskopų, kuriuos pamilo ne viena mūsų skaitytoja...

Skaitykite, mėgaukitės ir dėkokite visiems (tiek skaitantiems, tiek kuriantiems), kad dar esame ir rašome.

**Gražaus rudens linkintis redaktorius
Vytautas RIDIKAS**

Literatūrinės premijos laureatė skaito šimtamečius laikraščius

Aurelija KAIRYTĖ-SMOLIANSKIENĖ

Dėl Lietuvoje įvesto karantino įprastu laiku neįvykęs 56-asis tarptautinis poezijos festivalis „Poezijos pavasaris“ prasidėjo tik liepos pabaigoje. Festivalio renginiai, sukvietę poetus ir poezijos gerbėjus įvairiuose Lietuvos miestuose, vyko ir Utenos rajone bei Utenoje. Jau 18-ąją kartą „Poezijos pavasario“ metu A. ir M. Miškinų literatūrinėje-etnografinėje sodyboje Juknėnuose, Daugailių seniūnijoje, įteikta Utenos rajono savivaldybės įsteigta kasmetinė literatūrinė poeto Antano Miškinio premija. Premija skiriama už per dvejus kalendorinius metus išleistą poezijos knygą, kurioje atsiskleidžia aukštaitiška – utenietiška – dvasia, geriausiai atspindinti Aukštaitijos tradicijas, istorinę atmintį. Šįmet už poezijos knygą „Bu bu itis (Alisa Meler išeina pro duris)“ apdovanota rašytoja, kilusi iš Pasvalio, Agnė Žagrakalytė.

Premija stipresnė už koronavirusą

Renginį pasikeisdami vedė uteniškiai poetai Regina Katinaitytė-Lumpickienė ir Vytautas Kaziela, tarp sveikinimų bei kalbų gitara brazdino bardas Gediminas Storpirštis, apdovanojimų ceremoniją pradėjęs pagal poeto Juozo Erlicko eiles sukurtu muzikiniu kūrinio „Yra šalis“. R. Katinaitytė-Lumpickienė pasveikino susirinkusius pavadindama šįmetį „Poezijos pavasarį“ vėluojančiu, bet labai tikru, ir pasidžiaugė, jog nors dėl koronaviruso pandemijos renginys neįvyko tradiciškai per Antanines, bet buvo surengtas vėliau. Ji taip pat pasigėrėjo A. ir M. Miškinų sodyba-muziejumi ir džiugiai pastebėjo, kad renginį aplankė visuomenės reikmės sodybą padovanojusios poetų šeimos atstovės A. Miškinio dukra Jolanta Miškinytė-Garjonienė ir Vinco Miškinio dukra Jovita Maksimavičienė: „Visi žinome, kokia ši sodyba brangi uteniškiams bei visai Lietuvai. Kokia čia dvasia. Tai – Miškinų dvasia, literatūrinė dvasia, tai – mūsų kultūros židinys...“ Prie mikrofono pakviestas V. Kaziela prisiminė, kaip 2003 metais Utenos rajono savivaldybės taryba įsteigė literatūrinę poeto A. Miškinio premiją. „Aštuoniolika metų žmogaus gyvenime yra labai daug. Pristatinėdami laureatus per aštuoniolika metų su R. Katinaite-Lumpickiene ne tik išmindėme visą Miškinų sodybos atslaimą, bet ir sulaukėme pilnametystės, o jeigu norėsime vesti dvidešimt penktąjį renginį, mums suoliuko nebeužteks, reikės ir smėlio dėžę sukalti, – šmaikštavo V. Kaziela. – Premija labai stipri, jai šįmet reikėjo įveikti ne tik koronavirusą, bet ir Kultūros skyriaus vedėją.“

Miškinių sodyboje susirinkusiai publikai dainavo aktorius Gediminas Storpirstis

Apdovanojama už dūzgiantį gyvenimą

Renginį aplankė ir keli politikai. Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkė Birutė Jonuškaitė juokavo, kad, jei poezija derėtų su politika, gyventume labai gražioje šalyje. Jos teigimu, šiųmetė A. Miškinio premijos laureatė iš Pasvalio apylinkių kilusi A. Žagrakalytė savo kūrinuose gerai moka suderinti didmiesčio aurą su tuo, ką išsinešė iš gimtųjų namų ir niekada neprarado. „Kas man gražiausia Agnės kūryboje, tai, kaip ji pati sako – būtis ne būtis, yra vienas dūzgiantis gyvenimo luitas. O

gyventi man labai patinka, – A. Žagrakalytės žodžius citavo B. Jonuškaitė. – Už tą dūzgiantį gyvenimą visos A. Žagrakalytės knygos ir yra premijuojamos. Jos originalumas ir gyvenimo džiaugsmas trykšte trykšta. Bet ne banalus, o tikras, pasvalietiškas.“ Utenos rajono savivaldybės meras Alvydas Katinas pakvietė į sceną A. Miškinio premijos laureatę, jai buvo įteiktas pažymėjimas ir užkabintas ažuolo lapų vainikas. A. Žagrakalytė publikai perskaitė kelis eilėraščius – A. Miškinio ir savo. Renginio metu kūrinius skaitė poetai Antanas A. Jonynas, B. Jonuškaitė, Liudvikas

Jakimavičius, Dainius Dirgėla. Uteniškiai kūrėjai Rasa Milerytė, A. Katinas, Petras Panavas – pirmasis A. Miškinio premijos laureatas – bei Rūta Mikulėnaitė-Jonuškienė, kuriai ši premija įteikta prieš penkerius metus. Renginio vedėjai R. Katinaitė-Lumpickienė bei V. Kaziela taip pat skaitė savo kūrinius. Renginyje dalyvavo bei savo eilėraščius skaitė ir Utenos kultūros centro direktorius Erikas Druskinas.

Penkiolika metų Škotijoje gyvenanti R. Mikulėnaitė-Jonuškienė klausytojams prisipažino, kad persirgo koronavirusine infekcija: „Lietuviai socialiniuose

Mėgstantis iššūkius meras Alvydas Katinas šį kartą, stovėdamas šalia „Poezijos pavasario“ dalyvių bei Utenos A. ir M. Miškinių viešosios bibliotekos šventės organizatorių, bandė sutramdyti Antano A. Jonyno augintinį

tinkluose vieni kitų vis klausinėja: ar jūs matėte nors vieną žmogų, kuris sirgo koronavirusu? Aš sirgau, ir visa mano septynių asmenų šeima sirgo, bet į statistiką patekau tik aš viena. Ir tokie yra pasaulio duomenys...“ Susidomėjusiems žiūrovams ji perskaitė kelis savo eilėraščius. Vienas jų – apie ligos dienas.

Vėliau „Poezijos pavasario“ renginys persikėlė į Dauniškio ežero pakrantę, kur eilėraščių posmus rašytojai skaitė sekmdieniu besimėgaujantiems uteniškiams.

Kodėl nedžiuginti žmonių?

„Indrajai“ pavyko pakalbinti premijos laureatę A. Žagrakalytę ir pasiteirauti, kaip Belgijos sostinėje Briuselyje gyvenanti kūrėja jaučiasi pirmą kartą atvykusi į Uteną ir priėmusi reikšmingą apdovanojimą, kurį yra gavę ir už ją vyresni žymūs poetai, tokie kaip Algimantas Baltakis ar Jonas Strielkūnas. Rašytoja sakė, kad sužinojusi, jog laimėjo A. Miškinio premiją, iš pradžių negalėjo tuo patikėti: „Po kokių metų gal suprasiu, nes tai atrodė lyg sapnas...“ Mano organizmas keistai į tai reaguoja.“ Publikai eilėraščius skačiusi autorė papasakojo, jog poezijos renginiuose dalyvauja jau apie dvidešimt metų, tad viešumo baimės nebeturi. Pasak moters, nors kartais ji ir drovosi, bet išmoko apsimesti: „Jeigu vaidini drąsą ir kad viską supranti bei moki, vėliau iš tikrųjų pasidaro drąsu.“ A. Žagrakalytė paatviravo, kad besimokydama mokykloje ketino studijuoti biologiją ir dalyvauja ne tik filologijos, bet ir biologijos olimpiadose, tačiau vėliau suprato, kad filologijos olimpiadoms ruoštis jai kur kas lengviau, nes nereikia tiek mokytis: „Parašai eilėraščių, gauni diplomą, ir viskas baigta.“ Pasak nuo šešiolikos metų eiliuoti pradėjusios moters, ji studijavo filologiją tuometiniame Vilniaus pedagoginiame universitete, nes turėjo kelis olimpiadų diplomus, o turinčius bent vieną tokį diplomą ten priimdavo be konkurso. „Nuo dešimtos klasės galėjau nesimokyti, – šypsojosi A. Žagrakalytė. – Man rašyti sekėsi neblogai, o baigus mokyklą sėkmė niekur nedingo. Jeigu kažkam patinka tai, ką rašau, kodėl nedžiuginti žmonių?“

Išstudijuoją šimtametę spaudą

„Nėra geresnio jausmo nei suvokimas, kad tavo eilėraščių yra geras. Jausena lyg narkotizuojanti, tarsi užplūsta euforija...“ – pripažino autorė.

Pašnekovė papasakojo, kad gyvenimo svetur patirtis įsiliejo į kūrybą, o šiuo metu ji rašo naują knygą apie katalikus, kurie pakeitė pasaulį: „Vieni pakeitė smarkiai, kiti – mažiau. Bus prozos kūrinys, kuris vadin-

Agnę Žagrakalytę sveikino Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkė Birutė Jonuškaitė (*kairėje*) ir meras Alvydas Katinas

sis „Triukšmaujantys: katalikai“. Būsimos knygos veikėją atradau palaidotą netoli namų esančiose Briuselio kapinėse. Panočiau jį aprašyti. Turiu pririnkusi kalnus medžiagos apie Pirmąjį pasaulinį karą, kaip karas atrodė Lietuvoje, Belgijoje ir Kinijoje. Išsiaiškinau būsimo kūrinio herojaus gyvenimo aplinkybes, biografiją. Darbas, kurį nuveikiau, kol kas labiau priminė žurnalistės ar istorikės negu rašytojos. Mano tėvas – buvęs kolekcionierius, tad turi pilnas palėpes senų leidinių. Kartais prašau, kad surastų juose kas mane domina. Surastus straipsnius nusifotografuoju ir tuos vaizdus būdama užsienyje galiu išstudijuoti. Taip pat kai kuriuos šimto metų senumo laikraščius perskaitau internete, virtualioje

kultūros paveldo sistemoje epaveldas.lt. Iš ten gavau žinių apie daugelį dalykų. Apie marianitus tik iš ten ir sužinojau.“

A. Žagrakalytė su vyru vertėju augina paauglystės slenkstį peržengusius vaikus – Praną ir Agotą. Ji prisipažino, kad pirmiausia yra motina ir žmona, tik paskui rašytoja. Pasak kūrėjos, rašymu ji neužsiima kasdien, rašo prabėgomis, kai randa laiko. „Karantino metu tikrai buvo ką veikti – pašerti du namie besimokančius paauglius nėra paprasta, jie ėda kaip arkliai, – pokštavo moteris, kurios knygos renkamos žinios praverčia Briuselio lietuvių žaidžiamuose intelektualiuose komandiniuose žaidimuose – protmūšiuose.

„[Lietuvą mes tikrai grįšime“, – sakė ji.

Tauragniškių dėmesys hab. dr. Eugenijai Šimkūnaitei

Vytautas RIDIKAS

Šiomet per visą Lietuvą – nuo Mažeikių iki Tauragnų – nuvilnijo spalvingi Žolinės renginiai, skirti Eugenijos Šimkūnaitės 100-mečiui. Visur, kur ji lankėsi ir skaitė paskaitas, vyko susitikimai, augalų pažinimo pamokos, arbatų degustavimas.

Vilniaus visuomenės sveikatos biuras organizavo renginį – praktines dirbtuves „Vaistažolės mūsų gyvenime“, skirtą mokslininkai, vaistinių augalų tyrėjai, visuomenės švietėjai, sveikos gyvensenos populiarintojai habil. dr. E. Šimkūnaitei. Neseniai Vytauto Didžiojo universiteto Kauno botanikos sode vykusiame moksliniame-praktiniame seminare buvo pažymėta dr. E. Šimkūnaitės mokslinė, edukacinė šviečiamoji ir gamtosauginė veikla. Mažeikiškiai per Žolinę sukūrė taką iš vaistažolių ir gėlių „Kai pakvimpa žolynai“.

Galima teigti, kad įspūdingiausias renginys vyko Tauragnuose, kur habilituota

daktarė praleido savo jaunystę.

Šiomet visa Lietuva mini jos 100-metį. LR Seimas tarp kitų dešimties nutarimų 2020-uosius paskelbė Eugenijos Šimkūnaitės metais. Neatsitiktinai Utenos rajono savivaldybėje buvo sudaryta komisija, numatanti, kaip minėsime žemietės jubiliejų. Viena iš Tauragnų bendruomenės idėjų buvo deramai įamžinti Gesės, taip ją dažnai vadindavo tauragniškaiai, atminimą. Buvo sumanyta jos tėvų buvusios trobos vietoje pastatyti stogastulpį, žymintį, kad čia ji gyveno, čia praėjo jos basakojės vaikystės vasaros, o šalia, Gesės vyšnių sode, jos atminimą įamžinti pastatant suolą. Skulpto-

rius ir žymus medžio drožėjas ukmergiškis Rimantas Zinkevičius, prieš kurį laiką išdrožęs suolą ir ant jo išraižęs habilituotos daktarės žodžius: „Jeigu paparčio žiedo specialiai neieškai, tai žiedas susiras tave būtinai“, buvo patenkintas savo darbu. Nuo šiol suolas visiems Gesės vyšnių sodo lankytojams primins garsios žiniuonės išsakytą mintį ir leis atsipūsti bei pamąstyti apie jos nuveiktus darbus. Šalia Gesės sodo bendruomenės rūpesčiu pastatytas stogastulpis dr. E. Šimkūnaitei atminti atvykusiems svečiams bus dar vienas traukos centras – šį įspūdingo dydžio stogastulpį kūrė tauragniškaiai. Tauragnų seniūnijos seniūnas

Šalia buvusių dr. Eugenijos Šimkūnaitės namų iškilo įspūdingas stogastulpis

Alvydas Danauskas Ksaverio Stundžios sodyboje surado unikalų ažuolą, o du žymūs šio krašto medžio drožėjai Antanas Budvytis ir Romualdas Šimkūnas per trumpą laiką sukūrė šedevrą – kaip sakė seniūnas, iš pasakos į visus žvelgiančią laumę, raganą, tikrą E. Šimkūnitę.

Pristatant šį Tauragnų traukos centrą dalyvavo viešnia iš Sveikatos apsaugos ministerijos Visuomenės sveikatos departamento patarėja Asta Kandratavičienė, nepamiršusi atvežti ministro Aurelijaus Verygos, buvusio dr. E. Šimkūnaitės mokinio, dovanų ir padėkų seniūnui A. Danauskui ir Tauragnų karšto bendruomenės pirmininkei kultūros darbuotojai Danguolei Trimonienei už ilgametį žymios kraštietės atminimo puoselėjimą. Tiek bendruomenės pirmininkė, tiek seniūnas nepamiršo ir stogastulpio autorių – jiems įteikė dovanų.

Dr. E. Šimkūnaitė parašė nemažai knygų, o dar viena knyga buvo pristatyta per Žolinę, vykusią Tauragnuose. Knygoje – per 30 moterų autorių, kurios žolynų motyvais sukūrė karpinius. Į šią knygą savo kūrinius sudėjo tautodailininkės ir karpinių meistrės iš visos Lietuvos. Iš 37 karpytojų yra ir kelios uteniškės – Odeta Tumėnaitė-Bražėnienė, Aušra Būgienė, Rasa Slesoriūnienė, Giedrė Sudniūtė, Vaida Svigarienė ir tauragniškės – Regina Mačienė bei Lina Paukštienė.

Trys kopyltstulpio autoriai medžio drožėjai (iš kairės) Romualdas Šimkūnas, Antanas Budvytis ir seniūnas Alvydas Danauskas vos spėjo iki Žolinės įgyvendinti savo idėją

Neliko šiam renginiui abejinga ir Eugenijos Šimkūnaitės labdaros ir paramos fondo valdybos pirmininkė Birutė Karnickienė, dėkojusi visiems tauragniškiams ir idėjos įamžinti žiniuonės atminimą autoriams.

Pagerbiant dr. E. Šimkūnaitės atminimą susitikime su tauragniškais bei svečiais dalyvavo žymi Lietuvos žolininkė, Žolinčių akademijos vadovė bei sveikos gyvensenos propaguotoja Danutė Kunčienė.

Šventę vainikavo jos keptos duonos ragavimas ir tradicinė tauragniškių šiupininė su žolelių arbata. Daugelis dalyvių iš šventės namo parsinešė ir po žiupsnelį čia pat pagamintos D. Kunčienės druskos su žolelių mišiniu. Žymi žolininkė sumanė ir tauragniškiams prisižadėjo iš Gesės vyšnių lapų pagaminti ypatingą prieskonių skanskonį. Pasak žolininkės D. Kunčienės, skanskoniai – tai sudėtiniai, iš įvairių vaistinių augalų sukomponuoti produktai.

Karpytojos gavo dovanų neseniai išspausdintą knygą „Iš Žiniuonės skrynios“

Nuodėgulių kaimo istorija

Vanda KULIEŠIENĖ

Nuodėguliai – nedidelis kaimelis, įsikūręs 12 km į šiaurės rytus nuo Utenos, abipus kelio, nuo seno jungusio Jotaučių ir Degsnio dvarus. Pagal Nepriklausomos Lietuvos administracinį paskirstymą priklausė Utenos apskrities Daugailių valsčiui (dabar Daugailių seniūnijai), Sudeikių parapijai. Rašant šią kaimo istoriją, remtasi vyresniosios kartos žmonių prisiminimais bei iš jų tėvų ar senelių girdėtais pasakojimais: Jadvygos Novodvorskaitės (gim. 1902 m.), Emilijos Šapokienės (gim. 1873 m.), Antano Šapokos (gim. 1898 m.), Teklės Šapokienės (gim. 1901 m.), Igno Tamošiūno (gim. 1900 m.), Bronės Tamošiūnaitės (gim. 1903 m.), Jono Žalalio (gim. 1918 m.), Genės Mitalienės (gim. 1927 m.), Angelės Kazokienės (gim. 1906 m.), Kazimiero Pakalnio (gim. 1925 m.), Veronikos Novodvorskienės (gim. 1905 m.), Stasio Karaliaus (gim. 1915 m.), Onos Leipuvienės (gim. 1933 m.), Kazio Šiožinio (gim. 1918 m.) ir Barboros Urvelytės (gim. 1908 m.).

Apie Nuodėgulių kaimą...

Nuodėgulių kaimo žemes iš trijų pusių supa lapuočių arba mišrūs miškai: šiaurėje ošia Šėšelių miškas, rytuose stūkso Vinkšnynių raisto plotai, pietrytinėje pusėje – lapuočių miškeliai – Degsnelės, pietuose – Mičiūniškis, Tabokinis, Kastuliškio krūmai, pietvakariuose – Ažulunkelių

miškelis. Tik vakarų pusėje laisvai atsiveria akiai Aukštuolių bei Sudeikių kaimų kalvos, o nuo Kastuliškio kalno aukštumos užmatai ir mėlynai spindinčius Alaušo ežero vandenį.

Gretimi kaimai: šiaurėje Rukliai, vakaruose – Stumbrės viensėdis ir Sudeikių laukai, pietvakarių pusėje – Aukštuolių

kaimas ir ikikariniais laikais ponų Poklevskių-Koziell, žmonių, vadintų tiesiog Kazlais, valdyto Jotaučių dvaro, pietuose – Kastuliškio palivarko, kurio paskutinis šeimininkas Adomas Poklevski-Koziell buvo artimas Jotaučių dvaro pono giminitis, žemės.

Nuodėgulių kaimo gatvė nutįsusi iš pietų į šiaurę. Ji vingiuoja tai nusileisdama

Upelis Virvyčia dalija kaimą perpus

į slėnį, tai vėl pakildama į aukštumėlę. Kaip prisimena senieji kaimo gyventojai, gyvenvietėje būdavo dideli purvynai, kuriuos labai išminkydavo į ganyklas ir atgal varomi gyvuliai, ypač pietinėje kaimo dalyje, kur žemė labiau molinga. Kaimo gatvė iš abiejų pusių buvo aptverta karchių tvoromis. Buvo kalama į žemę po du kuolus greta, į jų tarpą tam tikrais atstumais spraudžiamos kartys ir pritvirtinamos prie kuolų karnomis (stipriomis karklų žievėmis). Kelio šonuose buvo kasami grioviai, kad kelias būtų sausesnis. Prie daugumos sodybų pavasarį baltu apdaru pasipuošdavo obelys, kriaušės, gatvės pakraščiu buvo vyšnių bei slyvų sodeliai. Ošė liepos, klevai, o Jono Šapokos kieme stūksojo tūkstantmetis ąžuolas. Medį nukirtus, ant plataus jo kelmo mielai žaisdavo vaikai. Tas kelmas ilgus metus, dar ir išdalijus vienkiemiais, tarsi priminė praeiviui senus laikus.

Nuodėgulių kaimas nebuvo vientisas – jį sudarė dvi dalys: Nuodėguliai ir Bajorai. Šiauriniame jo gale buvo prisiglaudusios valstiečių sodybos, pietiniame – turtingesniųjų, laikusių save bajorais. Bajorams priklausė aštuoni ūkininkai. Tai Stanislovas Novodvorskis, Antanas Novodvorskis, Jurgis Šeduikis, Adomas Šiožinys, Vincas Šiožinys, Jonas Mieliauskas, Jurgis Šiožinys ir Stasys Šiožinys. Jų ir „šniūrai“ buvo platesni, ir valakas didesnis. Tarp Bajorų ir Nuodėgulių valstiečių „šniūrų“ buvo nedideli žemės ploteliai, vadinami „šakaunyčiomis“. Tokia tvarka buvo įsigalėjusi nuo baudžiavos panaikinimo. Be to, bajorai nuo prievolių, pavyzdžiui, važiuoti į pastotes, buvo atleisti. Tai turėdavo atlikti valstiečiai.

Seniausieji žinomi Nuodėgulių kaimo gyventojai (XIX a. pabaigoje) – 14 sodybų šeimininkai: Pečiūra, Palepšys, Sipavičius, Šapoka, Aismantas, Pimpė, Garšva, Tamošiūnas, Valaika, Snarskis, Šeduikis, J. Mieliauskas, Adomas Šiožinys ir Vincas Šiožinys. Metai iš metų padėtis keitėsi – ateidavo nauji užkurai, senosios pavardės išnykdavo, atsirasdavo naujų. Dalį ūkių nupirkdavo nauji šeimininkai.

Pavadinimo kilmė

Kodėl Nuodėgulių kaimas pavadintas tokiu juodu vardu? Sunku šiandien tiksliai atsakyti į šį klausimą. Tačiau galima spėti, jog vardo kilmė susijusi su degimu. Matyt, kadaise šiose apylinkėse būta didelių gaisrų, o gal dirbama žemė atkariauta iš miškų, juos deginant... Apie tai galima spręsti iš vietovardžių: Nuodėguliai, Rukliai (kaimas), Degsnys (dvaras), Degsnelės (miškas), Degutinė (raistas Šešelių miške). Kai

Kaimo „bajorai“ Teofilė Šiožinytė su broliu Petru Šiožiniu XX a. pradžioje

kas aiškina, kad žmonės čia labai sunkiai gyveno, ponai juos spausdavo prie darbų, vargindavo duoklėmis ir prievolėmis, tai žmonės buvo suvargę, pajuodę kaip nuodėguliai, gal dėl to ir savo kaimą pavadino Nuodėgulių vardu.

Apie kelius...

Kaimo laukuose gerų kelių nebuvo, tik paprasti lauko keliukai. Niekas jais nesirūpino ir netaisė, nebent į giliai įsirusu-

sias provėžas akmenų primesdavo. Didžiausias kelias – vieškelis tarp Jotaučių ir Degsnio dvarų, kuriuo baudžiavos laikais važinėdavo ponų kariatos. Nedidelis lauko keliukas vedė iš pietinio kaimo galo į Vinkšnynes. Taip pat iš kaimo pietinio galo ėjo kelias pro Aukštuoles Sudeikių link. Gal puskilometro atstumu į šiaurę, ties Jono Šapokos sodyba, ėjo kelias, kuriuo pro Sabeikės pievas važiuodavo ir pėsti eidavo į Sudeikius. Vargana

keliūta atkakliai brovėsi Vinkšnynių pietiniu pakraščiu ir pro Dėgsneles į plentą ties Daržinių kaimu. Išsiskirsčius vieniškiais, atsirado keliukų prie naujų sodybų: iš kaimovietės į vakarus ir į rytus. Senasis Jotaučių–Nuodėgulių kelias ilgainiui neteko reikšmės, sunyko, niekas jo netaisė. Čia praeidavo nebent pėsčiomis į Uteną skubančios moterys su krepšiu kiaušinių, sūriais ar sviestu. Į plentą pradėta važiuoti geresniu keliu – pro Kastuliškį ir Radeikius. Vėlesniais laikais kelias nuo plento pro Radeikius pasidarė vieškeliu, jungiančiu Nuodėgulus su Rukliais, Dėgsniu, Antandraja ir kitais kaimais. Devintojo dešimtmečio pabaigoje nutiestas geras vieškelis Rukliai–Nuodėguliai–Daržiniai (iki plento).

Kaimo kapinaitės

Rytiniame kaimo laukų pakraštyje, ant gražios kalvelės, protėviai parinko vietą kapinaitėms. Iš tolo žalių beržų fone matėsi iškilus akmeninis kryžius. Niekas šiandien negali pasakyti, kada ir kieno atminimui jis buvo pastatytas. Tik žmo-

nės apgailestaudami kalbėjo, kad 1940 ar 1941 metais piktos rankos jis buvo sudaužytas. Ilgai gulėjo į krūvą sumesti šio kryžiaus gabalai. Bet ne visi. Tik vėl atkūrus Lietuvos nepriklausomybę kryžiaus liekanos buvo šiaip taip sulipdytos.

Laiko tėkmė sunaikino ir kitus čia stovėjusius medinius kryžius. Sunyko, susilygino su žeme kai kurios neprižiūrimos kapavietės. Nuo seno šiose kapinaitėse buvo laidojami Nuodėgulių kaimo žmonės. Čia atgulė Lietuvos savanoriai Juozapas Baraišis bei jo vaikai Stasiukas ir Elenutė, Pranas Melnikas. Čia amžinojo poilsio vietą surado Steponas ir Jonas Čeplinskai, Alžbieta Garšvienė, garsusis Nuodėgulių kalvis Jonas Pakalnis ir kiti.

Dabar čia pastatyti šiuolaikiški paminklai Juozapui ir jo sūnui Vytautui, kuris norėjo atgulti amžinojo poilsio greta tėvo, deja, jį čia palaidoti nebuvo leista (kapinės neveikiančios). Pastatytas paminklas ir Jonui Pakalniui. Kiti kapeliai apleisti, neprižiūrimi ir turbūt niekieno nelankomi.

Prieškariniais laikais kaime buvo paprotys per „Kryžavą“ dienas eiti prie kryžių ir melstis. Kaip tik tokia lankytina vie-

ta ir buvo kaimo kapeliai. Šventadieniškai nusiteikę žmonės meldavosi, giedavo giesmes. Jei būdavo sausra, jie meldavo Aukščiausiąjį lietaus giedodami seną maldavimą „Pone Karaliau, Dieve Abraomo, dovanok mums šiltą lietų...“ Panašiai meldavo ir giedros, tik tada skambėdavo „dovanok mums pagadą“. Ir visi tikėjo, jog bus išklaudyta jų malda.

Gamtos ypatumai

Nuodėgulių kaimo laukai nelabai derlingi, bet malonūs akiai banguojančiomis kalvomis ir kloniais, aplink ošiančiais miškais. Kaip paslaptinga akis šiaurės vakarų kampe žibėjo buvusio Stumbrio ežero akivaras. Šis miniatiūrinis ežerėlis su aplink esančiu 1 ha liūno plotu buvo Nepriklausomos Lietuvos valdžios žinioje. Drausta teršti vandens telkinius, ir kai vienąkart Stasio Tamošiūno žmona našlė Barbora Stumbrio akivare pamerkė linus, jai teko už tai keletą parų atsėdėti „daboklėje“. Praeito amžiaus trečiojo dešimtmečio pabaigoje moterys čia dar eidavo per linkstantį liūną drabužių skalauti, merginos atbėgdavo vasaros vakarais apsiprausti. Bet laikui bėgant ši mažytė ežero liekana darėsi vis mažesnė. Tik aštuntojo dešimtmečio pabaigoje, apie 1978 metus, Stumbrys vėl atgijo – pastačius užtvankas, Virvyčios, Skardžiaus bei kitų mažų upelių ir pavasarių polaidžių vanduo apšėmė nemažą pievų bei raistelių, taip pat ir garsiųjų Sabeikės pievų plotą. Tai smarkiai pakeitė Nuodėgulių kraštovaizdį. O čia įleistas žuvų mailius netrukus tapo maloniu žvejų pasismaginimo šaltiniu.

Upelių Nuodėgulių laukuose nedaug. Pavasario polaidžių metu labiau atgijusi, skersai kaimo kelią šniokščia Virvyčia, pradžią gavusi rytiniuose kaimo laukuose, gindama savo drumstą vandenį į Sabeikės pievas (vėliau į Stumbrio užtvanką). Vasarą ji apimta, beveik išdžiūsta, vanduo telkšo tik gilesniuose duburiuose.

Iš Juodaraisčio per Karačkės pievą į Šėšelių miško raistą sruvena nedidelis Karačkės upeliukas, kuris linksmiau sugurga taip pat tik pavasarį ar po didesnių liūčių. Jį nuolat papildo iš žemės gelmių besiveržias gaivus, šaltas ir skaidrus Karačkės versmės vanduo. Kai kurios moterys tikėdavo, kad šio šaltinio vanduo ypatingas. Atėjusios čia prausdavosi, plaudavo akis, gerdavo gaivinantį vandenį, nešdavosi namo.

Palei Aukštuolių kaimą – toks pat nedidelis Skardelis, o netoli jo, arčiau Nuodėgulių kaimo, – Skardžius. Tai irgi didumu nepasižymintis upokšnis, tačiau įsirausęs tarp aukštų, stačių šlaitų, tekantis iš Pakalnės pievų į Sabeikę. Šį unikalų gamtos

Sudeikių Švč. Mergelės Marijos bažnyčios šventoriuje palaidoti Tomasz ir Stefan Poklevski-Koziell

Kaimo kapinaitės išsidėsčiusios ant kalniuko

kampelį mėgdavo lankyti ir vaikai, ir jaunimas. „Šitam Skardyje labai mėgdavau pabuvoti, pasižiūrėti, kaip gurga kriokliukais skaidrus vandenėlis, o jų putose maudosi mažos žuvytės. Čia atsidurdavau lyg mažam pasaulėlyje. Gali čia svajot, gali dainuot ar šūkau, gali ir pasimaudyti kokiame duburyje“ (iš Stasio Karaliaus dienoraščio).

Tarp senų žmonių sklandė pasakojimai, kad Skardžius baudžiauninkų rankomis iškastas. Kur dabar vakariniame kaimo pakraštyje žaliuoja Pakalnės pievos, kadaise buvo ežeras. Pono įsakymu prakasus Skardžių iš pietų į šiaurę, Pakalnės ežero vanduo buvo nuleistas į Stumbrių, o iš ten nutekėjo į Alaušą. Taip ir išnyko Pakalnės ežeras. Iš tiesų, čia galima spėti buvus ežerą, nes pirmais XX a. dešimtmečiais čia dar buvęs liūnas su akivarais. Vėliau, po žemės reformos, išdalijus šį plotą kaimo žmonėms, buvo susirūpinta jo nusausinimu, kasti grioviai ir tokiu būdu buvus liūnas paverstas šienaujamosiomis pievomis.

Kaimo gamtovaizdį pajūvairina ir kalnai. Nuodėgulių piliakalnis, vadinamas Gikiškio kalnu, yra Vinkšnynių raisto vakariniame pakraštyje, kilometro atstumu į šiaurę nuo Utenos–Zarasų plento. Rytinis

jo šlaitas labai aukštas ir status, o vakarų pusėje – nuožulni plokštuma. Kalno papėdėje, manoma, buvo gyvenvietė.

Kiek šiauriau nuo Gikiškio, taip pat Vinkšnynių raisto vakariniame krante, stūkso aukštas kalnas, Bobiniu vadinamas, o šalia jo glaudžiasi mažukas, bet stačiais šlaitais kalnelis – Bobiniukas. Čia pat buvusios Onos Sipavičienės sodybos gyventojas Angelė Sipavičiūtė šį kalnelį apsodino pušaitėmis, atsineštomis iš Šešelių miško.

Bronė Tamošiūnaitė, gimusi ir augusi Nuodėguliuose, prisimindama vaikystę pasakojo: „Ganydavam gyvulius Vinkšnynės ir in Bobinia užgindavam. Ustovas Liudvikas Ramoška daug ką mum pasakadava. Anas sakydava ape Bobinį: „Va, mes čia trapiam, e apačioj, kalna viduj, žmones gyvena. Ti šviesu, gražu, anys ir dirba, ir poteriauna kaip ir mes...“ Klausydavam ustova ir bijodavam, kad neintekt tinai, kalna vidun, ale anas mumi nuramindava...“

Kiti žmonės kalbėdavo, kad Bobinis ir Bobiniukas – tai užkeikta bažnyčia ir varpinė, nugramzdintos į žemės gelmes. Gal kada nors, jeigu kas atspės jų paslaptį, jos vėl iškils į paviršių.

Broliai dvyniai

Nuodėguliai, kaip ir aplinkiniai kaimai, priklausė Jotaučių bei Degsnio dvarų ponams Poklevski-Koziell, kurie į Lietuvą, kaip patys sakydavo, atvyko „prieš penkis šimtus metų iš Rusijos“. Jotaučių dvaras stovi į pietvakarius nuo Nuodėgulių kaimo, prie pat plento, vedančio iš Utenos į Zarasus. Poklevski-Koziell nuosavybė buvo ir į šiaurės rytus esantis Degsnio dvaras, kurį vėliau, nepriklausomoje Lietuvoje, nupirko Amerikoje dolerių užsidirbęs „prasčiokas“ Snukiškis.

Seni žmonės pasakodavo, jog kadaise buvo du broliai Kazlai (taip vietiniai gyventojai vadino Poklevski-Koziell) – dvyniai. Jie juodais jaučiais, taip pat dvyniais, pakinkytais į jungą, apvarė vagą savo valdų pakraščiais („rubežiais“), kad saugotų jų žemes nuo stichinių nelaimių. Iš tiesų šiose apylinkėse ledai neišmušdavo javų, nebūdavo smarkių viską griaujančių audrų ar baisių gaisrus sukeliančių perkūnijų.

Kur anksčiau būdavo laidojami šių dvarų ponai, nežinoma. Galima tik spėti, kad Sudeikių kapinaitėse, kurių vietoje vėliau buvo pastatyta dabartinė bažnyčia.

Degsnio dvaro ponaitis
Kazlas (Koziela)-Poklevskis

Sudeikių bažnyčios galinėje lauko sienoje įmūryta lenta su užrašu, bylojančiu, jog statant šią bažnyčią (1825 m.) fundatoriumi buvo Poklevski-Koziell. Čia pat, šventoriuje, yra du kapai, kuriuose ilsisi Tomasz Poklevski-Koziell (1852–1899 m.) ir Stepan Poklevski-Koziell (1845–1912 m.) palaikai.

Sunki baudžiauninkų dalis

Prieš į Lietuvą ateinant bolševikinei okupacijai paskutinis Jotaučių dvaro ponas Antanas Poklevski-Koziell su šeima išvyko į Lenkiją. Kaimynystėje esančio Kastuliškio palivarko senasis ponas Adomas Poklevski-Koziell – Jotaučių pono Antano brolis. Jo sūnūs Jaroslavas ir Povilas Bogdanas taip pat išvyko į Lenkiją.

Degsnio ponas Stepanas turėjo dvi žmonas. Viena žmona jam pagimdė devynis sūnus, kita – devynias dukteris. Kiek tuose pasakojimuose tiesos, sunku pasakyti.

Baudžiava sunkia našta gulė ant baudžiauninkų pečių. Štai šeštajame dešimtmetyje miręs devyniasdešimtmetis Zamotiškio kaimo (Utenos sen.) gyventojas

Kučinskas pasakodavo, kad ponai Kazlai baudžiamos laikais buvo žiaurūs, nesiskaitydavo su baudžiauninkais, juos plakdavo, skriausdavo jaunas mergaites, įsakydami vienai ar kitai ateiti nakčiai į dvarą.

O Barbora Urvelytė, gimusi 1907 m., iš savo senelio taip pat girdėjo pasakojimų apie baudžiauninkų beteisiškumą – netgi šeimos sukurti be pono leidimo jie negalėjo. Ji pasakojo: „Vienas baudžiauninkas nuveja in ponų Degsnia dvaran ir pasisake, kad ketina ženytes. „Tai kokių gi jimsi až pačių?“ – paklausė ponas. Kai bernas jam pasake sava pasirinktosias pavardę, ponas ažrikis: „Ne! Jimsi tų ir tų!“ Ir nabagas baudžiaunikas turēja klausyt... Jegu šeimoj gimdava berniokas, ponas duodavė tėvui gorčių arielkas, a jegu mergiote – nieka negaudava.“

Iš aplinkinių kaimų, priklausančių Degsnio dvarui, kiekvieną vakarą reikėdavo eiti dviem moterims į dvarą dirbti ruošos darbų. Jos turėdavo iš miško atsivežti po du vežimus šakų, jas sukapoti ir surišti į pūdus, „kūlaliais“ vadinamus. Taip pat kiekvienai reikėdavo atnešti po dvylika

Dabartiniai Degsnio dvaro savininkai
aptvarkė pastatą

nėšių vandens (nėšiai – du kibirai) ir užkurti krosnį. Paskui ponias paduodavo moterims po stiklinę, kietai prikimštą plunksnų, kurias jos turėdavo suplėšyti. Tik tada galėdavo eiti namo. Kitą vakarą ateidavo kitos moterys, taip pat po dvi iš kaimo.

Nepaisant sunkumų ir vargo, žmonės priprato prie savo beteisios padėties ir, kai Lietuvoje buvo panaikinta baudžiava, apgailestavo. Tai matyti ir iš senutės Muckuvienės, kuriai teko gyventi dar baudžiavos laikais, pasakojimų, iki šiol išlikusių kaimo žmonių atmintyje. Ji Jotaučių dvare su kitomis merginomis ir moterimis verpdavo ir kitus darbus dirbdavo. O kai sužinota apie baudžiavos panaikinimą, tai ir ponias, ir baudžiauninkės verkė, nežinodamos, kaip dabar reikės gyventi: viena – neturėdama neapmokamos darbo jėgos, kitos – botago ant savo pečių... O ponui Kazlui, išgirdus šią žinią, net šaukštas iš rankos iškrito.

Mišakai – akylai saugomi

Šėselių miškas, Vinkšnynių raistai, Degsnelės, Tabokinis, Mičiuniškis nuo seno buvo Jotaučių ir Degsnio ponų nuosavybė. Kad

mužikai negrybautų, nerinktų uogų ar riešutų, neganytų gyvulių ir, Dieve gink, nenusikirstų medelio malkoms ar kokiam nors namų ūkio padargui pasidaryti, pono miškus uoliai saugodavo eiguliai. Vinkšnynių raisto pakraštyje, nedidelėje miško laukymėje, gyveno pono eigulys Oželis. Vėliau Nuodėgulių kaimo palaukėje, ant aukšto kalno, buvo pastatytos trobelės eiguliui gyventi. Čia, jau ir nepriklausomybę paskelbus, eigulio Kozmenas, kurį 1928 m. pakeitė nuo Suginčių krašto atvykęs Jonas Žalalis.

Kaip Nuodėgulių, Aukštuolių, Ruklių ir kitų kaimų žmonės baudžiąvą ėjo, taip nepriklausomoje Lietuvoje dirbo padieniais darbininkais tuose pačiuose dvaruose. Tiesa, jų niekas nebeplakdavo rykštėmis, nesikišdavo į asmeninį gyvenimą, bet, ponui pašaukus, turėdavo skubėti į dvarą rugių pjauti, nors tavo paties grūdai į žemę byra, ar kito darbo dirbti. Reikėdavo užsidirbti litą savo ūkio reikmėms. Ir ponai jau buvo žmoniškesni.

„Buva anas kalnų ir vandenų inžinierius, – pasakojo apie Antaną Kazlą Ignasius Tamošiūnas. – Ūkį nelabai makėja

**Degsnio dvaro savininkas
Kazlas (Kozielas)-Poklevskis**

Jotaučių dvaro ponai bandė laikytis kai kurių vietinių tradicijų, nors savo darbininkus bei padienininkus maitindavo labai prastai

vest. Ale jeg anas katrų sava bernų insmylėja, katras jam patika, tai algų didelį makėdava. Jeg pamata, kad bernas neužsikelia in pečių maiša bulbų, tai prieina ir padeda... Nu, šnekėt letuviškai tai nemakėja. Sakydava: biela żyda, balta chlieba...“

Darbininkus „pamylėdavo“

Jotaučių dvaro ponai bandė laikytis kai kurių vietinių tradicijų, nors savo darbininkus bei padienininkus maitindavo labai prastai, šykštėdami geresnio kėsnio. Tačiau ponas Kazlas nesidrovėdavo paklausti šeimynos, pamaitintos viralu, baltintu tik liesu pienu: „Užu, kaip šindei pietūs?“

Rugiapjūtės pabaigtuvių dieną, kai pjo-vėjai ir ėmėjos parnešdavo iš lauko bei gražiai įteikdavo poniai rugių varpų vainiką, o ponui – dailiai nupintą šiaudinę juostą, šeimininkai darbininkus gerai „pamylėdavo“. Ant stalo atsirasdavo ir dubenys šaltienos, ir lėkštelės medaus. Ir išger-ti duodavo po stiklėlį kitą.

Degsnio dvaro paskutinis šeimininkas Snukiškis su padieniais darbininkais elg-davosi visiškai kitaip. Jie patys valgyda-vo drauge su šeimyna, žmogų atjausdavo. Jei Nuodėgulių moterys, bijodamos sute-

mus grįžti namo per mišką, skubėdavo be vakarienės, tai ponia Snukiškienė liepdavo joms sode prisirinkti prijuostas obuolių ar ką nors užvalgyti į rankas išeinan-čioms paduodavo.

Pono liga

Degsnio dvaro ponas Stepan Poklevski-Koziell buvo išvažiavęs kažkur toli gydytis, bet niekas nebegalėjo jam pagelbėti. Būdamas dar nelabai senas, 1912 m. ponas mirė. Buvo tada pavasaris, pats žydėjimas, kai jo palaikus nuo Jotaučių dvaro pro Nuodėgulių ir Ruklių kaimus pora gražiai pakinkytų arklių vežė į Degsnį. Vežime, šalia karsto, buvo pastatyta ne berželiai ar eglutės, kaip kaime būdavo įprasta, o jau išplaukėjusių rugių dailiai surišti pėdeliai ir žydinčių šermukšnių puokštės. Lydėjo nemažas giminaičių ir draugų būrys.

Nuodėgulių žmonės šio pono garbei kaimo pradžioje pastatė gražų „bromą“: ant rėmų pakabino tamsias užuolaidas, uždegė žvakių, atnešė kryžių. Moterys, kurioms vadovavo Emilija Šapokienė, pagiedojo „Aniuolas Dievo“. Lydintieji ponai išlipo iš vežimų, giedotojas apdovanojo pinigais ir prašė, kad jos palydėtų ligi

Degsnio dvaro bei ten pagiedotų.

Ir Ruklių kaimo žmonės pasitiko šią gedulingą procesiją, tačiau tokio išpūdžio kaip Nuodėguliuose nepadarė.

Ponų savivaliavimas

Laiko ūkanose ir vingiuose dingsta Nuodėgulių kaimo tolimesnė praeitis. Neįmanoma šiandien tiksliai pasakyti, kas ir kokie buvo senieji šių vietų gyventojai. Neabejotina tik tai, kad feodalizmo epochoje jie buvo ponų Poklevski-Koziell, Jotaučių ir Degsnio dvarų šeimininkų, baudžiauninkai. Gal ponų pavardės kažkada buvo kitokios, bet tai esmės nekeičia. Feodalai buvo visagaliai šeimininkai, darė su baudžiauninkais ką tik norėjo: mainė, dovanojo, kilnojo iš vienos vietos į kitą, paimdavo iš jų patikusią žemę ir pan. Remiantis seniausių kaimo gyventojų atmin-tyje išlikusiais tėvų ir senelių pasakojimais galima suprasti, kad baudžiauninkų perkėlinėjimas iš vienos vietos į kitą vyko ir čia, kad tik nedidelę gyventojų dalis Nuodėgu-lių kaime gyveno nuo seno. Kiti atkeldinti. Pavyzdžiui, Šiožinių šeimos atvežtos į šį kaimą nuo Ukmergės. Ar tam reikėjo didelio nusižengimo? Ne! Kažkuris iš Šioži-

Nuodėgulių gamta graži, bet nelabai dėkinga žemdirbiams

Nuodėgulių pievose auga daug vaistingų žolelių, kuriomis anksčiau gydydavosi kaimo žmonės

nių padavė pono nubaustam žmogui duonos riekę. To užteko, kad užsitrauktų pono nemalonę ir būtų žiauriai nubausti. Atvežtos Šiožinių šeimos buvo paleistos ant pliko lauko su gyvuliais ir kitu atsigabentų turteliu. Reikėjo statyti trobesius, vėl kabintis į gyvenimą. Ir, žinoma, dirbti dvare. Jono Mieliausko šeima ponui, matyt, taip pat neįtiko, todėl buvo iš Vidiškių (Ignalinos raj.) atbloškta į Nuodėgulus. O senojoje vietoje neblogai gyvenę. Ir Šiožiniai, ir Mieliauskai kalbėjo lenkiškai, tik laikui bėgant išmoko lietuviškai.

Garšvos šeima taip pat baudžiavos laikais atkelta iš Taurokšnio vienkiemio. Jų sodybėlė buvo gražioje ir patogioje vietoje – Paščio ežero ir į jį įtekančio Taurokšnio upelio apsupta, netoli miško. Ir žemė nebloga, gerai įdirbta. Todėl ir panoro ponas atimti šią sodybą. Garšvos šeimą iškeldinti į kitą vietą – Nuodėgulus. Umbražiaus Garšvos sūnus Tapylius, ardydamas seną kaimovietę tėvo statytą klojimą, stogo šiauduose rado paslėptus senus Taurokšnio vienkiemio žemės dokumentus.

Šapokų ir Tamošiūnų šeimos į Nuodėgulus atitremtos iš Ruklių kaimo, matyt, irgi už kažkokį „nusikaltimą“ ponui. Senukas Jurgis Tamošiūnas dar XX a. pradžioje pasakodavo, kad mena, kaip

jį, mažą našlaitį, atgabeno iš Ruklių į Nuodėgulus.

Karų sukuryje

Daug sunkių dienų teko išgyventi Nuodėgulių kaimo žmonėms. Tai ir ėmimas į rekrūtus, ir karai. Išliko tik atsiminimų pluošteliai – tarsi pabiros smiltys...

Karo laikais didelė nelaimė jauniems vyrams – ėmimas į rekrūtus. Tai dvidešimt penkerių metų karo tarnyba carinėje Rusijoje. Jaunuoliai stengėsi išvengti šios tarnybos, slėpdavosi, bet kazokai ir vietiniai išdavikai be jokio gailėsčio juos medžiojo ir trėmė ten, iš kur tik maža dalis tegrįždavo į gimtinę – netekę sveikatos, pasenę. Kiti žvėriškų bausmių, laukinės tvarkos ir ilgus metus trunkančio tokio gyvenimo neišlaikydavo.

Iš Nuodėgulių kaimo į rekrūtus buvo paimtas, kiek girdėjo vyresniosios kartos žmonės, tik Valaika, Antano Kazoko senelis (Kazimieras Kazokas, Antano tėvas, buvęs Valaikų užkuras).

Pateko Valaika į rekrūtus jaunas būdamas. Išvargęs sunkius katorgos metus, į Nuodėgulus grįžo jau senas, be sveikatos. Ir čia jis nerado to ramaus uosto, kur tikėjosi užbaigti likusias savo gyvenimo dienas. Jo buvusios trobos jam nebeatidavė – ten gyveno kiti...

Svetimų valstybių kovose

Ne vieną Nuodėgulių kaimo vyrą likimas buvo nubloškęs į rusų ir japonų karą. Jame dalyvavo Juozas ir Antanas Mieliauskai, Andrius Šiožinys, Antanas Sipavičius ir gal dar vienas kitas. Kažkuris jų, grįždamas iš karo, atsinešė ir dainą:

*Port-Artūras – aplink mūras,
Kriepastis didžiausia,
O japonai kaip pasiutę
Pradėjo jon laužtis...*

Buvę kareiviai pasakodavo, jog rusų karo vadai sakydavo, kad japonus caro armijos kareiviai kepurėmis užsvoidys... Bet pasirodė, kad tai ne taip lengvai padaroma. Kareiviams vargo bei bado teko paragauti ir visokių ligų patirti. Paskui, grįžęs namo, Antanas Sipavičius sakydavo: „Čia, name, ainu gult pavalgis, sotus, ale vis tiek da rūpi duonas pasimt, pa padušku paskišt...“

„Praeinamas kiemas“

Pirmasis pasaulinis karas (1914–1918 m.) dar konkrečiau palietė mūsų kraštą, nes stipriausi, pajėgiausi vyrai buvo mobilizuoti, o senesnieji, moterys ir vaikai turėjo patirti kaizerinės okupacijos sunkumų, pelnytis duonos, mokėti okupantams duoklę.

Į caro armiją buvo paimti Nuodėgulių vyrai Povilas Šiožinys, Antanas Sipavičius, Juozapas Garšva, Petras Šeduikis, Antanas Mieliauskas, Mykolas Jatautis. O Antanas Kazokas pasielgė savaip: išėjo ir pabėgo!

Artėjant vokiečiams rusų armija pasitraukė iš šio krašto staigiai, be mūšių, užplūdusios kaizerinės armijos kareiviai apsisusto pas žmones, arklius laikė klojimuose. Kareivių buvo pilnas kaimas. Vieni atvažiuodavo, kiti išvažiuodavo. Vykdamo karinės pratybos. Šeduikio kluonas didelis, lygus, todėl jis ir buvo panaudotas apmokymams. Vėliau kareivių kaime sumažėjo. Vokiečiai paliko gyventi tik Sudeikiuose ir Degsnio bei Jotaučių dvaruose. Kelio Jotaučiai–Degsnys, einančiu per Nuodėgulių kaimą, nuolat pirmyn ir atgal važinėjo kareivių vežimai su pašaru ir grūdais. Todėl kelias buvo labai išvažinėtas, išmaltas. Vokiečiai varė vietinius gyventojus jo taisyti. Reikėjo kirsti medžius ir kloti skersai kelią.

Slėptuvės gėrybėms

Kareiviai landžiojo į tvartus, tikrino, kiek kas turi karvių, kiaulių, vištų, arklių. Nustatė pyliavas. Reikėdavo pristatyti po 250 litrų pieno nuo karvės (per metus). Sudeikiuose, pas Sургailį, buvo pieno su-

rinkimo punktas, ten ir reikėdavo nešti nustatytą normą. Buvo uždėta ir kiaušinių prievolė. Vokiečiai atiminėjo iš gyventojų arklius, kiaules. Nujausdami krata, kaimiečiai arklius slėpė miške arba Vinkšnynėse. Vieną sykį Antanas Novodvorskis savojo nespėjo paslėpti. Jo arklys buvo geležiniais pančiais supančiotas. Kareiviai liepė išpančioti arklių, o jo šeimininkas neskubėjo to daryti, nesutiko. Vokiečiai tada Novodvorskį gerokai sumušė ir arklių vis tiek pasiėmė. Ieškodavo atėjūnai ir kiaulių. Radę nusišaudavo ir išsiveždavo.

Pradėjus okupantams įkyriai visko ieškoti, dažnai krėsti sodybas, žmonės viską ėmė slėpti: mėsą ir grūdus, audeklus ir gyvulius, ypač arklius bei kiaules. Slėptuves įsitaisydavo kur tik įmanydami. Vieni atitverdavo kokį kampą klojime rąstais, šiaudų kūliais. Darė sienelės ir tvartuose, už kurių apgyvendindavo kiaušlę arba arklių. Blogiausia tai, kad arklys, išgirdęs kareivių arklių kanopų bildesį ar žvangimą, neiškęsdavo neatsilieptęs, tokiu būdu išsiduodamas kareiviams. Lauke, kur nuošalesnėje vietoje, žmonės kasdavo „zemliankas“ ir šitose dengtose duobėse laikydavo kiaules.

Anei girnų, anei žibalo

Bet vokiečiai taip pat nekvaili buvo – mokėjo ieškoti. Surado jie ir Stanislovo Novodvorskio slepiamą kiaušlę. Motina verkdama prašė palikti. Kareiviai paklausė jos maldavimo. „Mes paliekam, – pasakė kareiviai galų gale, – bet kiti paims! Skerskit!“

Paskerdė kiaušlę nakčia, bet svilinti bijojo, kad, pamatę liepsną, neateitų kiti kiaušienos mėgėjai. Palaukę ryto pamažu apsvilino kiaušlę ir sutvarkė mėsą.

O kieno lašinių paltys ar kumpiai kabėjo ant gryčios, pastogėje ar pirkaiteje, tokius kareiviai beregint apkraustė ir žmogui liko tik pasninkas.

Atėjūnai uždraudė ūkininkams turėti namuose girnų. Liepė visiems jas suvežti į vieną vietą ir subrukti. Nepaklusnius šiam įsakymui žadėjo bausti. Bet žmonės ir girnas kur nors užslėpdavo, nes reikėjo juk ir duonai, ir gyvuliui prasimalti miltų, o miltų nebuvo.

Gyventi darėsi vis sunkiau. Nebuvo žibalo, teko pasišviesti troboje prisiskaldžius balanų. Išnyko druska, cukrus. Džiaugdavosi žmonės gavę nusipirkti sacharino. O vokiečiai nerafinuotu cukrumi šerdavo arklius. Rudojo cukraus žmonės

Kur žmonės gyvendavo, ten atsirasdavo vietos ir paukšteliams

išsimainydavo duodami kareiviams kiaušinių, sviesto, o gaudami cukraus „galvą“ (didelį gabalą).

Seniūnas ir kiaušininė

Aplinkinių kaimų žmonės privalėdavo eiti į Jotaučių dvarą atlikti įvairių žemės ūkio darbų. Varydavo į darbą patys vokiečiai, eidami iš gryčios į gryčią.

1919 metais kaimą užplūdo bolševikai, reikalavo pastočių. Jei negaus, žadėjo visas trobas sudeginti. Svarbus žmogus kaime buvo seniūnas. Rinkdavo ir nešdavo mokesčius Vilkmergėn, paskui Utenos valsčiun. Kaimo žmonės rinkdavo jį trejiems metams. Umbražius Garšva „tris trajienias“ (devynerius metus) atbuvo seniūnu. Jis ir dabar derėjosi su bolševikais, rinko kiaušinius ir kepė kiaušiniene karveiviams, kad jie nenunioktų kaimo. Bet užlėkė Lietuvos savanoriai ir kiaušiniene liko bolševikų nesuvalgyta.

İsisuko arklių vagys

Nuo seno Nuodėguliuose didelių vagysčių nebuvo, tačiau Pirmojo pasaulinio karo ir pokario metais pradėjo reikštis nusikaltėliai. Prasidėjo arklių vagystės.

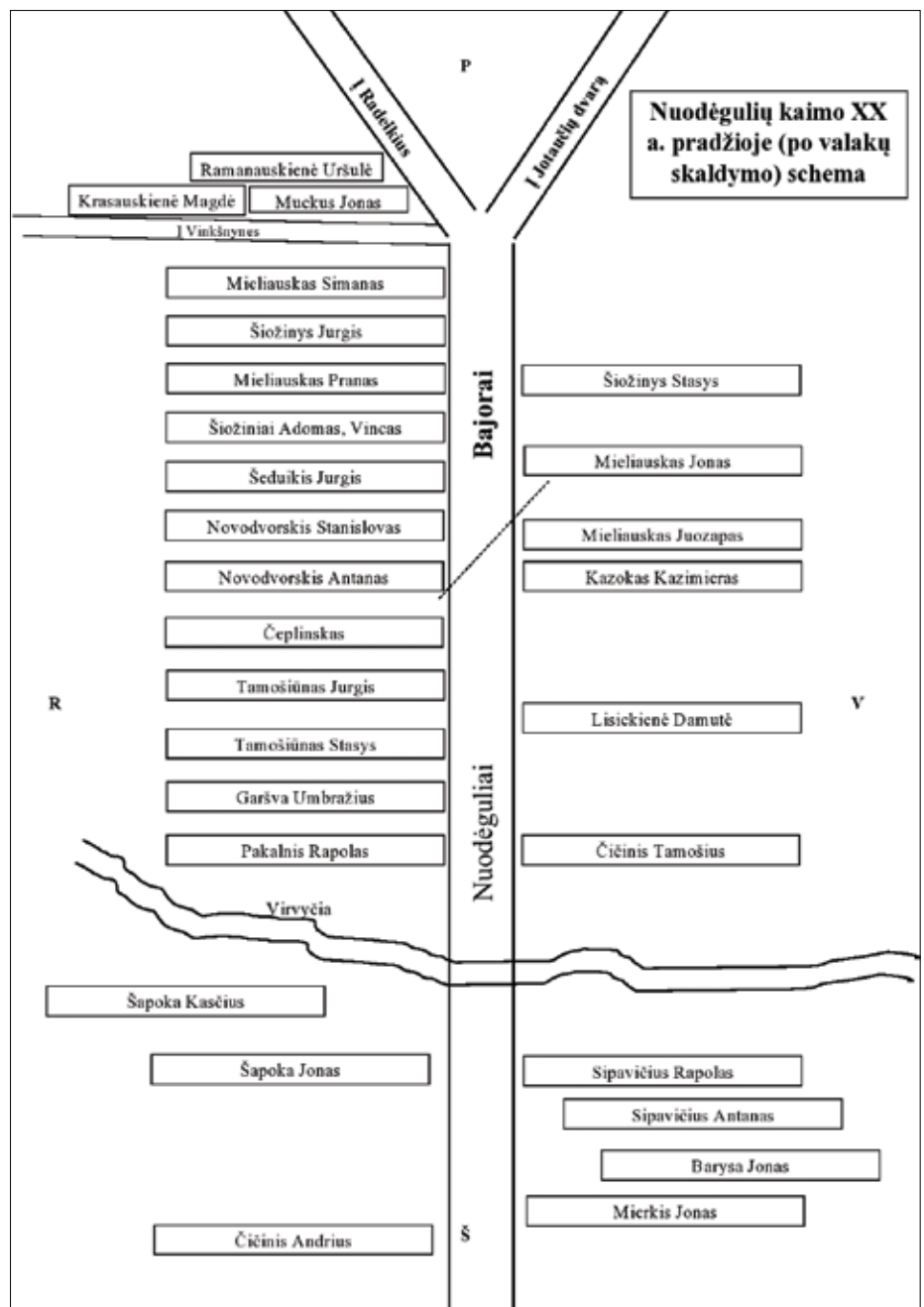
Vyrai, jodami į naktigonę, pasiimdavo užrakinamus geležinius pančius nuo vagių apsisaugoti. Kalbėjo, kad arklius vagia ir Radeikių žydai, bet nenutvertas – ne vagis. Teko nukentėti nuo arkliavagių Nuodėgulių ūkininkams Stanislovui Novodvorskiui ir Jurgiui Šeduikiui. Buvo pavogta po du jų arklius. Arkliai jokių dokumentų tada neturėjo, tad vagims labai patogų pavarų kiek toliau ir parduoda. Vijoši apvogti gaspardoriai net iki Ukmergės, bet kur tu bepavysi: vagiui vienas kelias, besivejančiam – dešimtys...

Naktigonė – iššūkis

Nuodėgulių vyrai dažniausiai arklius nakčiai varydavo į Vinkšnynes, anuomet priklausiusias ponams. Naktigoniams reikėdavo saugotis, nes ponas ganyti jo valdose griežtai draudė.

„Išjodavam pinki – šeši bernai su sava arkliais Vinkšnynės. Ir vagių, ir vilkų, ir aigulia raikdava saugates. Vilkų daug buva, kumeliokus papjaudava. A kai gamem, da pemeniokais būdami, tai avinio-
kų dažnai nusnešdava: usimeta in pečių ir neša! Kake ir geriokai buva – minki, lingvučiai. Vejies, būdava, rekdamas, lazdu majuodamas... Kai kadu, būdava, ir numeta, – prisiminė praeitį Ignasius Tamošiūnas. – Naktiganeį nemegodavam, ir ugnelį suskurt bijodavam... Ale mum tuočės nepapuola nei vagių, nei nieka kita...“

O smulkesnių vagišių pasitaikydavo.

Stasio Novodvorskio buvo papjauta kiau-
lė. Mėsą susūdė pirkaitėje. Vieną rytą šei-
mininkai atsikelia – mėsos nebėra: lange-
lis išimtas ir visa mėsa išgabenta. Dar ir
rogutės pavogta! Matyt, nespėta tą pačią
naktį toliau nusivežti, tai lašiniai sumerkti
į netoliese buvusią „sėdžiauką“. Vėliau iš-
sigriebta, o viena paltis per neapsižiūrėji-
mą palikta. Žiemą kūdra užšalo ir pasisū-
dė lašiniai vandenį gerai laikėsi. Pavasarį
ganydami piemenys žiūri – vandenį laši-
nių paltis plūduriuoja.

Kaimo „policija“

Vagis buvo apsilankęs ir Antano Novodvorskio namuose. Šeimininkai džiaugė-

si, kad pas juos gero vagies būta: išsinešė tik pusę kepalo duonos ir atsiplovė lašinių gabalą.

Kai jau nebebuvo dūminių pirklių, mėsa pradėjo rūkyti pirtyse, bet šeimininkai pernakt saugodavo nuo ilgapirščių.

Seniūnui Umbražiui Garšvai pasiūlius, kaime buvo nutarta naktimis budėti po du vyrus. Šis nutarimas buvo vykdomas ir karo metu, ir po karo. Budintys žmonės, pasiėmę lazdas, tai pavaikšto po kaimą, tai pasėdi kur nors ant prieklėčio, nemiega, nes jų pareiga – saugoti kaimo ramybę, išgirdus pagalbos šauksmą ar pastebėjus gaisrą, sukelti triukšmą, žadinti žmones. Taip atsitiko ir tada, kai plėšikai brovėsi

vieną naktį pas Pečiūrą Stumbrės vienkiemyje. Pečiūrienė, išbėgusi pro kitas duris, pradėjo rėkti, šauktis pagalbos. Atskubėjo Nuodėgulių vyrai. Pečiūros pamatė, kaip nuo durų pabėgo trys vyrai.

Valakų skaldymas

XIX a. pabaigoje Nuodėgulių kaime buvo keturiolika kiemų, valdančių po vieną valaką.

Tiesa, Nuodėgulių ir Bajorų valakai nebuvo vienodi. Prasčiokų valakas buvo lygus 18 dešimtinių, o Bajorų – maždaug 23 dešimtinėms.

Metams bėgant, senas paprotys neardyti valako vis labiau buvo pažeidžiamas. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą broliai pradėjo dalytis tėvų palikimą į pusvalakius ir dar smulkiau. Tokiu būdu XX a. pirmaisiais dešimtmečiais ūkininkų skaičius Nuodėguliuose gerokai išaugo – buvo 28 sodybos. Tik vienas kitas *gaspadorius* stengėsi laikytis tradicinio požiūrio į ūkį. Štai, pavyzdžiui, Jurgis Šeduikis išsaugojo visą valaką, pats palikdamas ūkio šeiminkui, o brolių Kazimierą išleisdamas užkurio mis į Maneičių kaimą. Neišdalyti liko ir Jono Mierkio bei Tamošiaus Čičinio valakai. Rapolo Pakalnio ir Petrausko valakas

buvo bendras, nes seserys Pimpytės buvo ištekėjusios už minėtų vyrų. Savo dalį Petrauskas pardavė Pakalniui, tad ir čia valakas buvo išsaugotas.

Aitvaras vagišius

Kas gi atsitiko kitose šeimose? Sipavičiaus valaką dalijosi į dvi dalis broliai Rapolas ir Antanas. Justinas ūkio dalies atsisakė. Iki dalybų Sipavičiai gerai tvarkėsi, todėl neblogai gyveno. Turėjo jau ir arpą (grūdų vėtomoji mašina), plūgą, akselinę (šiaudapjaustė, mašina akseliui pjauti, kapojinė). Kaimiečiai pradėjo šnekėti, kad jie turi aitvarą, kuris neša jiems visokias gėrybes.

Kaimas juos padavė į teismą, kad jų aitvaras vagia kaimynų gėrybes ir neša Sipavičiams. Atsirado netgi liudininkų, tvirtinusių, kad tai tikra tiesa. Tamošius Čičinis matė ugnies kamuolį lendant pro tvorą į Sipavičiaus kiemą. O pas Sipavičių tarnavusi Vitkauskaitė tvirtino, kad, jai malant „kamaroje“ grūdus, irgi aitvaras darbuodavosi: nors ji primaldavo pilną „ušetką“ miltų, bet grūdų niekaip negalėdavo užbaigti... Žiūri kartą – palubėje ant kartelės tupi juodas gaidys ir beria grūdus...

Išdalyti po gabalą

Umbražiaus Garšvos žemę dalijosi sūnūs Juozapas ir Tapylius. Juozapas savo pusvalakį, matyt, prieš išvykdamas į Rusiją, pardavė.

Jurgio Tamošiūno valakas buvo suskaldytas net į keturias dalis: viena ketvirtoji priklausė Jurgio broliui, o likusią išsidalijo Jurgio vaikai Stasys, Gasparas ir Kazimieras. Kadangi dėdė gyveno pas Stasį, jam ir atiteko dėdės ketvirtis. Tokiu būdu jo žemės susidarė visas pusvalakis.

Mieliausiai žemę pasidalijo į keturias dalis: Juozapas, Pranas, Simanas ir Jonas.

Tyliai, ramiai savo valaką skaldė Šiožiniai, niekas negirdėjo jų ginčų. Tik pamatė kaimynai, kad kiekvienas aria savo dalioj. Adomo sūnūs Stasys ir Jurgis, taip pat ir Vinco Mykolas bei Andrius – visi gavo po pusvalakį.

Tamošiūno valakas skilo į dvi dalis – pasidalijo sūnūs Jurgis (?) ir Stasys.

Jono Novodvorskio ūkis atiteko broliams Antanui ir Stanislovui.

Vedybos, žentai ir marčios

Vesdavo Nuodėgulių kaimo vaikinai ir vietinės, ir tolimesnių kaimų nuotakas.

Nuodėgulių jaunimas 1934 m. Sėdi (iš kairės) S. Novodvorskaitė, Eugenija Pakalnytė, Valerija Karaliūtė, stovi (iš kairės) Adelė Barisaitė, Teofilis Novodvorskis, Jadvyga Kazlauskaitė, Juozapas Novodvorskis, Kazys Pakalnis, A. Šiožinytė

Jotaučių dvaro ūkiniai pastatai vis dar tvirtai stovi, o šalia, ant seno sudžiūvusio medžio strimpo, suka lizdą gandrai

Štai dar XIX a. pabaigoje Jonas Šapoka pasirinko sau žmona Emiliją Šiožinytę, bajoro Vinco Šiožinio dukterį, Stanislovas Šiožins, taip pat bajoras, vedė Marijoną Pečiūraitę, Alžbieta Čičinytė ištėkėjo už Leono Kazoko.

Savo kaimo merginą XX a. pirmoje pusėje vedė taip pat keletas vaikinų: Kazimieras Šiožins – Valę Liseikaitę, Jonas Novodvorskis – Veroniką Šapokaitę, Tapylius Garšva – Kaziunę Novodvorskaitę, Zigmantas Karalius – Jadvygą Kazlauskaitę, Antanas Tamošiūnas – Valeriją Karaliūtę.

Kitų jaunikų akys krypdavo į gretimų arba tolimesnių kaimų nuotakas. Sunku šiandien pasakyti, ar didesnių „pasogų“ savo ūkeliams sustiprinti ieškodamas, ar liežuvingų piršlių suviliotas ne vienas nuodėguliškis parsivežė pačią iš Užpalių krašto, garsėjusio derlingomis žemėmis ir pilnomis rietimų kraičio skryniomis...

Barbora, Antano Kazoko pirmoji žmona, buvo Sirvydytė iš Jociškių kaimo (Užpalių sen.), antroji – Angelė Indrašytė – taip pat užpalietė, iš Rameikių kaimo (Užpalių sen.). Jono Tursos antroji gyvenimo draugė – Vaitonytė iš Kušnieriūnų

(Užpalių sen.), Alfonso Remeikio Emilė Talaikienė – taip pat iš Užpalių krašto.

Nuotakų ir jaunikių mainai

Nuodėgulių marčios suvežtos ir iš daugelio kitų kaimų. Petras Šiožins susirado nuotaką Vidžiūnuose (Tauragnų sen.), Ignasius Čičinis – Oną Morkūnaitę nuo Vyžuonų, Jonas Mierkis – Apčėlauskaitę Tauragnuose, Vacius Sipavičius – Adelę Raslanaitę iš Dičiūnų (Utenos sen.) ir t. t.

Nuodėgulių merginas nusižiūrėdavo ir kitų kaimų jaunikiai – išsigabendavo į savo „aukštuosius dvarelius“: Adelė Mikulėnaitė nutėkėjo į Taukelius (Daugailių sen.), Marijona Čičinytė – į Drasėnus (Daugailių sen.), Bronė Tamošiūnaitė – į Ruklius (Daugailių sen.), Alžbieta Mieliauskaitė – į Šeimyniškius (Sudeikių sen.) prie Alaūšo.

Nenorėdami skaldyti ūkio, tėvai arba vyresnieji broliai išmokėdavo jaunesniajam daliai ir išleisdavo užkuriomis. Duodavo pinigais, be to, dažniausiai skirdavo ir pakinkytą arklį, karvę, dar kitokio turto pridėdavo. Taip „išpasogytas“ buvo Jurgio Šeduikio brolis Kazimieras – išėjo užkuriom į Maneičių kaimą (Daugailių sen.), Antanas Mierkis susirado vietą tarp užpalėnų.

Pavardžių kaita

Ir į Nuodėgulių kaimą atėjo nemažai užkurių, nes užkurinių panų ir čia būta ne vienos. Taip metams bėgant vienos pavardės išnykdavo, atsirasdavo naujų – atėjusių užkurių. Štai XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje kaimo užkurinės: Barbora Pečiūraitė, Lucija Palepšytė, Anelė Aismontaitė, Liudvisia Pimpytė, Veronika Snarskytė.

Taip vietoje Pečiūrų ilgainiui atsirado Mierkiai (Jonas Mierkis iš Kėpių, Užpalių sen.), vietoje Palepšių – Barysai (Teofilis Barysa iš Žadavainių, Daugailių sen.), Aismontų užkuriu tapo Tamošius Čičinis iš Baltakarčių (Sudeikių sen.), Pimpės – Rapolas Pakalnis iš Maneičių (Daugailių sen.), Snarskių – Jonas Novodvorskis nuo Minsko (Baltarusija). Tiesiant plentą Kaunas–Zarasai jis buvo darbų vykdytojas. Matyt, jo būta galvoto vyro, bet ne labai raštingo – darbų apskaitą ant lazdos žymėdavo. Bet buvo išdidus.

XX a. trečiajame–penktajame dešimtmėčiuose vėl plūstelėjo nauja užkurių banga: Marijona Mieliauskaitė užsiėmė užkurį Alfonsą Matačiūną iš Vidžiūnų (Tauragnų sen.), Kastulia Šiožinytė – Alfonsą Remeikį iš Ilčiukų (Užpalių sen.),

Adalia Šiožinytė – Joną Ramošką iš Ruklių (Daugailių sen.), Marijona Šiožinytė – Adolfą Šyvi ir t. t.

Laimės ieškoti

Nedaug gal rastume Lietuvoje kaimų, iš kurių, vargo vejami ir norėdami sugauti savo laimę, nebūtų išvykę į svečias šalis įvairaus amžiaus žmonės, bet daugiausia jaunimas. Nuodėguliai – ne išimtis. Ir čia atsirado tokių, kuriuos paviliojo artimi ar

tolimi miestai, nepažįstami kraštai. Gana intensyvi emigracija vyko XX a. pirmaisiais dešimtmečiais.

Juozapas Mieliauskas ir Juozapas Novodvorskis nebuvo linkę prie ūkio – pasirinko „žimagoro“ dalią: klajojo po Lietuvą dirbdami prie kelių tiesimo – skaldė akmenis, kasė griovius.

Ignasius Tamošiūnas, Antanas Šapoka kurį laiką dirbo pas Latvijos ūkininkus, kurie geriau mokėdavo. Ten buvo išvykusi

ir Marijona Šiožinaitė su savo vyru Adolfu Šyviu. Užsidirbę šiek tiek pinigų, grįžo į Lietuvą, statėsi trobeles, tvarkėsi, stengėsi prasigyventi.

Į svečius kraštus

Ignasius Tamošiūnas su savo arkliu dirbo daugelyje Lietuvos vietų: statybose Kaune, statant Panevėžio cukraus fabriką, Ramygaloje vežiodavo smėlį ir žvyrą tiesiamam plentui.

Juozapas Šapoka, pardavęs tėvų palikimą Aleksandrui Karaliui (1931 m.), išvažiavo į Kauną. Jam pavyko įsikurti, ten visą laiką gyveno, ten ir mirė. Palikęs gimtuosius namus, Kaune apsigyveno ir jo pusbrolis Steponas Šapoka, tapdamas eiliniu valdininkėliu.

Kitų nuodėguliškių laukė tolimesnės kelionės. Jauni šio kaimo žmonės dažniausiai atsidurdavo Peterburge, rečiau – Maskvoje. Šiuose miestuose ilgiau ar trumpiau gyveno Norbertas Šiožinys, Juozapas Garšva, Petras Šiožinys.

Tapylia Šiožinaitė, norėdama užsidirbti pinigų, išvažiavo į Peterburgą, kur jau buvo nuvykę jos brolis Petras. Ten ištekdėjo už lenko Stanislovo Kazlovskio. Buvo nuvažiavę į Lenkiją, bet ilgai drauge negyveno. Tapylia grįžo į Lietuvą ir čia viena užaugino dvi dukteris – Jadvygą ir Salomėją.

Už jūrų marių

Adalia Šapokaitė, Kasčiaus duktė, taip pat buvo Peterburge, tarnavo pas ponus. Sugebėjo jiems įtikti, nes buvo darbšti, tvarkinga, paklusni, sąžininga, todėl ponai, važiuodami į užsienį, nepalikdavo ir Adalios. Būdama rimta ir neišlaidi, susitaupė pinigų. Grįžusi namo, pirkė ūkėlį, paskui įsigijo Petronišio vienkiemį (Sudeikių sen.). Buvo ištekdėjusi už Antano Jasūdžio. Gyvenimą užbaigė Sudeikiuose, ten nusipirkusi gryčiutę.

Į Argentiną laimės ieškoti išvyko Saverija Tamošiūnaitė. Pasisekė jai darbo gauti viename restorane. Buvo graži, šviesiaplaukė mergina, gal todėl ją išimylėjo juodaodis restorano savininkas. Nenorėdama su tuo sutikti, Saverija ryžosi palikti šią darbovietę ir persikėlė į kitą miestą.

Kazimieras Mieliauskas išvyko „ant uždarbių“ į Braziliją. Leonas Kazokas sunkiai dirbo Amerikoje. Susitaupęs dolerių, grįžo į Nuodėgulius. Pirkė vienkiemį, esantį gražiamame gamtos kampelyje, prie Alaušo ežero ir Ruklių šilelio. Pastatė, anų laikų akimis žiūrint, gražų gyvenamąjį namą.

Amerikoje laimės ieškojo ir Antanas Čičinis, bet vargu ar surado.

Daug Nuodėgulių jaunuolių siekė mokslo, pavyzdžiui, Genovaitė Daunienė (Karaliūtė) (kairėje) tapo medicinos sesele

Smalsūs žmonės

Nuodėgulių žmonės smalsūs, viskas jiems įdomu. Ypač sudomino išgirsti pasakojimai apie „kalbančią dėžę“. Mat 1926 m. birželio 12 d. Kaune pradėjo veikti Lietuvos radiofonas.

1928 m. tą stebuklingą daiktą įsigijo pasiturintis ūkininkas Rastenis, gyvenantis už Noliškio (Daugailių sen.) dvaro. Nuodėguliškiai, sužinoję, kad Rastenio namuose yra toji „kalbanti dėžė“, norėdami patys pamatyti ir išgirsti tą stebuklą, pasikinkė arklius, važiavo apie 10 km. Ką reiškia kilometrai, kai labai rūpi pamatyti tai, kas nematyta... Pas Rastenį smalsuolių prisirinkdavo pilna gryčia! Mokestis už pasiklausymą – 20 centų.

Po metų kitų ir Nuodėgulių kaimo gyventojas Jonas Tursa nusipirko ausinį radijo imtuvą. Kiek buvo bėgiojimo ir rūpesčių, kol pastatė aukštas kartis antenai! Ir su koku nekantrumu laukdavo vyrai eilės, kada galės priglausti prie ausies nors vieną radijo ausinę ir išgirsti stebuklingai iš eterio atplaukiančius žodžius.

Klausytojų ratas plėtėsi

Apie 1931 m. radijo antena buvo ištiesta ir virš Aleksandro Karaliaus gryčios. Ir čia vakarais, po darbų, būdavo pilna ne tik vyrų, bet ir moterų su vaikais. Ir skaudžiai teko nukentėti ne vienam vaikelui, ne laiku sukryžtusiame ar ištarusiam žodelį, kai visi norėjo tik klausytis, ką gana tyliai kalbėdavo ant lėkštės padėtos radijo ausinės.

Jau gyvendami vienkiemyje, apie keitvirtojo dešimtmečio vidurį, taip pat ausinius radijo imtuvus nusipirko Petras Šiožinys ir Norbertas Tamošiūnas. Klausytojų netrūko ir šiuose namuose.

Netrukus gerus radijo aparatus įsigijo mokytojų Uršulės Drobelenės ir Reginos Ubeikienės šeimos iš gretimų Ruklių kaimo. Ten vakarais, ypač pas Ubeiką, rinkdavosi ir smalsesni Nuodėgulių kaimo žmonės.

Patarėjai ir fokusininkai kaime

Noriai lankydavosi kaimiečiai Čičinienės gryčioje, kai čia iš Utenos apskrities centro atvykdavo agronomas kontrolasistentas, zootechnikas ar namų ūkio specialistė, gera patarėja kaimo moterims. Žemės ūkio specialistai patardavo, kaip gauti geresnį derlių, kaip prižiūrėti gyvulius, kad jie duotų daugiau naudos. Kai kurie ūkininkai pradėjo prenumeruoti laikraščius „Ūkininko patarėjas“, „Lietuvos ūkininkas“.

Pilna gryčia kaimiečių buvo ir tada, kai iš kažkur atvažiavęs fokusininkas už

Konstancijos ir Aleksandro Karalių namuose buvo radijo aparatas su ausinėmis, kurio ateidavo pasiklausyti visas kaimas

puslitrį rodė įvairiausias akių apgavytės, pavyzdžiui, sugavęs ir įrišęs į skarelės kampą, šokdino „velniuką“.

Kaimo vakarėliai

Nelengvas buvo kaimo žmonių gyvenimas tiek XX a. pradžioje, tiek vėliau, nepriklausomai Lietuvai susikūrus. Nemažai vargo teko patirti ir jaunimui, nes ne tik ant vyresniųjų pečių gulė ūkio darbai. Jauniems žmonėms po šventadieniškų pasiūlymų naktys dažnai būdavo trumpos, teikiančios mažai poilsio. „Atsigulai, nepaspėjai gerai kojų sušilti nei kaip raičia užsūnūst, jau girdi – ragina tevai keltės, pre darba ait... A labiausia tai vasarų, kai darbymetis...“ – prisiminė ne vienas vyresniosios kartos nuodėguliškis. Tačiau, nepaisant to, jaunimas rinkdavosi draugėn, šokdavo, dainuodavo...

Į vakarėlius susirinkdavo ne tik savo kaimo jaunimas, būdavo ir „kuogių“. Tai – nekviešti iš gretimų kaimų atėję bernai. Ateidavo „kuogiai“ iš Radeikių, Taukeikių, Aukštuolių, Ruklių, Degsnio (Daugailių sen.), Sudeikių. Netgi iš Šeimyniškių (nuo Bikuškio, Sudeikių sen.) vaikinai ateidavo. Juos čia traukdavo linksmos šokės ir dainininkės Verutė Šapokaitė, Onutė

ir Jadvyga Novodvorskaitės, Adelė Mikułėnaitė, Tamošiūnaitės, Čičinytės.

Ir poromis, ir rateliu...

Mėgstamiausi šokiai būdavo polka, valsas, suktinis, viliotinis, tačiau taip pat šokdavo ir iš svetur atvežtus padispaną, krakoviaką, „poduchaną“, „aleksandrauską“, „karobušką“. Vos nutilus šokio muzikai, jaunimas, sustojęs į būrelį, uždainuodavo. Posmą traukdavo dažniausiai ne troboje, o kieme, kad toliau būtų girdėti. Ir skambėdavo vyrų traukiami viltingi žodžiai:

Aš pasėjau žalių rūtų,

Bus mergelė man, man!..

Į juos atsakydavo mergiški balsai:

Dar ne, bernužėli,

Dar ne tavo valia!..

Susitvėrę rankomis, eidavo ratelius. Sukdavosi, vilnydavo, susitverdavo ir vėl pasileisdavo rankos, vaikščiodavo poromis.

„Pasėjau žilvitį“, „Motinyte, ką padarei, kam darželio neuždarei?“, „Močiute, noriu miego“, „Puikios rožės gražiai žydi“, „Šiaudiniai ratai, šakaliniai batai“, „Lėk lėk, bitute, medučio nešti“ ir kt. – tai tarp jaunimo populiariausi rateliai.

Šokėjų „apšaudymas“

Gyvumo, linksmumo tokiuose jaunimo susibūrimuose įnešdavo Petras Mieliauskas, didelis juokdarys. Jis mėgdavo persirengti žydu: užsidėdavo kuprą, apsisivilkdavo sermėgą ir, lazda pasiramščiuodamas, įsisukdavo tarp jaunimo, siūlydavo savo prekes. Bet gražiai, nieko neįžeisdamas.

Vakarėliai būdavo ne vienoje vietoje. Dažnai, ypač rudens ar žiemos vakarais, jaunimas rinkdavosi Tamošiaus Čičinio namuose, nes čia buvo didelė, erdvi gryčia, o ir šeimnininkai mielai sutikdavo priimti norinčius pasilinksinti.

Mėgdavo jaunimas rinktis ir Stanislovo Novodvorskio namuose. Jei nebūdavo vakarėlio, tai padainuodavo, pajuokaudavo, visokių žaidimų prasimanydavo. S. Novodvorskio svirne, kur buvo geros obliuotų lentų grindys, dar Pirmojo pasaulinio karo metu rinkdavosi paaugliai, nes vyresnieji jų į savo vakarėlius nepriimdavo. „Tai šokdavom, kiek širdis geidžia! Pagroti prašydavom Kazimiero Mieliausko. Mes šokam basi, duodam, grindų lentos net pyška! – prisiminė Jadvyga N. – Aukštuolių kaimo moterys miegot net negali, išsigandusios. „Toks šaudymas, toks šaudymas!“ – po vieno tokio mūsų pasiūkimo šnekėjo aukštuoliškės.“

Karštakošiai mušeikos

Susirinkęs į vakarėlius jaunimas linksmindavosi gražiai, kultūringai. Bet visgi nebuvo apsieinama ir be kivirčių, muštynių, kurias dažniausiai sukeldavo Ruklių ir Degsnio bernai – prie to jie buvo pripratę, ypač degsniškiai Ramoškai. Jie, išgėrę kokią „čierką“, susipliekdavo ir tarpusavyje, nusitvėrę po ranka pasitaikiusį „štankietą“ (tvoros statinys) ar plytgalį. Atsitikdavo ir taip, kad Ruklių bernai norėdavo išvaikyti iš vakarėlio radeikiškius. Ir vėl peštynės... Triukšmadarių atsirado ir Nuodėguliuose, kai čia atsikraustė Tamošiaus Čičinio pusininkai Blaževičiai, kurių šeimoje buvo keli bernai.

Sykį jie ir sumanė išvaikyti pas Joną Mieliauską susirinkusį jaunimą. Jiems pradėjus priekabauti, įsikišo namų šeimininkas ir jo kaimynas Antanas Kazokas. Pastarasis buvo lėtas, ramus, bet stiprus, turėjo smarkią ranką. Taigi jie abu įsisuko tarp besikivirčijančių ir bematant išvaikė muštynių iniciatorius Blaževičiokus.

Pasiepiančios dainuškės

Grodami muzikantai mėgdavo užtraukti kokią nors dainušką, patraukdami per dantį kartais ir kaimo gyvenime pasitaikančias negeroves. Pavyzdžiui, valsą grodamas muzikantas uždainuodavo:

*Sana mačiutė pečių kūrana,
Jauna dukrala in pečiaus stana.
Mūsų mergyte pasigadina –
Až pečiaus lopšį pasikabina...
Mergyte verkia, bernalį keikia,
Kad prie lapšelia sadėt jai raikia...*

Polkos ritmą atitiko ne vienas Nuodėguliuose paplitęs ketureilis. Pavyzdžiui:

*Nei pijokas, nei gerėjas,
Kiauras kletys – švilpia vėjas...*

*Šoka vyža ir čebatas,
Pasižiūri – kiauras padas...
Patrapsėsiu nars aulais,
Kolai dratas atsilais...*

*Puodai verda, kunkuliuoja,
Aplink kukarius tuntuoja.
Išsišiepįs na karštumą,
Vienų traukia, kitų stuma.*

*Tu, mergyte, trumpa, drūta,
Par tau kiškia šiūnakt būta,
Ne tik būta – ir gulėta,
Ir rūtelas išravėta...*

*Nei pijokas, nei gerėjas,
Kiauras klynas – švilpia vėjas.
Nei sulopyt, nei susiūt –
Kiauru klynu raiks prabūt...*

Stanislovas Karalius (pirmame plane) su Kauno komercinės mokyklos bendraklasiais

Vieši vakarai

Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui ir gyvenimui stojant į normalias vėžes, Nuodėgulių kaimo jaunimas pradėjo ruošti viešus vakarus. Vaidinimai vykdavo stambesniųjų ūkininkų – Mierkio, Sipavičiaus, Šeduikio, Pakalnio – klojimuose. Iš anksto klojime būdavo įrengiamas paaukštinimas (scena), sukalami suolai žiūrovams. Merginos sunešdavo gražias lovatieses, staltieses – jomis puošdavo patalpą. Kadangi į valias būdavo įvairių neatidėliotinų ūkio darbų, artistai repetuodavo ir patalpą vakarui ruošdavo dažniausiai vakarais, kartais ir naktį. Kartą jau buvo paskelbtas vakaras, o kaip tyčia avižos ir miežiai balti. Pjauti reikia! Tad dieną visi vakaro dalyviai plušėjo laukuose, o vakarais ar net naktį – repeticijos ir ruošimasis spektakliui. „Juk mirt gyvint raikėja padaryt! Ir padarem, sarmataj nelikam!“ – prisiminė Veronika Šapokaitė.

Šių vakarų pagrindiniai organizatoriai buvo Stasys Novodvorskis ir Mykolas Jatautis, o vaidintojai – Jadvyga, Verutė, Kazionė Novodvorskaitės ir jų brolis Jonas, Petras Šeduikis, Verutė ir Anelija Šapokaitės, Antanas ir Juozapas Šapokai ir kt. Prie nuodėguliškių saviveiklininkų mielai prisidėdavo ir kai kurių kitų kaimų jaunimas. Pavyzdžiui, ir vaidindavo, ir dirbant patalpų paruošimo darbus dalyvaudavo Ksave-

ras ir Jurgis Raškevičiai iš Maneičių (Daugailių sen.) kaimo, taip pat jų kaimynė Valė Ramelytė, Barbora ir Gasparas Stasiulioniai iš Daržinių (Daugailių sen.). Mokytojas Buteliauskas iš Droničėnų (Utenos sen.) praturtindavo programą deklamuodamas eiles.

Nuodėgulių kaimo scenoje buvo pastatyta „Aš numiriau“, „Alkani žmonės“, „Teodolinda“ ir kiti veikalai.

Sutraukdavo visus

Viešiams vakarams ruošti reikėdavo gauti leidimus. Tuo rūpindavosi ir į Uteną važinėdavo S. Novodvorskis arba M. Jatautis. Šie vieši vakarai sutraukdavo daug žmonių iš visos apylinkės, pavyzdžiui, iš Narvydžių (Daugailių sen.), Daugailių, Droničėnų ir kitų kaimų. Atvykdavo ir pėsti, ir važiuoti, pasikinkę savo bėriukus į „lineikas“ ar paprastas vežėčias. Tokią dieną dažname kieme būdavo svečių. Labai norėdavo vaidinimą pamatyti ir vaikai, o pinigų bilietui neturėdavo. Bet vis tiek kaip nors pralįsdavo, sulipdavo ant javų prėslo ir žiūrėdavo.

Po vaidinimo visada vykdavo jaunimo šokiai. Vakaro organizatoriai pasirūpindavo, kad skambėtų gera muzika. Eiliniuose kaimo vakarėliuose armonika grodavo Kazimieras Mieliauskas, jam smuiku pritarėdavo Patalauskas iš Degučių (Utenos sen.), o viešų vakarų metu būdavo kviečiami geresni muzikantai – su pučiamai-

siais instrumentais. Grodavo Degučių Malaiška su savo kompanija. Vakarų metu veikdavo ir bufetas, kur jaunimas galėdavo nusipirkti saldinių, sausainių ar degtinės pusbutelį. Bet girtų nebūdavo.

Proga susiburti

Mėgstamiausia viešų vakarų vieta vis dėlto būdavo Šeduikio sodyba, nes čia ne tik erdvus klojimas, bet ir didelis, lygus kluonas pasišokti. Kluono viduryje įrengdavo pakylą muzikantams. Tai kai užgrodavo dūdomis, net kituose kaimuose girdėdavosi. Patogu čia būdavo ir tokiu atveju, jei lauke linksmintis dėl gamtinių sąlygų pasidarydavo nepatogu. Tada jaunimas šokdavo erdvoje greta esančioje Stasio Novodvorskio „seklyčioje“.

Smagu jaunimui būdavo ne tik vaidinti gausiai susirinkusiems žiūrovams, bet ir repeticijų metu. Parepetavę jauni žmonės neskubėdavo į namus, dar padainuodavo, pasikalbėdavo.

Amatininkai kaime

Senajame kaime – natūrinis ūkis: gyventojai viską gamindavosi patys, pas prekybininkus pirkdavo tik druską, cukrų, žibalą, geležies dirbinius ir pan., Nuodėgulių kaimo moterys šukuodavo ir verpdavo linus, ausdavo drobes, „čerkesus“, milus, ruošdavo maisto atsargas.

Pakalnių sodybą supa senos obelys

Kiekvienas vyras laikė garbės reikalu mokėti ne tik dirbti žemę, auginti javus, bet ir pasigaminti būtiniausių ūkyje reikalingų rakandų. Tiesa, kai kurių darbo priemonių gamyba nebuvo lengva. Pavyzdžiui, norėdamas pasidaryti darbinus pavalkus, valstietis imdavo storos pakulinės medžiagos gabalą ir susiūdavo neplatų, bet ilgą „vamzdį“, į kurį standžiai pritraukdavo šiaudų. Tai ne toks paprastas darbas – vienas nepadarysi. Ilgus kūlio šiaudus užrišdavo virve ir pora vyrų juos traukdavo į tą „vamzdį“. Išeidavo standi pynė. Prie jos tvirtindavo „kamuntus“, kurių pasidarydavo iš pašaknyje lenkto medžio, rasto miške.

Reikėjo apsiauti ir apsirengti

Tačiau ne viską kaimietis galėdavo pasidaryti pats. Tekdavo kreiptis į meistrus, vienos ar kitos srities specialistus.

Kiek namuose moterų, tiek ir „kalvaratų“. Plačioje apylinkėje buvo pagarsėjęs „kalvaratų“ meistras – Radeikių žydas Berkus. Šituo užsiimdavo ir Kasčius Kučinskas iš Zamotiškio vienkiemio (Utenos sen.). Į šiuos meistrus kreipdavosi Nuodėgulių moterys, norėdamos įsigyti naują

verpimo ratelį ar pataisyti senąjį.

Batus siūdavo ir taisydavo Nuodėgulių kaimo gyventojas Jonas Mierkis, bet lygintis su Sургailiu iš Sudeikių negalėjo. Pagarsėjęs batsiuovys siūdamas batus eidavo per žmones: ateina su visais savo kurpaliais ir kitais įrankiais, apsiuva visą šeimą, mažus ir didelius, ir traukia į kitą kiemą.

Geresnių siuvėjų kaime taip pat trūko. Prastesnį drabužių moterims ar vaikams pasiūdavo Tapylia Kazlauskienė, vėliau šio amato išsimokė ir Eugenija Pakalnytė. Norėdamos pasisiūdinti geresnį rūbą, moterys kreipdavosi į Radeikiuose gyvenusias Prūsaitę arba Ilčiukaitę, kuri buvo žinoma kaip geriausia visos apylinkės siuvėja. Ji turėdavo ir keletą mokinių.

Vyriškus drabužius XX a. pradžioje siūdavo Mykola Šiožinys, bet tik prastus, kasdienius. Geresnius nešdavo Radeikių siuvėjams – Gruodžiui ar Sirvydžiui.

Ne viską savomis rankomis

Kai kurie Nuodėgulių ūkininkai norėdavo įsitaisyti geresnę, gražesnę važiavimo priemonę. Bet ir čia be meistro rankų neapsieisi.

„Lineikas“, „karukus“, važelius, lugnes dirbdavo, ratus kaustydavo Nuodėgulių kalvis Jonas Pakalnis, taip pat ir jo kaimynas Tamošius Čičinis. Kai kurie nuodėguliškiai minėtas važiavimo priemones užsisakydavo ir pas tolimesnius meistrus, dažniausiai Salakę (Zarasų r.).

Atliekant medžio darbus, kaimiečiams talkindavo dailidės Jonas Muckus ir Petras Šiožinys. Jie dirbdavo langus, duris ir kt.

Kailiadirbių Nuodėguliai irgi neturėjo, tad naudodavosi kaimynų paslaugomis. Giriamas buvo Norvaišių (Sudeikių sen.) kaimo kailių dirbėjas Sургailis. Jis kailius išdirbdavo naujais metodais, naudodamas sieros rūgštį. Daug kas kailius išdirbti atiduodavo ir Juškėnų (Sudeikių sen.) kaimo Kučinskui.

„Vailokus“ velti duodavo Taukelių (Daugailių sen.) kaimo Taukeliui. Vėliau vėlimu pradėjo užsiimti ir Nuodėgulių Stasys Mieliauskas.

Savi auksarankiai

Antanas Šapoka – „dokorius“ (stogo dengėjas), šiaudinių kubilų ir įvairių krepšių pynėjas, siūdavo darbinus pavalkus, dirbdavo

Kalvio Jono Pakalnio vieno sodybos ūkinio pastato pamatuose įmūrytas dubenuotasis akmuo

įvairius ūkyje reikalingus daiktus – statinaites, „ušėtkus“ (platus medinis indas su dviem ąsomis, auseklis), grėblius, taburetes.

Reikia stogą šiaudais dengti – tolimiausiuose kaimuose žino, kad geresnio „dokoriaus“ už A. Šapoką iš Nuodėgulių niekur neras. Atvažiuoja ūkininkai, kviečia, sudera užmokestį. Ir keliauja laisvesniu nuo savo ūkelio darbų laiku šis aukšinių rankų žmogus, pasiėmęs „dokauką“ ir prastesnes kelnės, šliaužioti keliaklupsa ant stogo.

Ateidavo laikas paršelius „išguldyti“ ar jiems vilkadančius išlaužyti – nuodėguliškiai neapsieidavo be Ruklių kaimo Kumelio, dėl nedidelio ūgio visų Kumeliuku vadinto. Mokėdavo jam už darbą kiaušiniaus, vaišindavo kiaušiniene.

Darbštus „pasakorius“

Sunkesnę darbą dirbti neatsisakydavo padėti Ruklių kaimo Petras Vilūna, kasdavo jis ir Nuodėguliuose griovius, bulvėms supilti skirtas duobes. Padėjo ir A. Šapokai tvartą kalno atšlaitėje išrausti. Ne tik darbuodavosi Vilūna su kastuvu rankose, bet ir mėgdavo, ilgą pypkę traukdamas, pasakoti būtas ir nebūtas istorijas. Štai viena jų:

„Ainu aš vakari, jau pretemoj, par Ruklių kapus nama. Agi žiūriu – in Muckevičiaus kapa (anas nesianiai paskoris buva) sėdi trijuos velniai ir groja kartom. Ir mani šaukia:

– Aikš, Vilūna, perkelsi kartų kaladį!.. „Ne jau, – mįsliu, – nepristosiu... Kai pradėsi su jais ažiimti, kai pradėsi jų kartas kilot, tai ir nebeatstrauks.“ Ir parbėgau nama išsigundįs... Paskui gi Karsakiokas prasitare, kad anas su kakiais ti pemenim buva, mani pagūsdint narėja.“

Dažnai Vilūnos dūminėje (kaminas jo gryčioje atsirado tik XX a. antroje pusėje) gryčiutėje, prigludusioje po šimtametę liepą, lankydavosi ir Nuodėgulių moterys, nes Vilūnienė buvo siuvėja. Laikė Vilūna tik pora ožkų, tad moterų atnešamos lauktuvės šiai šeimai labai praversdavo.

Gimdydavo namuose

Nuodėgulių kaimo gyventojų šeimos gausumu nepasižymėjo. Dažnoje šeimoje gimdavo 4–6 vaikai, tačiau dalis jų išmirdavo. Pasakojama, kad XX a. pradžioje Nuodėgulių kaime siautė skarlatina, „išpjovusi“ net 16 vaikų.

Moterys gimdydavo namuose. Joms padėti būdavo kviečiama „bobutė“. „Sugauti vaikėlį“ padėdavusios vyresnio amžiaus moterys – Magdalena Krasuckienė, Uršulė Ramanauskienė, Mieliauskienė. Paskui jos dažnai lankydavosi gimdyvės namuose, padėdavo nuprausti kūdikį, jį prižiūrėti. Ir krikštyntų metu „bobutė“ dažniau-

Nuodėgulių kaime auga daug senų, įspūdingai atrodančių vaismedžių

siai lydėdavo vaikėlį į bažnyčią, o grįžus į namus „su kataliku“ gaudavo dovanų tai skarelę, tai saldinių. Kartais turtingesnis kūmas ir pinigais apdovanodavo.

Ir žolelėmis, ir kumelės pienu

Kaip išmanydami, remdamiesi senolių patirtimi žmonės gydydavosi patys arba šaukdavosi žolelių galią pažįstančių žmonių pagalbos.

„Jadra“ (tymais) persirgdavo visi be išimties vaikai, kas jaunesnio amžiaus, kas ir paauglystės sulaukęs. Atsiradus ligoniui,

trobos langus dangstydamas raudonomis lovatiesėmis – taip akims lengviau, esą silpna rausva šviesa mažiau erzina. Kai kurie vaikai šia liga sunkiai sirgdavo. Senoji Garšvienė patardavo dideliame puode prišutinti „raschodnikų“ (tramažolių), apsigaubus galvą „marška“ ir užsigulus ant puodo kvėpuoti iš jo kylančiais garais. Ligonį patardavo girdyti kumelės pienu.

Ne naujiene anų laikų kaime buvo ir „piktasis“ kosulys. Užsikosėjęs vaikas vos kvapą beatgaudavo. Moterys kabindavo gryčioje šlapias „marškas“, kad, esant

drėgnam orui, būtų lengviau kvėpuoti, ne taip „pjautų“ kosulys.

Motinos, norėdamos, kad kūdikiai būtų ramūs, greičiau užmigytų, kramtydavo duoną su cukraus žiupsneliu, rišdavo į skepetėlę ir duodavo čiulpti. Kartais girdydavo mažus vaikus aguonų galvučių ar stiebelių nuoviru.

Varė kirminus, ginė išgastį

Stokojant švaros ir higienos žinių, vaikai būdavo užsikrėtę kirminais, dėl to tekdavo patirti ir skausmo priepuolių. Tikėdami, kad kirminai pabijos kartumo, duodavo vaikams valgyti čyžmo (bitkrės-lės) žiedų su medumi, „lisnikų“ (paprastosios pipirinės). Kai pradėdavo skaudėti pilvelį, vaikui sugirdydavo šaukštą sūrymo iš indo, kur būdavo sūdomas sviestas, arba sūdyto pieno. Panosę, krūtinę bei kojų papadėles tepdavo terpentinu, ant cukraus gabalėlio lašindavo žibalo ar terpentino, ant bambos dėdavo juodos avių vilnos, pamirkytos degtinėje.

Išsigandę vaikai nakčia šokdavo iš miego, verkdamo. Nuo išgąščio vaikus gydydavo šaltekšnio uogomis, nepaisant to, kad nuo jų mažuosius pykindavo. Išsigandus liepdavo triskart nusispjauti per kairį petį – tai padeda.

Išsigandus šuns, kryžmai pakirpdavo to keturkojo vilnos ir uždegę smilkdavo tą, kuris išsigando. Išsigandusiam, peršalusiam ar šiaip sunegalavusiam vaikui ruošdavo juodųjų serbentų šakelių vonias.

Puldavo parazitai

Utėlė – ne naujiena. Prausdami galvą, į vandenį įlašindavo keletą lašų žibalo. O drabužius ir patalynę nešdavo į karštai pakūrentą pirtį, ištiesdavo ant palubėje esančių karčių ir gerai pagarindavo.

Labai dažna liga, anksčiau laiko nuvariusi ne vieną nuodėguliškį į kapus, buvo „zapaleniya“ (plaučių uždegimas). Susirgus kuriam šeimos nariui, virdavo liepžiedžių, avižių ir apynių arbatą, dar pridėdami kambaryje auginamos gėlės – jeronimo (kvapiosios pelargonijos) – šakelę.

Prie voties dėdavo juodalksnio arba šalpusnio lapų kompresus, minkštindavo mirkytą lašinių skiautele. Gydydavo ir giros tirščiais ar rūgusiu pienu su duonos trupiniais.

Nuo galvos skausmo – kmynų arbata.

Liaudiški receptai

Moterys pačios gamindavosi skanias, gaivinančias arbatas iš vaismedžių lapų ar pievose, miškuose augančių žolelių. Rūgščiavaisių obelių lapus dėdavo į puodą, gerai uždengusios, šutindavo karštai

prikūrentoje duonkepėje krosnyje, paskui džiovindavo.

Kaimiečių manymu, sveikatą labai stiprindavo žemuogių arbata, gaminama iš žydinčių žemuogių lapų ir žiedų, juos puode kaitinant karštoje krosnyje.

Kosulį gydydavosi aviečių stiebelių arbata. Nuo gerklės skausmo ir kosulio gerdavo šalavijų arbatą su medumi, kuris labai tikdavo ir kitoms arbatoms paskaninti bei jų gydomajai galiai sustiprinti. Neveltui žmonės sakydavo, kad „medus – ir vaistas, ir maistas“. Nuo kosulio virdavo ir dilgėlių, bulvių žiedų arbatą.

Kai užpuldavo sloga, į nosį kišdavo smulkaus tabako.

Į gerklę – šlapimas

Širdžiai stiprinti naudodavo pakalnučių ir skėtinių širdažolių žiedų arbatą.

„Užsidesusį“ naminės padauginusį nelaimingąjį „gesindavo“ šlapimu į gerklę (būtinai moters).

Pelynų, trilapių pupalaiškių nuoviras – nuo skrandžio negalavimų.

Saparyliu (paprastuoju gargždeniu) būdavo gydomasi nuo „škrupulo“ (skrofuliozės) ir kitų ligų, atsiradusių dėl peršalimų (kai atsiranda sutinimų, atkiūra oda ir pan.).

Kaulų lūžimus gydydavo „skočikų“ (perkūnropių) ar kaulažolių kompresais. Minėtus augalus sugrūdavo su kiaulės taukais. Bitės įgeltą vietą trindavo svogūno laišku.

Gyvačių atakos

Tikėjo žmonės ir burtų galia, atkalbėjimais nuo gyvatės įkirtimo ar kitų negalių. Petras Šiožins iš Nuodėgulių atkalbėdavo ir nuo gyvatės įkandimo, ir nuo rožės. Bet ypač pagarsėjęs atkalbėtojas buvo sudeikėnas Šyvis. Atkalbėdavo ir eigulys Žalalis.

Gyvatės įkirtimas būdavo dažnas reiškiny – ir gyvuliui, ir žmogui. Gyvačių būdavo Šešelių miške ir jo palaukėse. Kartą Nuodėgulių vyrai pjovė šieną Karačkėje. Vienas pjovėjų – Juozapas Šapoka – po vakarėlio neišsimiegojo, atgulė panuovolyje (pakilėsnis pievos kraštas prie pelkės, dirvos), prie žirnių, truputį nusenūsti. Netikėtai jam į galvą įkrito gyvatė. Vaikinui pasidarė bloga, nebegali nė kitų vyrų pašaukti, o tie galvoja, kad Juozapas miega, todėl nekreipia į jį dėmesio. Tik paskui kažkuris pastebėjo, kad jam nebegeera. Kreipėsi į atkalbėtoją.

Liaudies „gydytojai“

Senas žmogus prieš mirdamas atkalbėjimo paslaptį perduodavo vyriausiam arba jauniausiam šeimos nariui. Ir ne bet

kada: arba prieš saulėtekį, arba saulei nusileidus. Jei tą atkalbėjimo formulę kam pasakys, ji nebeteiks galios. Bet ne visada atkalbėtojai į savo darbą žiūrėjo rimtai. Pasakojama, kad netolimo kaimo gyventojas Pelakauskas pats iš savo atkalbėjimų ir pasijuokdavo. Pavyzdžiui, nuo danties skausmo jis naudodavo tokią formulę: „Vieną suka, kitą suka, visus išsuks, nė vieno nebeliks – ir nebesopės.“

Bet buvo ir tokių, kurie iš patiklių žmonių pelnydavosi pasityčiodami iš jų. Vienas toks šarlatanas „gydydavo“ nesveikas akis duodamas ligoniui susuktą popierėlį, kurį reikėdavo nešioti pasikabinus ant kaklo. Kartą moteriai parūpo sužinoti, kas to popierėlio viduje. Išvyniojusi rado smulkiai sutrintų plytos miltelių ir popierėlį su užrašu. Kadangi pati buvo beraštė, susirado žmogų, mokantį skaityti. Šis perskaitė: „Tu, boba žabala, kad ir visiškai apžabaltum...“

Kaip „išgąsdinti“ miežį?

Karpas gydydavo tepdami bevardžiu pirštu, vilgydami jį rasa nuo lango stiklo. Tinkamas laikas – senagalys (delčia). Taip pat patardavo ant karpas uždėti voratinklį ir jį uždegti.

Ant akies voko išdygusį miežį stengdavosi „išgąsdinti“ – netikėtai spjaudavo į akį.

Buvo tikima, kad gali būti geros ir blogos akys, kurios nužiūri ir vaiką, ir gyvulį. Nuodėguliškiai tikėjo, kad Petrienė Šiožinienė turi blogas akis. Nenorėjo žmonės, kad ji eitų į svetimą tvartą, kad nenužiūrėtų teliuko ar paršelio, karvės ar ėriukų. Saugodavo nuo jos ir vaikus, ypač naujagimius. O moteris, kaip tyčia, norėdavo viską apžiūrėti, viską pamatyti. Netgi nesidrovėdavo pasirausti kaimynės, einančios į turgų, krepšyje.

Kad būtų geresnis derlius

Žemdirbiai stebėdavo gamtą (jos atbūdimą ir kitus reiškinius), naudodavosi ilgaamžė savo protėvių patirtimi. Juk labai svarbu pasėti javus ar daržoves pačiu tinkamiausiu laiku, kad išaugtų kuo geresnis derlius. Štai, pavyzdžiui, kada, nuodėguliškių žemdirbių manymu, geriausia sėti:

- Žirnius sėk, kai pučia žiemys – nekirmys;
- Jauną mėnesį žirnių nesėk – auga tik į virkščias;
- Miežius sėk, kai dangus nubertas smulkiais debesėliais;
- Sėmenis sėk šermukšniui pražydus;
- Rugius sėk, kai auštant Sietynas ateina vasarių (pietų) pusėn;
- Avižas sėk ievoms žydint;
- Nesėk avižų pučiant rytų vėjui – grūdai bus smulkūs;

- Dobilus sėk, kai giedras dangus;
 - Javus sėk, kai rytą žemė sliekų išvarpyta;
 - Bulves sodink, kai danguje dideli kamuoliniai debesys;
 - Svogūnus sodink, kai pučia žiemy vėjas – nepuls kirmėlės;
 - Nesodink svogūnų prie dviejų šviestų, sodink, kai danguje nėra nei saulės, nei mėnulio;
 - Jaunam mėnuliui esant nesodink agurkų – bus pūstažiedžiai;
 - Ridikus sėk delčioje – nebus žyduolių.
- Tikėjo žmonės ir prietarais, tikėjo, kad kažkokios jėgos gali nulemti derlių. Pavyzdžiui:
- Kviečiai bus kūrėti, jei sėjos metu kūrensis krosnys;
 - Nesėk žirnių valgydamas – suės kirminai;
 - Agurkai gerai megsis, jei permės per ežią sumazgytą pantį ar naginę, seną batą;
 - Nežargstyk per ežią – agurkai bus kartūs.

Nuodėguliškių meteorologija

Ūkininkui labai svarbu nuspėti, koks oras bus rytoj ir ateinančiomis dienomis, koks ateis pavasaris, vasara, ruduo. Iš ilgalaikių gamtos reiškinių, gyvūnų elgesio, žmogaus nuotaikų stebėjimo ir gimė liaudies meteorologija.

Štai žiupsnelis orų spėjimų, kurie ilgą laiką būdavo sutinkami tarp Nuodėgulių kaimo žmonių:

- Jei dangus mėlynas ir gilus, ilgai bus giedra;
- Jei saulei leidžiantis vakaruose debesis gelsvi, bus geras oras;
- Jei kregždės skraido aukštai, bus giedra;
- Dūmai iš kamino kyla aukštylį prieš giedrą;
- Vakare iš pievų kyla rūkas – rytoj bus graži diena;
- Žarijos krosnyje ilgai dega – lauk giedros;
- Vakare žiogai groja – bus giedra;
- Žuvys šokinėja vandens paviršiuje – lauk lietaus;
- Nors diena giedra, bet palšas dangus pranašauja lietų;
- Prieš lietų ima miegas;
- Prieš lietų medžiai švokščia;
- Musės piktos prieš lietų;
- Lyjant ant balelių darosi burbulai – dar ilgai lis;
- Karvę melžiant pienas labai putoja prieš lietų;
- Prieš lietų bitės skuba į avilį;
- Jei saulė vakare į debesį „sėda“, bus lietaus;
- Vištos anksti eina tūpti – bus lietaus;
- Katė ėda žolę prieš lietų;
- Varlės ant takų šokuoja – lauk lietaus;
- Žvirbliai maudosi smėlyje ar balutėse – bus lietaus;
- Šanarius gelia prieš oro atmainą;

- Gyvuliai zylioja prieš lietų;
- Jei pasirodo vaivorykštė, dar lis;
- Mėnulį ratilai juosia prieš šalnas ar šaltį;
- Varnos, medžių viršūnėse tupėdamos, žiūri į šiaurę – ateina šaltis;
- Voratinkliai draikosi laukuose prieš šalnas;
- Jei varnos žiemą pėsčios po žemę vaikšto, bus blogo oro;
- Katė galandą nagus į medį – bus vėjo ir blogo oro;
- Saulosėdžiai raudoni – lauk vėjo;
- Ilgi ledo varvekliai nuo stogų – bus ilgas pavasaris;
- Daug sulos iš beržo teka – bus lietinga vasara;
- Jei pirmą kartą perkūnija sugriaudžia dar ežeruose esant ledui, vasara bus šalta;
- Jei gervės į pietus skrenda žemai, ruduo bus trumpas;
- Jei rudenį skruzdėlynai dideli, bus šalta žiema;
- Jei aplink medžių kamienus tuščia, nepripusytą, bus gili ir ilga žiema;
- Jei ažuolo lapai ilgai laikosi ant šakų, žiema bus šalta;
- Jei laukinės bitės aukštose vietose lizdus suka, bus lietinga vasara ir ruduo;
- Daug šermukšnio uogų – lietingas ruduo.

Kaimo žmonių maistas

Kasdienė duona – kaimiečio gyvenimo pagrindas, o jos stygius – didžiausia nelaimė. Todėl duonai visais laikais buvo rodoma didelė pagarba. Duonos kepimas nuo seno laikomas šventa apeiga.

Duonai maišyti kiekviena šeimininkė turėjo specialų indą, vadinamą duonakėpe. Tai medinė nelabai aukštais kraštais „rėkutė“. Senesniais laikais duonai maišyti būdavo naudojamos ir geldos. Duonakėpėje raugiama tik duonos tešla, o pyragui, ragaišiu naudodavo kitus indus. Duonakėpės niekada neplaudavo, tik gražiai mediniu šaukštu išgramdydavo ir laikydavo sausai, kad nepriplėktų, apdengę specialiu dangčiu, dažnai nupintu iš šiaudų, kaip ir kubilai miltams.

Įmaišytą duoną laikydavo dvi–tris dienas šiltoje vietoje, kad įrūgtų. Duonai įmaišyti naudodavo ruginius miltus, o atminkydavo, jei neturėdavo ruginių, ir miežiniais. Bet tokia duona greitai pasendavo, darydavosi kieta ir trupėdavo. Kad duona būtų minkštesnė, dėdavo su lupenomis virtų bulvių, kurias nulupę sugrūdavo kočėlu. Kai kurios šeimininkės miltus plikydavo verdančiu vandeniu. Tokia duona būdavo tamsesnė, bet skanesnė, ne taip greitai pasendavo ar imdavo pelyti.

Labai svarbus darbas – duonos minky-

mas. Minkydavo dažniausiai pati šeimininkė. Jeigu tas darbas būdavo pavestas dukteriai ar tarnaitėi, jas pamokydavo: „Minkyk, kolai sienas bus šlapias...“ (suprask, kol visa išprakaituosi). Jaunoms mergaitėms duonos minkyti neleisdavo, bijodavo, kad gerai neišminkys. Duonos skonis priklauso ne tik nuo įrūgimo bei išminkymo, bet ir nuo duonakėpės – dažniausiai ją gamindavo ne iš pušies ar alksnio, bet iš ažuolo ar uosio kamieno.

Ypatingos kepimo tradicijos

Kūrendama krosnį šeimininkė žiūrėdavo, kad visas vidaus viršus būtų baltas, gerai įkaitęs. Tada pušine iššluostydavo žarijas ir pelenus. Kepėja, apsirengusi švairu drabužiu, balta skarele apsirišusi galvą, duonos „bakanus“ formuodavo ant ližės, paklodama apačioje klevo, kopūsto ar ajerų lapų, arba apibarstydamo ližę miltais. Suformuotą ir šlapiomis rankomis apdailintą bei apglaisytą pirmąjį kepalą, šonuose pirštais išpausdamas keletą įdubimų ir ant viršaus sukurdamas kryžiaus ženklą, šaudavo į krosnį. Kai visi kepalai būdavo pašauti, tuoj pat uždengdavo „pečiadangtę“, uždarydavo „jušką“. Po kokio pusvalandžio šeimininkė, pradengusi krosnį, žiūrėdavo, ar gražiai duona „apimta“, t. y. ar „bakanų“ paviršius gražiai apkepęs. Krosnyje duoną laikydavo tris valandas. Jau apkepusius „bakanus“ kokį kartą atsargiai pastumdydavo „kačerga“.

Norėdama įsitikinti, ar duona jau iškepusi, ištraukusi kepalą šeimininkė dundendavo kumščiu į apatinę jo dalį. Jei gražiai dunda – duonelė iškepusi. Ištrauktus kepalus dėdavo ant suolo ar stalo, kai kas ir ant pagalvių, vilgydavo paviršių šaltu vandeniu, kad būtų minkšta ir gražiai blizgėtų pluta. Aptiesdavo švairu rankšluosčiu ar staltiese.

Iš duonkepėje sugramdytos tešlos kepėdavo mažą bandelę, kuri gerokai anksčiau iškepdavo ir kurios, skaniai kvepiančios, labai laukdavo vaikai.

Pagarba duonai

Rudenį vaikai turėdavo rinkti krintančius klevo lapus, gražius, švairius, didesnius, ir verti juos ant siūlo ar vytelės, paslėgti, kad gražiai, lygiai susigulėtų. Tą patį darydavo ir su kopūstlapiais – juos irgi ištiesę, išlyginę džiovindavo. Ypač kvapni duonelė būdavo kepta ant ajerų, todėl, kas jų netoli savo sodybų turėjo, būtinai pasiruošdavo ir žiemai.

Nuodėgulių žmonės gerai žinojo, kaip sunkiai duonelė uždirbama, kaip sunku patyrus jos stygių. Todėl ji buvo lydimas

didelės pagarbos. Deja, šiandien gerokai primiršti senųjų žmonių papročiai, susiję su meile ir pagarba duonai.

Mūsų seneliai ir proseneliai nukritusį žemėn duonos gabalėlį pagarbiai pakeldavo ir bučiuodavo. Duoną raikydavo šeimos galva, nusiėmęs kepurę, stovėdamas. Būdavo riekiama dvi riekės – viršutinės ir apatinės kepalų dalies. Kartais riekiama ir abišalė – per visą kepalą. Taip darydavo, kai reikėdavo dėtis į kelioną ar dosnus šeiminkas duodavo elgetai išmaldos. Niekada nebūdavo sakoma „duoną pjauti“, tik – „duoną riekti“, nes duona – riekiama.

Duonos lemta dalia

Prapjauto kepalą negalima atsukti į duris, kad duonelė tų namų nepaliktų. Kūrenant duonai kepti „pečių“, buvo draudžiama šeimos nariams šildytis atsukus į krosnies angą nugarą – kad duonos „bakalai“ nesutrūkinėtų. Kepant neleisdavo vaikams varstyti durų, bėgioti, juoktis, išdykauoti, kad duonelė nesuzmektų.

Nuodėgulių žmonės tikėjo ir lemtimi. Statydami namus duonos dėdavo į pamatus, tikėdami, kad naujieji namai bus tur-

tingi ir laimingi. Veždami jaunosios kraitį į vyro namus, į skrynį šalia rietimų dėdavo ir vieną ar porą kepalų duonos, linkėdami, kad jaunamartė naujuose namuose niekada nestokotų duonos, būtų laiminga. Iš „šliūbo“ grįžtančius jaunavedžius ant slenksčio sutikdavo su duona ir druska, kad jų gyvenimas būtų sotus ir laimingas, kad nieko nestigtų.

Jei duonos kepalas skyla pusiau ar atlūžta jo kampas – lauk nelaimės, kas nors šeimoje mirs.

Pakepusi duoną šeiminkė tuoj pat, dar tešluotomis rankomis, prausdavo veidą, tikėdama, kad jis bus skaistus, baltas, akys – sveikos.

Neįmantrūs valgiai

Pagrindinis kaimiečių maistas – bulvės, miežiniai ar žirniniai blynai, kruopų košės, mėsos ir pieno produktai. Pyragas, ragaišis nebuvo dažnas svečias ant ūkininko stalo. Tiek duonai, tiek kitiems miltiniams patiekalams grūdus valstiečiai maldavo namie, sukdami rankines ginas.

Anksti rytą kurdavo krosnį ir virdavo šeimynai valgyti, kepdavo blynus, šildy-

davo vandenį gyvuliams, šutindavo kiaulėms bulves. Karštoje krosnyje maistas išbūdavo šiltas ir iki pietų.

Vakarienę virdavo ant prieždos (plūktinės arba plytinės kepamosios krosnies priekinė dalis, priekrosnis, vieta prieš krosnies angą), pastatę puodą ant „trinaškos“ (metalinis trikojis), po kuria kūrendavosi ugnis. Tik vėliau, kai jau buvo įrengti kaminai, šeiminkėms valgį gaminti buvo daug patogiau, nes beveik kiekvienoje pirkioje buvo sumūrytos plytos (viryklės). Valgyti dažniau virdavo motina, jai padėdavo dukterys ar marčios. Vaikams stengdavosi duoti geresnį kąsnelį: išvirdavo arba, suvynioję į šlapias pakulas, žarijose iškepėdavo kiaušinį, duodavo pieno, mažiausiems tekdavo piene virta grikių kruopų košytė su sviestu.

Atsargos žiemai

Valgydavo Nuodėgulių žmonės dažniausiai keturis kartus per dieną. „Snie-donė“ (valgis prieš pusryčius) – blynai su įvairiais dažiniais (bulviniu, kruopiniu, kopūstiniu), varške. Pusryčiams išvirdavo viralo, mėsos, „užsisirėbdavo“ šilto mis kruopomis. Pietums – ta pati rytinė

Dabar Nuodėguliuose belikusios vos kelios gana plačiai išsibarsčiusios sodybos

Rūgščiavaisių obelų lapus virindavo ir džiovindavo

sriuba, mėsa, šaltos kruopos. Vakarienei – „zacirka“ (pieniška miltinių ar bulvinių kukulaičių sriuba), bulvės su „rūgštum“ pienu ar batviniais, bulvių košė, prėskynys. Retkarčiais, kai nebūdavo laiko virinti vakarienę, valgydavo duoną su pienu.

Stengdavosi žmonės turėti maisto atsargų. Mėsą sūdydavo, rūkydavo. Kol gryčios buvo be kaminų, pakabindavo lašinius, kumpius, įsnaują ant trobos aukšto. Ten ilgai mėsa būdavo rūkoma. Vėlesniais laikais pradėjo vindyti pirtyje. Gatavą mėsą kabinavo svirne, ant į kreklus (gegnes) sukaltų vinių. Šiaudinis stogas vasarą neįkaisdavo, todėl mėsa gerai laikydavosi. Sunkiau buvo išlaikyti „kilbasas“ – jos sudžiūdavo. Todėl vasarą dešras laikydavo nekūrenamame „pečiuje“, svirne, kišdavo į grūdus.

Rūgštelė – kai bus šalta

Taukus vieni lydydavo ir, supylę į kokią indą, laikydavo klėtyje arba pirkaitėje. Kiti darydavo įsnaują – taukus suvyniodavo į vieną didelį „bakaną“, pabarstydavo

vo druska, pipirais ir išrūkydavo. Įsnaują gardindavo viralą ar dažinį.

Pasiruošdavo daržovių atsargų. Raugdavo didelį kubilą kopūstų. Ant dugno pridėdavo nepjaustytų galvų – pavasariui. Virdavo kopūstų sriubą, valgydavo atėję iš pirties, naudodavo kaip priedą prie mėsos.

Paraugdavo ir raudonųjų ar pašarinių burokų. Grybų atsargų žiemai beveik neruošdavo – pasigrybaudavo nedaug, suvalgydavo šviežius.

Į vienkiemius

1931 metais Nuodėgulių kaime kilo didžiausias sujudimas – pradėta skirstyti į vienkiemius. Išsisklaidė buvę kaimynai po plačius laukus: vieni susilipdė sodybėles prie Šėšelių miško, kiti – prie Degsnelių, trečius paviliojo vėšios Sabeikės pievos vakariniame kaimo laukų pakraštyje. Kaimovietėje pasiliko tik keletas kiemų: Jono Mieliausko, Petro Šeduikio, Jono Pakalnio, Anelės Čičinienės (Tamošiaus Čičinio našlės), Ignasiaus Čičinio. Liko

kaimo gale ir bežemių Jono Muckaus bei Uršulės Ramanauskienės gryčiutės.

Prieš dalijantis į vienkiemius, kaime atsirado vienas kitas naujas gyventojas: Juozapo Šapokos pusvalakį nupirko Aleksandras Karalius, Antano Sipavičiaus namuose apsigyveno Juozapo Baraišio šeimyna, Juozapas Garšva savo dalį pardavė ar tik ne Čeplinskui.

Ūkiai plėtėsi

Nelengva ūkininkams buvo įsikurti vienkiemiuose – jie čia atsidūrė kaip vieversėliai ant dirvono. Reikėjo persigalbenti ir naujai pasistatyti trobesius, sunkiai įdirbti žemę, iškirsti krūmus, kasti griovius. Bet dabar žmonėms viskas buvo vienoje vietoje, prie namų. Ir ganyklos, ir daržai, ir šienaujamos pievos... Žmonės pradėjo laikyti daugiau gyvulių – raguočių, prieauglio, avių. Atsirado galimybė sukaupti daugiau mėslo laukams patręšti.

Norėdami sudaryti geresnes sąlygas karvėms bei arkliams, kaimiečiai pradėjo

avis ir veršelius visai vasarai atiduoti gania-von. Nuodėgulių kaime imdavo šiek tiek gyvulių ganyti Ona Sipavičienė, nes jos vienkiemyje buvo nemaži krūmų, dirvonėlių ir raistelių plotai. Be to, buvo ir savos piemenės – pusmergė Angelė ir vyresnioji duktė Ona.

Kiti nuodėguliškiai tardavosi su Vidžiūnų (Tauragnų sen.), Mieliškių (Utenos sen.) ir kitų kaimų žmonėmis, turinčiais ganyklų, ir atiduodavo ten savo avis bei prierauglį. Kiekvienas ūkininkas pasi-

žymėdavo savo gyvulį – ausyje skylutę išdurdavo ar įkirpdavo vieną ar keletą kartų.

Kai ateidavo avių kirpimo metas, moterys susitarusios pėsčios eidavo ten, kur buvo atiduoti ganyti jų gyvulėliai.

Šviesos keliu

1866 metais Sudeikiuose atidaryta kaimo mokykla. Mokytojams buvo įsakyta kiekviena proga skiepyti mokiniuose rusiškumo dvasią. Visi dalykai buvo dėstomi rusų kalba, tik tikybės mokyta lie-

tuviškai. Prieš pamokas ir po pamokų vaikai kalbėdavo maldą „Боже, храни царя“ (liet. „Dieve, sergėk carą“) – meldavosi už carą ir jo šeimą. Visi mokytojai buvo rusai, skirdavo fizines bausmes ne tik už nusižengimą drausmei, bet ir lietuviškai ištartą žodį. Ypač žiaurus buvo mokytojas Stockis, kuris vaikus mušdavo knyga, liniuote, ranka, trenkdavo vaiko kaktą į lentą.

Mokytis buvo labai sunku, tik nedaugelis šią mokyklą baigdavo. Pavyzdžiui, iš 1901 metais pradėjusių mokytis 26 mokinių 1903 metais užbaigė tik septyni. Mokyklą lankydavo labai mažai mergaičių.

Kadangi čia buvo vykdoma rusinimo politika, daugelis tėvų nenorėjo į mokyklą leisti savo vaikų. Mokymas būdavo patikimas daraktoriams arba skaityti mokantiems šeimos nariams.

Noras mokyti

Tuo metu nebuvo įprasta duoti vaikams geresnį išsilavinimą – manyta, jog pakanka, jeigu jaunas žmogus paskaito maldaknygę. Bet metams bėgant požiūris keitėsi. Nors dauguma vyresnio amžiaus žmonių XX a. pradžioje buvo beraščiai, bet savo vaikus norėjo pamokyti. Sudeikių mokyklą pradėjo lankyti Stanislovo Novodvorskio vaikai Kaziunė, Verutė, Stasys, Jonas, Jadvyga, Onutė, kurie vėliau siekė ir aukštesnio mokslo. Verutė, baigusi Sudeikiuose dvimetę mokyklą, mokėsi Utenoje ir visą gyvenimą dirbo raštininke įvairiose įstaigose. Jos brolis Stasys taip pat mokėsi Utenoje, vėliau dirbo girininkijos raštininku Švenčionyse, Saldutiškyje. Ona ir Jonas baigė Antalieptės žemės ūkio mokyklą.

Bent po vieną žiemą Sudeikių mokykloje mokėsi ir kai kurie kiti Nuodėgulių kaimo vaikai. Kaizerinės okupacijos metu Sudeikių mokykla kurį laiką neveikė.

Kaimo „mokytojai“

Šiek tiek raštingesni paaugliai stengdavosi savo žiniomis dalytis su bendraamžiais, sukviesdami juos į savo tėvų trobą ir mokydami. Šeima, sugebėjusi sudaryti sąlygas savo vaikams daugiau prasilavinti, buvo S. Novodvorskio. Jo duktė Kaziunė mokėsi Sudeikiuose, vėliau – Utenoje, jaunesnioji Jadvyga taip pat baigė Sudeikių kaimo mokyklą. Jos abi tapo kaimo vaikų, negalėjusių lankyti mokyklos, švietėjomis.

Jadvyga Novodvorskaitė prisiminė: „Pas mus susirinkdavo būrelis kaimo vaikų, kaip antai, Stasė ir Bronė Tamošiūnaitės, Tapylius Garšva, Adalia Mikulėnaitė, Valė Lisickaitė, Marijona Mieliauskaitė. Mano sesutė Kazė pamokydavo skaityti, rašyti. Jei Kazė negalėdavo mokyti, ją pavaduodavau

„Dėdė“ Aleksandras Karalius vaišindavo nuodėguliškius vaikus viralu „šakar makar“ (nuotraukoje – su anūke Violeta Medikiene (Daunyte))

aš. Rašydavom diktantus. Mokėme tik lie-tuviškai – iš maldaknygių ir kitokių knyge-lių. Vaikai išmoko neblogai skaityti. Emili-jos Šapokienės vaikai pas mus neateidavo, nes jų motina buvo šviesi moteris, mokanti skaityti, ir vaikus lavino namuose.“

Mokykla Rukliuose

1936 metais atidarytas Sudeikių moky-klos komplektas Ruklių kaime. Mokyklai buvo nuomojama patalpa pas Zosę Baurie-nę paprastoje kaimo gryčioje. Tiek Nuodė-gulių, tiek kitų kaimų vaikus jau lietė Pri-valomo pradžios mokslo įstatymas. Būrelis mokyklinio amžiaus vaikų iš rytinio kaimo pakraščio traukdavo į Ruklių pradžios mo-kyklą, buvusią už trijų kilometrų, pamiškėje, netoli Maneičių kaimo. Pavasarį ir anksty-vą rudenį eiti būdavo smagu, bet tikras var-gas, kai prasidėdavo rudens purvynai, žie-mos pusnys. Kol pėsti „parplaukdavom“ per gilius pusnynus, būdavom visi šlapī – kaip ančiukai. Tėvai, gailėdami mūsų, ypač, kai sniego būdavo gilu, siausdavo pūgos, susita-rę vieni su kitais, paveždavo. Vieni veždavo vieną rytmetį, kiti – kitą. Atsitikdavo ir taip, kad menkas arkliukas vos išsikapstydamas iš Ruklių kaimovietėje sunęštų didžiulių pus-nių, kartais tekdamas jam padėti.

Baigiamieji keturių skyrių egzaminai vykdavo Sudeikių mokykloje. Rukliuose vaikus mokė mokytojai Uršulė Drobeli-enė, Veronika Sургailienė, Ona Dragaitė, Jakubėnas (poeto Kazio Jakubėno brolis), Regina Ubeikienė.

Saldainių sauja

R. Ubeikienė, U. Drobeli-enė negailė-davo laiko ir saviveiklai – ruošdavo vaidi-nimus. R. Ubeikienė mokėjo dirbti su vai-kais nekeldama balso. Gal todėl mokiniai ją mylėjo, pamatę ateinant į mokyklą, sku-bėdavo pasitikę paimti ir nešti jos portfe-lį. Tai buvo garbė. Mokytoja dirbo taikydama naujus metodus. Jau 1939 metais buvo įvedusi mokiniams pažymių knygytes, kur kiekvieną mėnesį įrašydavo mokomųjų da-lykų, žinių bei elgesio įvertinimus. Organi-zuodavo įvairius žaidimus, piešinių konkur-sus, nepašykštėdavo savų lėšų nugalėtojams premijuoti. Kiek kalbų, įtarinėjimų ir pavy-do sukėlė žinia, kad už gražiausią piešinį – tėviškės peizažą – Vandai Šapokaitei buvo skirta pirma vieta, o mokytoja įteikė (o, stebukle!) juodą blizgančią dėžutę su visomis dvylika vandeninių spalvų.

Kai pasveikinę Sudeikių kleboną Juo-zapą Lomaną vardadienio proga grįžome tuščiomis rankomis, mokytoja, gal supra-tusi iš mūsų veidų, o gal žinodama kle-bono šykštumą, paklausė: „Ar pavaišino klebonas?“ Mes atsakėme, kad taip. „O į

kišenę įdėjo?“ – pasitiksline R. Ubeikie-nė. Tylime abu su Vladu – kuo čia girsie-si... Bet ir ši sykį mūsų nuotaiką praskai-drino mokytojos išvalgumas – ji atnešė mums po saują stambių ir žvilgantį raudo-ną popierių įvyniotų saldainių. Kiek ne-daug reikia vaiko širdžiai!

R. Ubeikienė savo namuose ruošda-vo vaikams ir suaugusiems „Kalėdų eglutę“ – dalydavo saldainius ir mažas dovanėles.

Stanislovo Karaliaus pėdos

Ryškus pavyzdys, kaip kaimo jaunuolis veržiasi į mokslą, į šviesą, yra Stanislovo Karaliaus kelias.

Gimė Stasiukas 1915 metais Maskvo-je, kur motina tarnavo pas ponus kamba-rine, o tėvas dirbo fabrike. Po 1917 metų revoliucijos kilus bado grėsmei, Aleksan-dro Karaliaus šeima grįžo į Lietuvą, bet tuščiomis rankomis. Pardavę jiems pri-klausiusį žemės rėželį, 1931 metais Nuodėguliuose nusipirko iš Juozapo Šapokos devynių hektarų ūkelį, gerokai įlįsdami į skolas. Atėjo metas berniukui į mo-kyklą eiti, bet galimybių nebuvo – teko eiti piemenauti. Prabėgo vaikystė, o pra-džios mokykla dar nebuvo baigta. Gimi-naičiams padedant, pavyko gauti Utenos pradžios mokyklos pažymėjimą.

Tėvas, ieškodamas išeities, kaip išmo-kėti skolą, ryžosi nusipirktą žemę atiduoti „ant pusės“, o pats su Stasiuku vykti į Kau-ną laimės ieškoti. Įsitaisė valgykloje sargu. Vienąkart prie jo priėjo Kauno komerci-nės mokyklos dėstytojas Bendoraitis ir pa-sakė: „Kaip aš matau, tavo šitas vaikas vis su knyga – reikia leisti jį mokytis!“ Tėvui papasakojus apie nelengvą savo padėtį, šis geras žmogus padėjo vaikinukui įstoti į ke-turklasę mokyklą.

Prieš srovę pirmyn

Ją baigęs, Stanislovas kurį laiką dirbo Valstybės teatre durininku. Čia turėjo ge-ras sąlygas pamatyti daug teatro spektaklių, pažinti daugelį teatro įžymybių – aktorių, režisierių. Savo atlyginimą atiduodavo tė-vui, kad šis greičiau išmokėtų skolas. At-likęs karinę tarnybą, rūpinosi, kaip įsigyti mokytojo cenzą. 1939 metais įstojo į Ukmergės mokytojų seminariją. Teko ne-lengva dalia: ir pats mokėsi, ir po pamokų mokydavo kitus, tokiu būdu užsidirbdamas pragyvenimui. Hitlerinės okupacijos metais persikėlė mokytis į Švenčionių mo-kytojų seminariją, bet, ją uždarius, vėl teko grįžti į Ukmergę. 1943 metais, gavęs diplo-mą, S. Karalius buvo paskirtas Šventupio pradžios mokyklos vedėju, o 1944 metais persikėlė į Sudeikius.

Rūpesčių pakako, nes, ką tik praūžus frontui, visko stigo. Nežiūrint to, jaunas, energingas mokytojas ir kultūriniame su-deikiečių gyvenime išvarė platų barą. Jis grojo smuiku, todėl subūrė apylinkės mu-zikantus, organizavo dramos ratelį, chorą.

Padėjo stiebtis kitiems

S. Karalius – šviesi asmenybė, ilgalai-kis Sudeikių devynmetės mokyklos di-rektorius. Mielai bendraudavo su kom-pozitoriais, literatais, mokslo žmonėmis. Užrašinėdavo liaudies dainas, nuo jaunys-tės metų mėgo eiliuoti pats, įpindamas į savo eilėraščių posmus ir pamulto Nuodė-gulių kaimo pievų žalumą, upokšnių čiur-lenimą, gimtinės pirkios šilumą.

Pats patyręs varganus kelius į mokslą, S. Karalius atjautė ir savo kaimo – Nuodė-gulių – vaikus, svajojančius apie mokslą.

Nemaža dalis trečiojo dešimtmečio pa-baigos–ketvirtąjo dešimtmečio Nuodėgu-lių kaimo jaunimo troško mokslo. Svar-bus vaidmuo išvedant šio kaimo vaikus į šviesos kelią teko S. Karaliui. Pats dar te-bebūdama Ukmergės mokytojų seminari-jos auklėtinis vasaros atostogų metu savo tėvų namuose, susisodinęs po keletą paauglių, mokė pagal savo išgalę gimtosios ir vokiečių kalbos, matematikos gudrybių, istorijos ir kitų dalykų, paskui rūpinosi, kad jo mokiniai mokytųsi toliau.

Škanėstas „šakar makar“

S. Karalius būrelį savo pamokyty nuodė-guliškių 1942 metais nusivežė į Švenčionis, kur buvo naujai atidaroma mokytojų semi-narija, rūpinosi jų reikalais. Tokiu būdu Jo-ana Čičinytė, Genė Karaliūtė, Valė Jurelytė, Stasė Ramoškaitė, Vanda Šapokaitė, Povilas Šiožynas, išlaikę stojamuosius egzami-nus, tapo seminarijos mokiniais ir sėkmingai čia mokėsi dvejus metus, kol ši pedagoginė mokykla vokiečių okupacinės valdžios vėl buvo uždaryta. Paskui mokslą tęsė kas Ute-nos gimnazijoje, kas kitose mokyklose.

S. Karaliaus tėvas Aleksandras dirbo Švenčionių mokytojų seminarijoje sar-gu. Šis mielas senukas toli nuo namų at-sidūrusiems vaikams tapo savotiška atra-ma: ir tada, kai buvo linksma, ir tada, kai tuščias pilvas grodavo maršus. Bėgda-vo iš skurdaus mokinių bendrabučio pas „dėdę Karalių“, kur gaudavo ir linksma, šiltą žodį, ir skanaus „šakar makar“ vira-lo. Jam bendrabučio valgykloje duodavo likusios sriubos, duonos, kartais ir mėsos kąsnelį. Viską „dėdė“ sumaišydavo, pa-kaisdavo puodą į stačiamalkį, kur ir išvir-davo „šakar makar“.

Parengė Jurgita Ulkienė,
Vytautas Ridikas

Žydų gatvėje atvertas „mažas langelis į Utenos praeitį“

Deimantė KAZOKAITĖ

Liepos 30 dieną Utenoje, Žydų gatvėje, atidengtas gatvės meno kūrinys. Kadaiše Utenoje gyvenusio šocheto – ritualinio gyvulių skerdkiko – atvaizdą ant seno gyvenamojo namo sienos perkėlė menininkės Lina Šlipavičiūtė-Černiauskiene ir Lauryna Kiškytė. Kūrėjos įgyvendino Marianos Veriovkinos draugijos sumanymą. Finansavimą suteikė Lietuvos kultūros taryba.

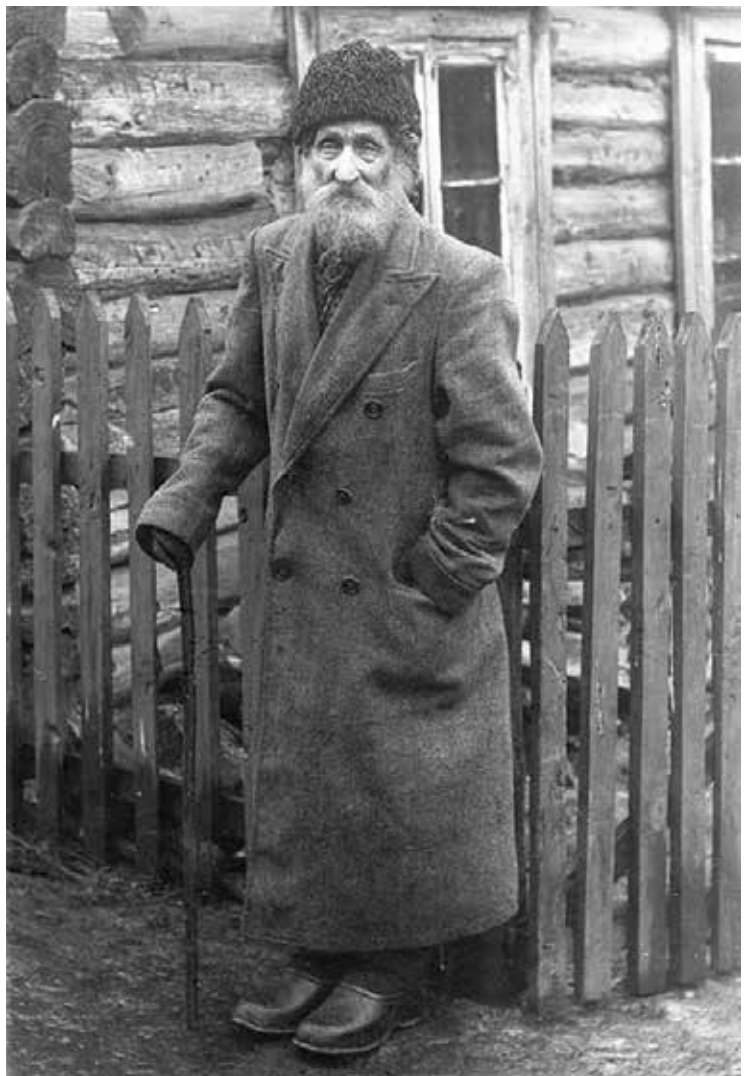
Siekama atminti Utenos litvakų kultūrą

2020-uosius Lietuvos Respublikos Seimas paskelbė Vilniaus Gaono ir Lietuvos žydų istorijos metais. Ant vienos iš Utenos miesto sienų gimęs VŠĮ „Kiaurai sie-

nas“ kūrėjų darbas – Marianos Veriovkinos draugijos projekto „Utena / Utyan“, skirto Utenos litvakų (Lietuvos žydų) kultūrai atminti, dalis.

VII Marianos Veriovkinos simpoziumo temą, kaip skelbiama, įkvėpė Utenos regiono litvakai ir Vyžuonėlių dvare

(Vyžuonų sen.) kadaiše gyvenusios bei kūrusios rusų kilmės dailininkės Marianos Veriovkinos paveikslai. Pirmas – garsaus Rusijos tapytojo Iljos Repino išgirtas realizmo stiliumi tapytas „Besimeldžiantys žydai“ (1893 m.), antras – Vyžuonų „karčiamą“ vaizduojantis iš at-

Gatvės meno kūrinys gimė liepos 30 dieną

minties tapytas ekspresionistinis „Žydų smuklė“ (1936 m.).

Kaip „Indrajai“ sakė Marianos Veriovkinos draugijos vadovė uteniškė Sandra Dastikienė, nuotrauka, pagal kurią sukurtas gatvės meno kūrinys, buvo renkama sklaidant Utenos miesto žydų fotografijų archyvą. „VšĮ „Kiaurai sienas“ menininkės šocheto Kavinskio, gyvenusio maždaug toje vietoje, kur šiuo metu yra Utenos kolegijos Medicinos fakultetas, fotografiją išsirinko veikiausiai todėl, kad Žydų gatvėje gyveno kitas žydų kilmės mėsinkininkas. Ši nuotrauka labiausiai patiko ir Marianos Veriovkinos draugijos nariams“, – sakė S. Dastikienė. Anot jos, ritualinio mėsिनinko atvaizdas ant sienos perkeltas tik gavus namo savininko, Utenos rajono savivaldybės administracijos Kultūros skyriaus bei vyr. architekto, Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Utenos teritorinio padalinio palaiminimą. Paklausta, kokia buvo piešiniu, sukurtu naudojant purškiamus dažus, papuošto namo savininko reakcija, pašnekovė teigė, kad jis sveikino Marianos Veriovkinos draugijos iniciatyvą ir sakė, jog Utenai jau seniai reikėjo tokio ženklų. Vyras apgailestavo, kad mūsų mieste neliiko šios tautos bendruomenės.

Nors meno projektą „Sienos prisimena“, skirtą žydų bendruomenės istorinei atminčiai atgaivinti, vykdančios L. Šlipavičiūtė-Černiauskiene ir L. Kiškytė šochetą ant sienos „apgyvendino“ vos per kelias valandas, bet pasiruošimas šiam procesui, pasak S. Dastikienės, truko bemaž pusę metų. Ji tikino, kad buvo kalbintas ne vieno namo savininkas, svarstyta gatvės meno kūrinį sukurti ant Utenoje išlikusių žydų maldos namų, dairytasi aplink Utenos kolegijos Medicinos fakultetą...

Į klausimą, kaip vertina Žydų gatvę jau kone savaitę puošiantį garbaus amžiaus žydo atvaizdą, S. Dastikienė atsakė: „Man labai gražu. Tai – subtilus, *neiššaukiantis* kūrinys. Tikiuosi, kad jis paskatins prisiminti praeitį, suvokti, jog Utena – ne tik pramonės miestas. Deja, mūsų senamiesčio visai nesimato, nėra jokio objekto, kuris primintų, kad čia nuo XVI amžiaus gyveno didelė žydų bendruomenė, Utenoje išlikusios dvi sinagogos atrodo kaip šiuolaikiniai namai. Šocheto Kavinskio atvaizdas ant sienos – mažas langelis į Utenos praeitį.“

„Užasfaltuotas miestas“

Pasak Utenos miesto tyrinėtojos Vyturių progimnazijos mokytojos Romos Jančauskienės, nėra aišku, kada daryta Kavinskio fotografija. „Faktas, kad ši nuotrauka iš Utenos. Joje pavaizduotas, sakyčiau, spalvingas senukas. Mano manymu, tai Pirmo-

Ritualinio mėsिनinko atvaizdu Žydų gatvės namo sieną papuošė menininkės Lina Šlipavičiūtė-Černiauskiene (*kairėje*) ir Lauryna Kiškytė

jo pasaulinio karo metu vokiečių daryta fotografija. Sprendžiu iš aprangos, laikysenos, aplinkos... – sakė žydų nuotraukų archyvais, atsiminimais, šios tautos atstovų palikuonių pasakojimais besidominti uteniškė. – Tiesą sakant, galvoju, situacija – paradoksali. Utena – tarsi užasfaltuotas miestas. Juk mūsų tapatybę atspindi tai, ką matome aplinkui. O to, ko nematome, lyg ir nėra. Puiku, kad Marianos Veriovkinos draugija nusprendė taip įamžinti Utenos litvakų atminimą.“

Skausmo ir nostalgikų prisiminimų vieta

Viešojoje erdvėje pasklidus naujienai apie Žydų gatvės meno kūrinį, pasigirdo siūlymų tokiu pat būdu įprasinti ir Utenoje gimusio bei augusio žydų kilmės Nobelio taikos

premijos laureato JAV gydytojo kardiologo Bernardo Louno, kuris išrado defibriliatorių, asmenybę. R. Jančauskienės teigimu, situacija – kebli: konkrečiai žinoma, kur B. Lounas gyveno nuo septynerių metų, tačiau šiuo metu toje vietoje nieko nebėra. „Atrinkti namo, kuriame jis gimė, negalime, o Utenio aikštėje esančiame pastate, kur medikas gyveno nuo ketverių metų, šiuo metu veikia Utenos kolegijos Medicinos fakultetas“, – sakė pedagogė. Ji teigė turinti B. Louno mamos anglų kalba nesudėtingai parašytą knygą ir mananti, kad būtų vertinga ją išversti: „Tai svarbu Utenos atminčiai, nes mes grimztame į užmarštį...“

R. Jančauskienė nedrąsiai pasidalijo dar viena svajone – išversti 1979 metais Izraelyje išleistą knygą, kurioje sudėti iš Utenos

išvykusių žydų atsiminimai. „Utena jiems – skausmo ir nostalgikų prisiminimų vieta. Kaip žinia, žydai – raštinga tauta, šis gebėjimas užkoduotas jų genuose, – kalbėjo pašnekovė. – Labai tikimės, kad mums pavyks išleisti šią įdomią knygą lietuvių kalba. Tai būtų galingas Marianos Veriovkinos draugijos indėlis. Nors Lietuvoje nėra daug jidiš kalbos specialistų, bet mums pavyko juos atrasti. Aišku, kalbu labai atsargiai, nes neaišku, ar ši svajonė išsipildys. Galvoju, kad mūsų laukia daug staigmenų – asmenybės, apie kurias nieko nežinome, faktai, kurių nesame girdėję...“

Uždari žmonės

R. Jančauskienė atskleidė, kad turi pažįstamų žydų palikuonių, kurie gyvena Izraelyje ir dar šiek tiek supranta jidiš kalbą (jie kalba hebrajų kalba). Utenos miesto tyrinėtojos teigimu, jidiš – senoji litvakų ir Vakarų Europos žydų kalba, kuria jie kalbėdavo namuose, kai kuriose ugdymo įstaigose. „Utenoje buvo dvi mokyklos. Vienoje žydų verslininkų, stipresnių amatininkų, prekybininkų vaikai mokėsi hebrajų kalbą, kitoje kalvių, audėjų, kitaip tariant, žemesnio sluoksnio atstovų, atžalos buvo ugdomos jidiš kalba. Visa tai aprašoma mano minėtoje knygoje. Atsiminimais dalijasi patys mokytojai, kuriems pavyko pasprukti iš Utenos pirmosiomis karo dienomis. Vėliau miestas užsidarė. Manau, mums reikėtų atversiti tą istorijos puslapį...“ – sakė pedagogė. Ji apgailėstavo, kad uteniškiai – itin uždari žmonės, kurie nori gyventi nieko nežinodami, jiems nepriimtinas kitoniškumas.

R. Jančauskienė teigė vieną dieną gurkš-

Projektą „Sienos prisimena“ vykdančios menininkės piešinius kuria naudodamos trafaretus ir purškiamus dažus

nodama kavą gretimoje Kauno gatvėje esančioje šeimos desertinėje stebėjusi, ar bent vienas praeivis stabtelės prie Žydų gatvės namo, kurio sieną neseniai papuošė viso ūgio ritualinio mėsininko atvaizdas: „Tiesą sakant, nemačiau, kad kažkas sustotų, bet šiuo metu, vasarą, mieste mažai žmonių, dauguma atostogauja.“

„Mes prisimename“

Išplatintame pranešime spaudai rašoma, kad VŠĮ „Kiaurai sienas“ menininkės,

vykdančios projektą „Sienos prisimena“, džiaugiasi vieną savo darbų sukūrusios Utenoje. „Utena turėjo itin gyvybingą ir klestinčią žydų bendruomenę, kuri per Antrąjį pasaulinį karą buvo praktiškai sunaikinta. Dabar tą istorijos laikotarpį, visus čia gyvenusius žmones mena vos keli išlikę pastatai ir gabaliukas senojo akmeninio grindinio... Norėjosi sugrąžinti dabarčiai bent mažą dalelę to prarasto pasaulio, kalbėti taip, kaip mokam, – per meną, pasakyti, kad mes prisimename“, – sakė idėjos autorė L. Šlipavičiūtė-Černiauskienė.

Pažintinių renginių ciklas

Utenos rajono savivaldybės administracija paskelbė, kad Žydų gatvėje rugsėjo mėnesį turėtų atsirasti lentelė su užrašu „Žydų gatvė“ jidiš kalba. Tai – vienas iš Vilniaus Gaono ir Lietuvos žydų istorijos metų akcentų.

„Siekiant skatinti kultūrinio turizmo vystymą Utenos rajone ir prisidėti prie informacijos apie žydų kultūrinį palikimą sklaidos, Utenos rajono savivaldybės administracija ir Utenos meno mokykla, bendradarbiaudamos su VŠĮ Utenos turizmo informacijos centru, rugsėjo viduryje pradės pažintinių renginių ciklą „Utenos žydų istorijos ženklai“. Vyks keturios teminės ekskursijos, žydų kultūros populiarinimo renginys, Utenos meno mokyklos Dailės skyriaus patalpose bus eksponuojama Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejaus kilnojamoji paroda. Šią vasarą Utenos turizmo informacijos centras organizavo ir nemokamas populiaris ekskursijas žydų tema.

Anot Marianos Veriovkinos draugijos vadovės Sandros Dastikienės, namo savininkas džiaugiasi iniciatyva tokiu būdu įprasminėti Utenos litvakų atminimą

Meilė tėvynei ir nepamiršta pagarba žuvusiems

Vytautas RIDIKAS

Liepos pabaigoje Utenos rajone vyko neeilinis susitikimas – buvo prisiminti prieš 74-erius metus už Lietuvos laisvę žuvę vyrai, pokario kovų istorija, pašventintas paminklas, skirtas praėjusio amžiaus viduryje Onos ir Antano Ramoškių sodybos sode žuvusiems partizanams. Nors Daugilio viensėdis šalia Alksno ežero priklauso Užpalių bažnyčios parapijai, bet pagal administracinę paskirstymą yra Sudeikių seniūnijoje.

Liudijimai

Kaip tvirtino dabartinis šeimininkas Virgilijus Kaladė, jam seniai kirbėjo mintis įamžinti šioje sodyboje žuvusių kovotojų už Lietuvos laisvę atminimą. Apie partizanų žūtį vyras sužinojo iš savo žmonos medikės Danguolės, kuri būdama vos dviejų su puse metų tapo šio kraupaus įvykio liudininke. Moteris puikiai prisimena tą naktį, kai jų sodyboje pasipylė kulkos ir pasigirdo čažus dūžtančių langų skambesys. „Ta naktis mano mamai buvo labai baisi. Atbėgusi į miegamąjį, ji sugriebė mus su broliu, mane susuko į rožinę *kaldrą* ir nešė slėpti. Perėjus valgomąjį bei dar vieną kambarį,

pradėjo byrėti langai. Buvo didžiulis susišaudymas. Tų dūžtančių stiklų garsą prisimenu iki šiol. Mama mus paslėpė viduryje namo esančiame akmeniniame kamine, kur buvo įrengta rūkykla“, – prisiminimais dalijosi D. Kaladienė. Ji prisiminė, kad ryte buvo didžiulis sujudimas visame Daugilio viensėdyje. „Pora metų už mane vyresnis brolis buvo labai iniciatyvus. Mums buvo ypač įdomu ir smalsu, kodėl veranda užrakinta tiek iš vienos, tiek iš kitos pusės. Išėjus į lauką brolis pasiūlė užlipti ant išsikūsių pamatų akmenų ir pažiūrėti į vidų pro langą. Prisimenu ten ant grindų suguldytus žmones. Man atrodo, gulėjo trys vyrai. Ši ekskursija greit nutrūko, nes iš kaž-

kur atsirado mama, griežtai paliepė nultipti nuo pamato briaunos ir mus kažkur uždare“, – pasakojo D. Kaladienė ir pridūrė, kad po šalies nepriklausomybės, kai buvo galima kalbėti laisviau, jos mama visa tai patvirtino. „Pasakojo, kaip tą naktį po obelimi buvo nušauti du vyrai, o dar vieną vyrą, kuris buvo pabėgęs, sugavo prie už trijų kilometrų nuo Daugilio sodybos esančio Bedugnio ežeriuko ir ten jį nukovė“, – patvirtino D. Kaladienė.

Tie partizanai – nelemtą 1946-ųjų lapkričio 9-os naktį sode žuvę Antanas Ridikas (gim. 1925 m.) ir Dominykas Repšys (gim. 1922 m.) bei prie Bedugnio kritęs Antanas Gudonis (gim. 1922 m.).

DAUGILIO SODYBOJE
1946m. LAPKRIČIO 9d.
ŽUVUSIEMS PARTIZANAMS
REPŠIUI DOMINYKUI
RIDIKUI ANTANUI
ATMINTI

AMŽINA ŠLOVĖ
ŽUVUSIEMS UŽ
TĖVYNĖS LAISVĘ

Prie paminklo

Po šv. Mišių Užpalių Švč. Trejybės bažnyčioje kartu su klebonu Jonu Bučeliu visi šių iškilmių dalyviai patraukė į Daugilio viensėdį, kur buvo pašventintas paminklas žuvusiems partizanams, prisiminta Lietuvos istorijos dalis. Ceroniją vedė Kaladžių dukra medicinos mokslų daktarė Rūta Kaladytė-Lokominienė, kuri pirmiausia priminė visiems apie meilę tē-

Trys kovotojai už Lietuvos laisvę ilsisi Užpalių kapinėse

Paminklo pastatymo iniciatorius Virgilijus Kaladė susirinkusiems priminė ne tik savo giminės, bet ir Lietuvos istoriją

Paminklą pašventino Užpalių Švč. Trejybės parapijos klebonas Jonas Bučelis

vynei Justino Marcinkevičiaus eilėraščio „Dainuoju Lietuvą“ žodžiais.

Sugiedojus „Tautišką giesmę“, R. Kaladytė-Lokomienė sustojusiems prie paminklo dar kartą priminė išėjusiųjų anapilin giminių likimus.

„Tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje šios sodybos šviesūs bei darbštūs žmonės augino duoną, vertino mokslą, rūpinosi savo artimu, puoselėjo grožį, mylėjo Dievą ir Tėvynę, gerbė lietuvių kalbą, bet Antrojo pasaulinio karo girtos, išsukusios visą Europą, neaplenkė ir Lietuvos, taip pat – ir Daugilio sodybos, ir nė vieno iš čia esančių artimųjų: Ramoškių ir Kirlių, Kaladžių ir Žilinskių bei kitų giminių, taip sudarkydamos likimus, nubraukdamos lūkesčius ir neišvengiamai pakeisdamos Lietuvos istorijos vagą, visų mūsų giminių vagą, ir paveikdamos mūsų dabartį“, – tvirtino renginio vedėja. Ji priminė, jog jau 30 metų nebėra tremtyje buvusio šios sodybos šeimnininko A. Ramoškio, kaip ir daugelio kitų, išgyvenusių tuos sudėtingus laikus.

Paminklo pastatymo ir trapios istorijos įamžinimo iniciatorius V. Kaladė tarsi pravedė istorijos pamoką – priminė, jog 1939 metais Hitleris ir Stalinas sutarė pasidalyti Vidurio Europą, buvo pasirašytas Molotovo–Ribentropo paktas ir slaptieji protokolai – Baltijos šalys atiteko Stalino įtakos zonai. „Nors buvo pasirašyta taikos sutartis su rusais, bet 1940 metais Sovietų Sąjunga pateikė Lietuvai ultimatumą, kuriuo pareikalavo leisti įvesti neribotą kontingentą sovietų kariuomenės ir pakeisti šalies Vyriausybę. Labai gaila, kad tuometė Lietuvos politinė vadovybė pamanė, jog pasipriešinimas neįmanomas, ir įsakė Lietuvos kariuomenei nesipriešinti, – apgailestavo V. Kaladė. – Kaip parodė tolimesni įvykiai, tas nesipriešinimas Lietuvai buvo pražūtingas. Ji buvo okupuota.“

Prie pašventinto paminklo sustojo (iš kairės) Virgilijus Kaladė, Milda Labeikienė, Danguolė Kaladienė, žuvusio partizano Dominyko Repšio sesuo Antanina Šavalskienė ir jos dukra Irina Simonavičienė

Pasak jo, daugelis Lietuvos vyrų – apie 30 tūkst. – patraukė į miškus ginti savo tėvynės. 1944–1946 metais vyko didžiulės kovos su sovietų kariuomene, kuriose žuvo per 10 tūkst. partizanų. „Vėlesniais metais likę gyvi kovotojai pradėjo slapstytis bunkeriuose, tačiau nuo 1948 metų prasidėjusios išdavystės silpnino

partizanų judėjimą“, – sakė V. Kaladė ir patvirtino, kad visą pokarį žmonės įvairiais būdais rėmė partizanus.

Gražios iniciatyvos pastatyti paminklą šioje sodyboje žuvusiems partizanams proga Kaladžių šeima sveikino iškilmėse dalyvavęs Sudeikių seniūnijos seniūnas Virgilijus Gaižauskas, žuvusiųjų artimieji.

Prie paminklo žuvusiems – nuotrauka istorijai

Gyvenimo atvirlaiškis

Romualdas ŠIMKŪNAS

lių, bet prasmingų darbų palydovai. Nesu lakūnas, apie kurį autorė rašo savo knygoje, todėl nesitikiu grožėtis ja, pasipuošusia tautiniais rūbais, tačiau turiu viltį dar daug kartų matyti Vilijos geras, draugiškai žvelgiančias akis. Aplanko viltis, jog Vilija dar paims plunksną, atrakins sielos duris, nebijos jos apnuoginti, į skaitytąją prabils naujais prisiminimais apie prasmingai obuolmušiais žirgais pralėkusį gyvenimą, vaikiškus džiaugsmus, jaunatviškos palaimos akimirkas, nuoskaudų kerčias, gimtinę, ku-

Paėmęs į rankas knygą „Pavogti laiškai“, pamaniau, jog tai išgalvotas detektyvas. Jei ne – vis vien turėtų būti įdomu. Pasirodo, Medardo Čoboto trečiojo amžiaus universiteto Literatūros fakulteto klausytoja Garbės narė Vilija Jurėnienė savo trečiajame leidinyje (pirmasis „Dėžutė su senais laiškais“ (2010 m.), antrasis „Giminės“ (2013 m.) vaizdingai aprašė turiningą, manau, pasisekusį, spalvingą gyvenimą nuo basakojės vaikystės iki senatvės. Lapkričio pradžioje ji švęs devyniasdešimt penktąją gimtadienį.

Manau, kad kiekvienam žmogui, sulaukusiam trečiojo amžiaus, gyvenimo kasdienybėje įdomu „per rakto skylutę“ dirselėti į kitų, ypač pažįstamų, gyvenimą, palyginti su savuoju, dar kartą įsitikinti, jog ir šiame gyvenimo tarpsnyje, jeigu tik nori, yra ką veikti.

Perskaičius šį Vilijos leidinį, į galvą smelkiasi mintys, jog po laiminga žvaigžde ties Utena, Gedimino kaime, gimė ši lietuvaitė. Būdama žavi, smalsi, gero būdo, išsimokslinusi (baigė Vilniaus universiteto Filologijos fakultetą) mergina savąjį likimą patikėjo jaunuoliui su ateitimi iš Kupiškio Eduardui Jurėnui. Susilaukė trijų dukterų, atsakingai žiūrinčių į gyvenimą. Beveik visą darbinį amžių vykdė įdomų, širdžiai mielą, intelektualinį darbą Lietuvos dailininkų sąjungoje tarp neeilinių, talentingų menininkų, kuriais ji žavėjosi, gerbė ir reiškė simpatiją.

Maga pasakyti, jog knyga parašyta paprasta kalba, bet neprastai. Žavi, gaivinančiai veikia sodietiškos, savos, be įmantrių

žodžių, dviprasmybių, nuoširdumu skaitytoją pavergiančios mintys. Pradėjęs skaityti, negali sustoti. Pakeri išgyvenimai ir patirtys, svajonės, kaip pati autorė teigia, apšviestos jau laiko patikrintomis spalvomis, kurios, laikui bėgant, darėsi vis įdomesnės. Ten, kur skaitymo smagratės įsisuka, Jos išmone įterpti linksmi, tarmiški rašiniai, pristabdantys dėmesį įvykiams, kitaip – pradeda suktis galva. Ši knyga – elementorių pernelyg anksti praradusiems antrąją pusę, pasimetusiems kasdienybėje, nerandantiems kelio, kuriuo toliau eiti, prarandantiems sveikatą ir norą džiaugtis kiekviena diena.

Gyvenime darbų užgrūdinta V. Jurėnienė smalsi, jautrios širdies, rodanti dėmesį šalia esančiam. Ji Literatūros fakulteto siela, besidžiaugianti visais, kurie pateikia naujų gerų kūrybinių minčių. Jas pasigavusi, neslepia savyje, viešai pasidžiaugia. Kas, jei ne Vilija, atsilieps apie mūsiškių išleistą knygą ar rašinį, pakvies į jos aplankytą muziejų, parodą ar kino filmą. Ne kartą buvau jos bendrakeleivių į Raudondvarį, kur vyko kūrybos tarmiška kalba konkursai, jos patarimu regėjau įdomius renginius mieste, galop su kolegomis ne kartą viešėjau jos jaukiuose namuose.

„Pavogtų laiškų“ patirtys, įvykiai tegul būna paslaptis, apie juos po šio laikmečio negandų, kai praeis „koronės česai“, galės paskaityti daugelis. Vilijai tariau nuoširdų ačiū už subtilaus atvirumo išpažintį, linkiu ilgai tebejausti brandaus gyvenimo skonį, naudotis teikiamomis galimybėmis, kurių sudėtinė dalis malonumai – nors ir nedide-

rios pamiršti neįmanoma, nes ji iki būties delčios išlydi išeinant ir pasitinka grįžtant.

Ištrauka iš Vilijos Jurėnienės leidinio „Pavogti laiškai“:

Niaatamianu, kiek man buvo miatų, kai pirmų rozų insmylejau, tik žinau, kad makykian da niajau, musėt, šiaši jau buvo. Insmylėjau ciakavai, nia un durniaus ir nia biat kų, a šumniausių ulyčias biarnų, mūs susiedkas, šliakčiunkas Mialanijas Pūčiuvianias sūnų Miačislavų, palicnikų, katrų ir močia, ir tėvas, ir susiedai kažnakal Miciuku vadina. Insmylėjau, mozna sakyt, raptum, kai pamačiau jį prausiuntis viarsmij... Pasrodyt sarmatidavaus, tai dabodavau un jį užlindus už žagarų krūvas. Nu jau kad gražus buvo mana kavalierius, tai gražus, kuti, kuti... Apstaisys: čiabatai nušvaksuoti, kialnias galifė, prėnčius su dviem ailėm blizgunčių guzikų ir kašketas su kazirku ir auksiniam virvialam. Niaiškinčiau ir pasgyriau momai, kad turiu kavalierių... „Na čia gi dabar? Ir niasisarmatija paršiala. Svieta pabai-ga“, – nusdivija mana moma ir dadura: „Gal ir tiaisybia: susiant niapazvalis miargas, užmaus apynastrį ir nusvias pria altoriaus“... Niaištiakėjau, ba anas manį pamiatia. Tikrai, tikrai pamiatia. Išsipildia mamos žodžiai, ba apynastrį užmovia ir pria altoriaus mana kavalierių nusivadia Danylas Vikcia. Jau kaip sapėja širdį, kaip buvo markatna, niaduok Dieve. Nia rozų ir nia du buvau pamiasta, alia širdias nigdi tiaip niasapėja. Niamačija ir mamos žodžiai: „Niasgraudiank, vaikiala, niasgraudiank. Bus da tų kavalierių, tikrai bus...“

Susitikime po 71-erių metų ir šį kartą – vien vyrai

Vytautas RIDIKAS

Tradiciškai vyksta „Saulės“ gimnazijos auklėtinių susitikimai. Susitikimai ne bet kokie, o 1949-ųjų laidos ir vyresnių. Visiem buvusiems gimnazistams – per 90. Nors ir būdami garbaus amžiaus, bet šie bendraklasiai susitinka kasmet. Prieš metus jie šventė 70 metų jubiliejų, kai baigė „Saulės“ gimnaziją.

Šioje 1949-ųjų laidoje – daug garsenybių. Vienas iš jų – akademikas profesorius habilituotas mokslų daktaras Algimantas Grigelis, iki 1949 m. kartu su kitais įžymiais mūsų krašto žmonėmis mokėsis Utenos 2-ojoje berniukų gimnazijoje (dabar – „Saulės“ gimnazija). Garsus šalies akademikas 1954 m. baigė Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakulteto Geologijos skyrių, gavo hidrogeologijos ir inžinerinės geologijos diplomą. Ėjo įvairias pareigas. Nuo 1990 m. A. Grigelis yra Lietuvos geologų sąjungos, nuo 1995 m. – Švedijos geologų sąjungos narys, nuo 1992 m. – Lietuvos nacionalinio geologų komiteto pirmininkas, nuo 1993 m. – Europos paleontologų asociacijos narys. 1969–1993 m. buvo Pabaltijo stratigrafijos (geologijos mokslų šaka, nagrinėjanti uolienų sluoksniavimosi dėsningumus ir nustatanti jų amžių; stratigrafija nagrinėja nuosėdines, metamorfines ir vulkanines uolienas) komisijos, 1993–1994 m. – Baltijos stratigrafijos asociacijos pirmininkas.

A. Grigelis buvo įvertintas įvairiomis premijomis. Bebaigdama savo kadenciją LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė už nuopelnus Lietuvos Respublikai bei Lietuvos vardo garsinimą pasaulyje jam įteikė Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Karininko kryžį.

Ne ką mažiau garsus ir dar vienas buvęs bendraklasis Lietuvos architektas restoratorius, inžinierius statybininkas, kultūros ir visuomenės veikėjas humanitarinių mokslų daktaras Kazys Napaleonas Kitkauskas. Jis – ne vienintelis iš 1949 m. laidos klasės draugų nebaigė gimnazijos. Kaip šių metų susitikime sakė savo bičiuliams, 1947 m. gruodžio 6 d. su kitais mokiniams buvo suimtas NKVD, nuteistas dešimčiai metų ir kalintas Mordovijos lageryje. Tik 1954 m. jam pavyko grįžti į Lietuvą, kur 1960 m. baigė Kauno politechnikos institutą. Ėjo įvairias pareigas paminklotvarkos srityje.

Jis suprojektavo nemažai žymių šalies

pastatų, o 1995–2010 m. buvo garsiųjų Lietuvos valdovų rūmų atstatymo projekto mokslinis vadovas.

Tarp bendraklasių – ir kita žymi asmenybė kunigas Juozas Čepėnas, gimęs Daugailių parapijoje, Velaikių kaime. Šiomet į susitikimą dėl sveikatos problemų senjoras neatvyko, tačiau atsiuntė sveikinimus, o klasės draugai, susisiekę telefonu, kartu su kunigu pasimeldė prie mokyklai dovanoto koplystulpio. Kunigo Juozo tėvai buvo išvežti į Sibirą, saugumiečiai ketino jį suimti, todėl su broliu Povilu, kuris taip pat mokėsi toje pačioje gimnazijoje, išvažiavo į Kauną, kur 1949 m. ją baigė.

Tais pačiais metais J. Čepėnas stojo į Kauno kunigų seminariją ir tik 1970 m. buvo iššventintas į kunigus. Šiuo metu kun. J. Čepėnas užima Kauno Šv. Antano Paduviečio parapijos vikaro altaris-to pareigas. Brolis Povilas, kuris šiomet taip pat neatvyko į susitikimą, po gimnazijos baigimo Kaune ilgai ieškojo mokytojo darbo, kol pradėjo dirbti Žižmių pradinės mokyklos vedėju Ukmergės rajone. Šiuo metu gyvena Kaune.

Kita ne tik Utenos krašto, bet ir visos Lietuvos įžymybė – liepos 30 dieną atšventęs savo garbingą 91-erių metų su-

kaktį choro ir orkestro dirigentas, pedagogas, profesorius, humanitarinių mokslų daktaras, nusipelnęs artistas, įvairių komisijų garbės narys, Pasaulio lietuvių dainų šventės fondo steigėjas ir pirmininkas, apdovanotas LDK Gedimino ordinu už nuopelnus lietuvių liaudies kultūrai, Algirdas Vyžintas. Maestro A. Vyžintas yra daugelio mokslinių ir metodinių darbų autorius. Jis parašė keletą vadovėlių, sudarė monografijas „Vyžuonos“ (2006 m.) ir „Sudeikiai – ateities kartoms“ (2013 m.), redagavo ir ruošė metodinius bei kitus leidinius. 1967 m. jam suteiktas nusipelnusio artisto, o 1989 m. nusipelnusio meno veikėjo garbės vardas, 2004 m. suteiktas gimtojo Vyžuonų garbės piliečio vardas, beveik po dešimties metų suteiktas ir Sudeikių garbės piliečio vardas, o praėjusiais metais jam suteiktas ir Utenos krašto garbės piliečio vardas.

Į susitikimą atvyko Klaipėdos universiteto docentas dr. Petras Vaičiūnas bei vienintelis Utenoje pasilikęs, pedagogo ir statybininko duonos ragavęs Antanas Karnickas.

Anot A. Grigelio, gimnazijoje mokėsi per 100 vaikinių ir merginų, gyvųjų šian-dien yra per 15 žmonių.

Po 71-erių metų prie savo mokyklai dovanoto koplystulpio susitiko (iš kairės) dr. Algimantas Grigelis, dr. Petras Vaičiūnas, dr. Algirdas Vyžintas, uteniškis Antanas Karnickas ir dr. Kazys Napaleonas Kitkauskas

Dusetų krašto menininkai atšventė savo įkurtos galerijos 25-metį

Vilija VISOCKIENĖ

Šių metų liepos 4 dieną Dusetose vyko šešioliktoji kraštiečių šventė, kurios metu Dusetų dailės galerijoje buvo pristatyta jubiliejinė Dusetų krašto menininkų paroda, skirta galerijos 25-mečiui. Ją atidaręs Kultūros centro Dusetų dailės galerijos direktorius Alvydas Stauskas, vienas iš pagrindinių galerijos įkūrėjų, džiaugėsi, kad galerija ne tik gyvuoja, bet ir klesti. Pirmoje Dusetų dailės galerijos surengtoje parodoje dalyvavo 10 menininkų, šioje – net 33. Jų ryšiai su Dusetų kraštu įvairūs: vieni čia baigė mokslus, kiti įsigijo sodybas, butus ir gyvena nuolatos arba vasaroja.

Galerijos senbuviai ir įkūrėjai (iš kairės) Alvydas Stauskas, Romualdas Pučekas ir Eugenijus Raugas minint sukaktį buvo pagerbti ypatingai

Prisiminimai

Atidarymo metu staigmena žiūrovams buvo Eglės Eidukaitytės ir Sigito Kubilio muzikinio dueto pasirodymas. Eglė yra vilnietė, bet jau ir pusiau dusetiškė, Dusetų dailės galerijos parodose aktyviai dalyvaujanti dailininkė. Ji kuria dainas ir pirmoji, nuskambėjusi koncerte, buvo smagiu pavadinimu „Dusetų drugelių valdovė“.

Pirmiausia prie mikrofono A. Stauskas pakvietė buvusį savo mokytoją, vėliau kolegą, vieną aktyviausių galerijos ir meno mokyklos Dusetose įkūrėją, nusipelnusį pedagogą Dusetų krašto garbės pilietį Romualdą Pučeką, kuris papasakojo apie 1994 m. kilusią idėją, kad reikia provincijoje įkurti vaizduojamojo meno židinį. Dainos, šokiai buvo įprastas dalykas, o dailę reprezentavo rajonų kultūros namuose esantys kambarėliai su skambiomis iškabomis „Dailininkas“, kuriuose būdavo pašomos afišos. Atvažiavęs dirbti į Dusetas, R. Pučekas pradėjo tapyti, kurti ir atsirado poreikis parodyti savo kūrybą. Pirmąją parodą dailininkas surengė tuometiniame mediniame Dusetų kultūros namų pastate, šokių salėje. Nebuvo jį pritaikyta menui eksponuoti ir jis su kolegomis dailininkais pradėjo galvoti, kur būtų galima rasti tinkamesnes patalpas. Jos atsirado Dusetų seniūnijoje. „Tikiuosi, kad po mūsų ateis kiti žmonės, kurie neleis užgesti meno ugnelei Dusetose. Ačiū visiems lankytojams, besidomintiems dailė. Manau, kad šis 25 metų jubiliejus įrodo mūsų gražų tarpusavio bendravimą. Salė tik su paveikslais, be žiūrovų, nieko nereiškia“, – kalbėjo R. Pučekas. Susirinkusiuosius sveikino ir dailininkas, Dusetų meno mokyklos mokytojas vienas iš dailės galerijos įkūrėjų Eugenijus Raugas.

Zarasų rajono savivaldybės mero pavaduotojas Arnoldas Abramavičius (1995 m. taip pat dirbęs vicemeru) plačiau papasakojo apie Dusetų dailės galerijos įkūrimą: „Buvo praėję penkeri metai po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo. 1995 m. steigėsi naujos savivaldybės, o vietoj apylinkių kuriamos seniūnijos ir naujos veiklos jose. Galerijai buvo suteiktas vienas kambarys (posėdžių salė) Dusetų seniūnijos pastate. Po truputį galerinė veikla įsivažiavo. Proveržis įvyko 2012 m. – Lietuva įstojo į Europos Sąjungą, atsirado lėšų įvairiems projektams. Tad 2006–2007 m. gimė šio pastato renovacijos idėjos pradžia. Tai buvo sėkmingas sprendimas ir galerija pradėjo veiklą su nauja jėga.“ A. Abramavičius įteikė padėką visam Dusetų dailės galerijos kolektyvui nuo Zarasų rajono savivaldybės mero Nikolajaus Gusevo.

Į atidarymą atvyko ir visus pasveikino pagrindinis dailės galerijos įkūrimo idėjos palaikytojas ir tvirtintojas Zarasų rajono savivaldybės administracijos direktorius Benjaminas Sakalauskas, prieš 25 metus buvęs Zarasų rajono savivaldybės meru. Jis prisiminė tais metais R. Pučeko pusiau rimtai, pusiau juokais ištartą frazę: „Tankinti rajonuose zoologijos sodų, ligoninių tinklus ir kiekvienam piliečiui po nuosavą gramofoną.“ Dalis sumanymų įvykdyta – Užtiltėje atsirado „Ievos žvėrynas“, Dusetose tautodailininko Eriko Čypo įkurtuose amatų namuose kaupiama gramfonų kolekcija. Kūniškų gydyklų, tiesa, mažėja, bet sielos terapija vykdoma Kultūros centre Dusetų dailės galerijoje, apie kurią

Galerijoje jubiliejaus proga buvo eksponuojami Remigijaus Kriuko stiklo darbai

Galerijos ekspoziciją papuošė įvairių dailininkų tapybos darbai

dėka čia dirbančių atsidavusių savo pasauliui žmonių garsas plinta jau ir už respublikos ribų. „Mūsų pasiūlyta idėja dėl galerijos nebuvo itin džiaugsmingai priimta dėl rajono skylėto biudžeto, tačiau ir lėšų galerijai įsteigti radome, ir skolas panaikinome“, – dalijosi prisiminimais B. Sakalauskas. Savo kalbos pabaigoje jis dėkojo A. Stauskui, kuris yra pagrindinė ašis, apie kurią viskas sukasi, įteikė gėlių ilgametėms aktyvioms dailės galerijos darbuotojoms kultūrinės veiklos vadybininkei dizaineri Rimai Simanavičienei, parodų kuratorei, įvairių tarptautinių parodų ir konkursų laureatei fotomenininkei Normantei Ribokaitei bei prieš penkerius metus prie kultūrinės veiklos prisijungusiai šių eilučių autorei.

Dusetų seniūnijos seniūnas Saulius Kėblys sveikino galeriją sulaukus brandos amžiaus ir prisiminė dešimt bendro gyvenimo metų po vienu stogu: „Gyvenom labai draugiškai, kartu sprendėm įvairius strateginius meno ir kultūros klausimus. Džiaugiuosi, kad ir dabar esam kartu, dir-

bam Dusetų labui.“ Seniūnas įteikė jau istorines „Nutarties dėl Dusetų dailės galerijos steigimo“ kopijas B. Sakalauskui ir A. Stauskui.

Sveikinimai

Parodos atidaryme sulaukta nemažai svečių. Sveikino LR Seimo narė Gintarė Skaistė: „Didžiuojusi, kad ne kartą teko lankytis šioje galerijoje. Linkiu dar daugelį metų išlaikyti tokį aukštą lygį ir turėti tokį puikų galerijos vadovą, kokį turite.“ Laikraščio „Utenos diena“, Aukštaitijos regiono kultūros ir meno žurnalo „Indraja“ vyr. redaktorius Vytautas Ridikas į Dusetų dailės galeriją visuomet atvyksta su lauktuvėmis – pačiais naujausiais savo leidinių numeriais. Sveikindamas jis apgailestavo, kad Utenos rajonui iki tokio lygio dailės galerijos, katalogų leidybos dar labai toli. Keramikos muziejaus Leliūnuose įkūrėjas Lietuvos puodžių karalius Vytautas Valiušis A. Stauskui padovanojo savo žiestą vazą: „Daug ko išmokau iš Alvydo. Galiu pasakyti, kad įkurti galeriją yra ne-

sunku, bet išlaikyti tokį aukštą lygį – jau pasiaukojimas!“ Grafikas, dailininkas, heraldikos meistras, Nacionalinės premijos laureatas Zarasų krašto garbės pilietis Arvydas Každailis džiaugėsi, kad metai iš metų profesionalus galerijos veiklos lygis tik kyla, čia nepamatysi „kičinių“, „savi-veiklinių“ parodų.

Parodoje

Šiomet paroda praplėtė savo ribas ir dalis darbų buvo eksponuojama Kultūros centro Dusetų dailės galerijos erdvoje – čia demonstruojama fotomenininkų kūryba. Buvo galima pamatyti Genadijaus Kovaliovo klasikinį portretinį žanrą, o jo sūnus Irmantas parodoje debiutuoja su miesto fotografija. Tai, pasak kai kurių dailininkų, naujas, daug žadantis menininkas. Mūsų krašto gamtos grožis atsispindi Reginos Barzdaitės, Rimanto Bikulčiaus, Algimanto Navicko, Benjamino Sakalausko, Aivaro Troščenkos, Indrės Stulgaitės-Kriukienės nuotraukose. Kun. Vytautas Dagelis, Algirdas Kairys, Kęstutis Čepėnas žiūrovams pateikė įspūdžius iš tolimų kelionių po Italiją, Mongoliją, o lietuviško kaimo švenčių nostalgija atsispindi Klaudijaus Driskiaus dokumentikoje. Norman-tė Ribokaite, Vilija Visockienė kviečia pasinerti į fotovizijų pasaulį.

Įprasta, kad dailei skirtose salėse didžiausia erdvė buvo skirta žinomiesiems Dusetų dailės galerijos menininkams Nomedai ir Šarūnui Saukoms. Žiūrovai gėrėjosi pačiais naujausiais N. Saukienės kūriniais, o akių buvo neįmanoma atitraukti nuo Šarūno Saukos tapytų drastiškų istorijų. Atidarymo metu lauke, prie Dusetų dailės galerijos durų, sėdinti skulptoriaus Mykolo Saukos skulptūra „Valentina“ buvo tapusi tikra žvaigžde, prie kurios nusifotografavo, ko gero, visi parodos lankytojai.

Parodoje savo darbus eksponavo Dusetose gimę, dabar užsienyje gyvenantys dailininkai: tapytojas Aurelijus Kovaliovas (Londonas), tapytoja grafikė Brigita Pučkėkaitė (Paryžius), juvelyrė Dovilė Kondrašovaitė (Birmingamas). Dusetose ar jų apylinkėse vasaras leidžia vilnietės akvarelistė Eglė Lipeikaitė, tapytoja Rūta Eidukaitytė, akvarelistė tapytoja Liliana Žutautienė, grafikas Arvydas Každailis. Parodoje lankytojai regėjo puikiai visam šalies meno pasauliui pažįstamų dusetiškių dailininko keramiko Romualdo Pučeko, akvarelisto, tapytojo, fotomenininko Alvydo Stausko, tapytojų Eugenijaus Raugo, Algirdo Gaižausko, keramikės tapytojos Violetos Gasparaitis, taip pat dailininkės Ramunės Sladkevičiūtės-Dainienės (Zarasai), skulptoriaus Žydrūno Dainio (Zarasai), tapytojos Laimos Tubelytės-Kriukienės (Utena), tapytojo Alvydo

Galerijoje buvo eksponuojamos įvairios skulptūros

Latėno (Anykščiai), stiklo menininko Remigijaus Kriuko (Panevėžys) kūrybą.

Įvertinimai

Dusetų dailės galerijos veiklą garsina Lietuvos dailininkų ir fotomenininkų sąjungų nariai – Nacionalinių premijų, valstybinių bei vyriausybės premijų laureatai, tarptautinių parodų ir konkursų dalyviai bei nominantai.

Meno mugėje „ArtVilnius‘17“ „Rinktinė žiūrovų galerija“ tapo Kultūros centras Dusetų dailės galerija. Jos pristatytas menininkų duetas – Remigijus Kriukas ir Indrė Stulgaitė-Kriukienė – be konkurencijos tapo „Žiūrovų rinktiniais menininkais“. 2019 m. nominaciją „Žiūrovų rinktinis menininkas“ pelnė Kultūros centrui Dusetų dailės galerijai atstovavęs stiklo dailininkas panevėžietis Remigijus Kriukas (meno mugė „ArtVilnius‘19“).

Dvidešimt penkeri metai liudija, jog galerijoje susibūrė kūrybingi, aktyvūs, iniciatyvūs menininkai. Jų dėka Dusetų dailės galerija tapo reikšmingu kultūros ir meno židiniu Zarasų krašte ir visoje Lietuvoje.

Pradžia

Dusetų dailės galerijos kūrimosi pradžia – 1972-ieji. Tais metais Dusetų Kazimiero Būgos vidurinėje mokykloje (dabar Dusetų Kazimiero Būgos gimnazija) mokytojo, dailininko, vėliau mokyklos pavaduotojo ir direktoriaus Raimondo Gapšio rūpesčiu

buvo įvestas sustiprintas dailės mokymas. Miestelyje susibūrė gabių dailės mokytojų, atsidavusių ne tik pedagogikai, bet ir kūrybai, branduolys. Dailininkų pedagogų R. Pučeko, E. Raugo ir A. Stausko iniciatyva, pritariant tuometiniam Zarasų rajono savivaldybės merui B. Sakalauskui ir miestelio seniūnui Stanislovui Vėgneviui, 1995 m. liepos 6 d. seniūnijos patalpose buvo atidaryta bene pirmoji mažame Lietuvos miestelyje profesionalaus meno galerija ir surengta pirmoji Dusetų krašto dailininkų kūrybos paroda.

Svarbiausias galerijos tikslas – suburti Dusetų krašte gimusius, gyvenančius ir kuriančius dailininkus, fotografus, pristatyti jų kūrybą organizuojant parodas ne tik Dusetose, bet ir kituose Lietuvos miestuose, užsienyje.

Tradicijos

Per dvidešimt penkerius Dusetų dailės galerijos veiklos metus susiklostė įvairios tradicijos. Kiekvienų metų liepos mėnesį, minint galerijos įkūrimo datą, eksponuojami naujausi Dusetų krašto dailininkų ir fotografų kūriniai. Rengiamos tradicinės Sėlių krašto dailininkų miniatiūrų parodos, kuriose dalyvauja ne tik Lietuvos, bet ir Latvijos menininkai. Jau penkiolika metų respublikinių tradicinių žirgų lenktynių proga organizuojamos parodos „Žirgas dailėje“ arba „Žirgas fotografijoje“, kuriose aktyviai dalyvauja menininkai ne tik iš

įvairių Lietuvos vietovių, bet ir užsienio. Galerijoje rengiamos paskaitos apie dailę ir fotografiją. Vykdoma edukacinė veikla, rengiamos mokinių kūrybos parodos ir jų aptarimai. Mokiniai supažindinami ne tik su šio krašto, bet ir kitų garsių menininkų darbais, taip formuojama profesionalaus meno samprata. Kaupiamas archyvas apie vykusius renginius, renkama informacija apie Dusetų krašto dailininkus, fotografus, jų kūrybą. Išleista 30 leidinių apie galerijos veiklą, menininkus, vykusią parodų katalogai. Galerijos dailininkai rengia plenerus ir aktyviai dalyvauja kitų rengimuose pleneruose, simpoziumuose Lietuvoje bei užsienyje.

Per tą laiką galerijoje surengta pusterčio šimto parodų. Dusetų dailės galerijos dailininkų ir fotografų kūrybos parodos rengiamos Lietuvos ir užsienio galerijose bei muziejuose.

Dailės galerijos iniciatyva 2008 m. Dusetose pradėtas kurti skulptūrų parkas. Pirmųjų skulptūrų autoriai – Dusetų krašto menininkai. 2008 m. rugpjūčio 28 d. Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus viešnagės Dusetose metu skulptūrų parke pasodino ąžuoliuką, bendravo su skulptūrų autoriais, galerijoje susitiko su Dusetų krašto dailininkais ir fotografais. Kiekvienais metais parkas papildomas naujų darbų. Šiuo metu yra 23 skulptūros, kurias sukūrė Lietuvos ir Latvijos menininkai.

Galerijos jubiliejaus proga – istorinė nuotrauka su parodos autoriais ir valdžios atstovais

Eglė Lipeikaitė: „Dusetos man tapo namais“

Į Dusetas atvažiuoja gyventi – visam laikui ar vasaros sezonui – vis nauji kūrėjai. Džiugu, kad jie neužsidaro savo studijoje ir bendrauja bei bendradarbiauja, įsijungdami ir į vietos bendruomenę, ir į Dusetų dailės galerijos menininkų draugišką būrį. Bendros parodos, plenerai, projektai tik dar labiau visus suvienija.

Šį kartą pristatome vilnietę dailininkę Eglę Lipeikaitę, kuri atrado namus Dusetose, žaliame jaukiame miestelyje, prigludusiame prie Sartų pašonės. Ežero dvasia įkvepia visus čia gyvenančius: dailininkus, fotografus, poetus, visus, mylinčius gamtą, mėgstančius joje būti. Eglė pro savo buto langus Sartų ežerą ir saulėlydžio kas vakarą vis kitaip nuspalvinamą dangų virš jo mato kiekvieną vakarą, tad tos regimos spalvos, rūkai, medžių siluetai, šviesos žaismas vandens bangose atsispindi ir dailininkės kūryboje – lengvose, skaidriose akvarelėse. Ypatinę profesionalumą menininkė yra įvaldžiusi vandenį vaizduojančiose akvarelėse, apie kurias lakoniškai, bet taikliai pasako pati kūrėja darbų pavadinimais: „Saulės kaligrafija“, „Ramybė“, „Krištolinis vanduo“, „Tyluma“ ir kt. Ne ką mažiau kerinčios ir gėlių akvarelės, kuriose skleidžiasi visos įmanomos spalvos ir atspalviai, iš jų sklinda magiška šviesa ir, regis, visą pasaulio išmintį talpinanti ramybė.

Ypatinę profesionalumą Eglė Lipeikaitė yra įvaldžiusi vandenį vaizduojančiose akvarelėse (parodoje Briuselyje)

Apie akvarelės meną ypač poetiškai yra parašęs danų akvarelininkas Hans Tyrresstrup: *Keistas archetipinis cheminis junginys, vadinamas H₂O, kuris kaip hidrosfera dengia didžiąją planetos dalį, taip pat yra ir akvarelės meno pagrindinė sudedamoji dalis. Poetiniame akvarelės pasaulyje susitinka keturi elementai: gyvybę nešantis vanduo, popierių tiekianti Žemė, džiovinantis oras ir ugnimi išgaunami dažai. Jų sintezės laisvi, estetiški kerai ir iš jų atsiradęs meno kūrinys turi būti laikomas unikalia ir netikėta sėkme (...). Akvarelėje glūdi subtilumas, ramybė, paprastumas, atskleisti tyliu menininko minties prasiveržimu, vandens lašais ir teptuko brūkštelėjimais. Čia mažiau gali būti daugiausia. Akvarelė dailėje yra tas pat, kas pjesė dramoje, gestai muzikoje, haiku literatūroje. Ji taip pat labai artima kaligrafijos menui. Pats žodis „acquerello“ italų kalba reiškia skambus, ritmiškas, gražus. Vandens galia neapsiriboja tik menu. Popieriaus lapo pamerkimas į vandenį gali būti savotiškas ritualas, savo konotacijomis išplečiantis religinę patirtį, kai vanduo ir spalva krikštija popierių ir suteikia jam vardą – alegorišką vaizdą.*

Eglė Lipeikaitė gimė 1971 m. Vilniuje. 1986 m. baigė Vilniaus dailės mokyklą, 1994 m. Vilniaus dailės akademijoje įgijo dizainerės specialybę. 2012 m. tapo Lietuvos dailininkų sąjungos nare. Nuo 2002 m. rengia personalines akvarelės parodas bei dalyvauja tarptautinėse akvarelės bienalėse. 2009 m. įkūrė savo akvarelės studiją, kurioje iki šiol moko tapybos akvarele vaikus ir suaugusiuosius. 2014 m. Pasaulinio akvarelės konkurso finalistė, Narbonė, Prancūzija. 2019 14th „Art Renewal Center Salon“ konkurso finalistė, Amerika. Apie 40-ies tarptautinių akvarelės bienalių, festivalių ir parodų dalyvė Lietuvoje, Belgijoje, Prancūzijoje, Rusijoje, Meksikoje, Italijoje, Graikijoje, Slovėnijoje, Indonezijoje, Albanijoje, Indijoje, Kanadoje, Portugalijoje, Vietname, Latvijoje, Peru, Suomijoje, Lenkijoje, Šveicarijoje, Amerikoje, Ispanijoje, Serbijoje, Kinijoje.

Vanduo visada buvo įdomi tema. Bangų ritmo, gyvybės, šviesos šokio stebėjimas virto didžiule serija akvarelių, kurios tęsiasi iki šiol ir neturi pabaigos. Vandens tapymas – tai tarsi dirigavimas jūros simfonijai. Vandenyje susilieja šalti dangaus atspindžiai ir šiltas žemės kūnas. Vanduo juda vėjo ritmu, gaudo šviesą, bangų linijomis ją atspindi jūros dugne. Saulės блиkai bėga dugnu lyg auksinės gyvatės ir išnyksta gelmėje. Tai labai gyva ir besimainanti substancija, turtinga spalvų ir emocijų. Vanduo mane traukia savaime,

Procesas (2019 m.)

kaip ir pati akvarelė. Jame randu universalias tapybos idėjas, kalbančias apie atsiradimą ir išnykimą, jautrumo ir jėgos pusiausvyrą, spalvų harmoniją ir gamtos ritmą.

Eglė Lipeikaitė

Prisistatykit mūsų krašto žmonėms...

Esu akvarelistė ir akvarelės mokytoja iš Vilniaus Eglė Lipeikaitė. Labai myliu Dusetas ir akvarelę, stengiuosi daug tapyti ir dalytis patirtimi su kitais.

Kas atvedė į meno pasaulį?

Į meno pasaulį atvedė mano dailės mokytojai. Pirmoji mokytoja Maskolaitienė pionierių rūmų dailės būrelyje užbūrė savo išgalvotais pasakojimais ir meile kūrybai, nebegalėjau be to gyventi. Vėliau mokiausi dailės mokykloje, ten sutikau daug stiprių menininkų. Prieš stojant į dailės akademiją patekau pas tapytoją Vytautą Pečiukonį, kuris vis kartojo, kad tapytojo kelias ne moteriai skirtas. Jo namuose man buvo be galo įdomu. Paslaptingas mokytojas, labai atkaklūs mokiniai, užburianti aplinka, viskas traukė eiti tolyn, grūdintis, dirbti. Norėjau būti dailininke. Ten pramokau lieti akvarelę ir mokausi iki šiol. Kiek pavyksta, stengiuosi pasimokyti pas geriausius akvarelės meistrus. Labai stiprų įspūdį man paliko Yuko Nagayama (Japonija) ir Chien Chung Wei (Taivanas) pamokos ir kūryba.

Akvarelė, kodėl būtent ji?..

Akvarelė yra labai jautrus instrumentas, savyje talpinantis daugybę technikų ir galimybių. Tai vandens valdymas, drėgmės, kuri yra popieriuje, teptuke, ore, kuriuo kvėpuojam. Jos skaidrumas, tekėjimas įtraukia į nesibaigiantį mokymosi ir kūrybos procesą.

Turit savo mokyklą. Papasakokite plačiau apie jos veiklą, mokinius, parodas, pasiekimus...

Akvarelės mokyklą įkūriau 2008 m., per pačią krizę. Nebenorėjau ilgiau dirbti dizainere prie kompiuterio. Pradėjau mokyti akvarelės vaikus nedidelėje studijoje vasarą ir greitai pamačiau, kad mums gerai sekasi. Po poros metų surengiau pirmąją mokinių akvarelės parodą prekybos centre „Panorama“. Nuo tada mokinių stipriai padaugėjo, išsikėliau į didesnes patalpas. Per tuos 12 metų įgavau nemažai pedagoginės patirties, sukaupiau daug medžiagos akvarelės pamokoms. Rengiau mokinių parodas Vilniuje, dalyvavome tarptautinėse vaikų ir suaugusiųjų akvarelės parodose. Vasaromis su suaugusiais tapome pleneruose, kartu važiuojame į parodas užsienyje. Esu kviečiama prarvesti akvarelės meistriškumo pamokas įvairiose šalyse.

Per karantiną pradėjau įrašinėti akvarelės vaizdo pamokas lietuvių, rusų ir anglų kalbomis, dalijuosi savo patirtimi visame pasaulyje.

Gal kada ir dusetiškai galės pas Jus mokytis?

Taip, žinoma, jie jau gali kreiptis į mane ir mokytis, mielai priimsiu. Tik dirbti reiks daug ir labai rimtai, kitaip nepavyks suvaldyti akvarelės, nebus naudos. Pernelyg branginiu akvarelę ir nenoriu švaistyti laiko pašaliojimams, kuriuos kartais žmonės vadina tiesiog malonių laiko praleidimu.

Kokios mintys lanko liejant akvareles, kas jas įkvepia?

Įkvepia gamta, todėl man Dusetose labai gera lieti akvarelę. Ežeras už lango dieną ir naktį mainosi, vėjas medžiuose, paukščiai, pilnas dangus žvaigždžių. Mintys teka gamtos ritmu, širdis rimsta, norisi nepaleisti teptuko.

Karantinas – nelengvas laikotarpis menininkams, turintis ir plusų, ir minusų... Pasidalykit mintimis

apie tai. Kaip menininkui ir išgyventi, ir tuo pačiu neprarasti kūrybinės laisvės?

Manau, kad menininkui, kaip ir visiems, nuolat tenka galvoti, kaip uždirbti pinigų. Karantinas – tai laikas peržiūrėti savo veiklas ir reaguoti į situaciją kūrybiškai. Man teko atsisakyti didelės studijos Vilniuje, tačiau atradau daugiau laiko kūrybai Dusetose. Įrašinėju vaizdo pamokas, parduvinėju savo paveikslus internetu, dirbu mikrostokuose. Stengiuosi daryti tai, ką moku geriausiai.

Kaip atsidūrėte Dusetose? Gal ateityje visam laikui apsigyvensit čia?

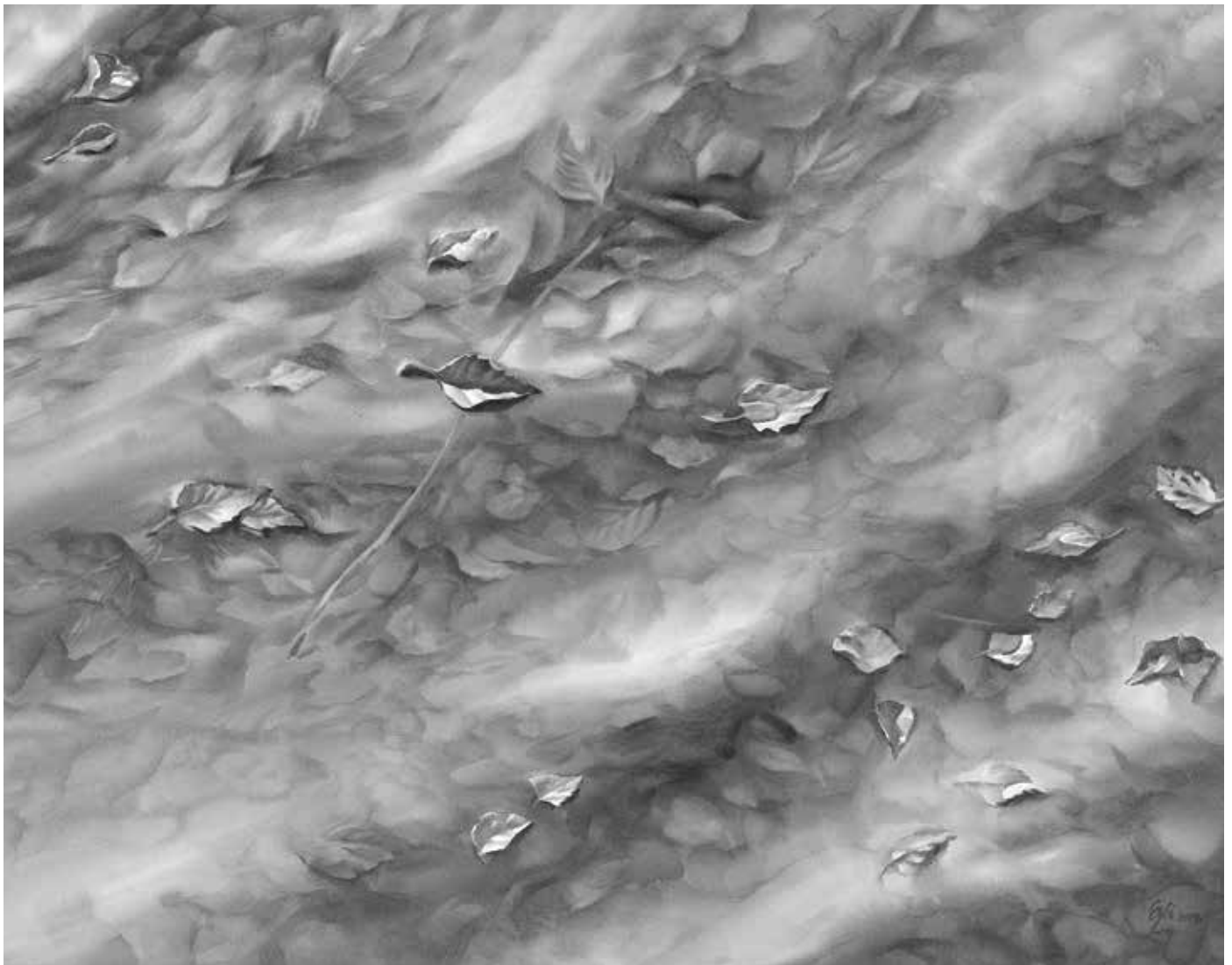
Čia atsidūriau prieš penkerius metus dailininkės Ramunės Kmieliauskaitės dėka. Ji pasiūlė pirkti savo butą Dusetose. Su vyru Andriumi atvažiavome pažiūrėti ir mums čia labai patiko. Sartai už lango,

jaukūs namai, galerija, daug menininkų aplinkui. Nuo tada čia likdavome vasaroms, o šiemet apsigyvenau nuo karantino pradžios ir supratau, kad į Vilnių grįžti nebeoriu. Pirmą kartą gyvenime kūrenau „pečių“ ir klausiausi tylos.

Manau, kad kol kas laiką teks dalyti tarp Dusetų ir Vilniaus, kur liko mokiniai, turiau ir daugiau įsipareigojimų. Bet Dusetos man tapo namais, jų norėjau visada, arti gamtos, ramybės, kur kvepia lietus ir horizontas toli matyti.

Mieste man per daug triukšmo, grūsties, dulkių, žmonių, trūksta gryno oro. Kertami medžiai, trinkelės užkloja žolę, nebelieka pavėsio, paukščių, norisi trauktis iš ten, kol miestas neprarijo paskutinių jėgų. O Dusetose aš laiminga, rodos, čia reikia visai nedaug.

*Dėkoju už pokalbį.
Kalbėjosi Vilija VISOCKIENĖ*

Lapkritis (2017 m.)

Skrydis virš Didžiųjų ežerų

Petras PANAVALAS

Sakmės „Kažkoks lietuvis“ tęsinys

Pabudo pilnas žvalumo ir jaunatviško ryžto, vis negalėdamas atsikratyti išpūdžio, kad skrenda. Paauglystėje per sapną skraidydavo dažnai, kaip ir dauguma augančių paauglių. O gal jau vaikėti pradeda? Lyg ir per anksti. Skrydis iš tiesų buvo nuostabus, ežerų vandenys švytėjo ryškiai mėlyna bei žydra šviesa ir driekėsi, kiek tik akys užmato. Papusryčiaavęs patraukė prie artimiausio, norėdamas įsitikinti, ar tikrai ežero vanduo taip švyti ir mirguliuoja kaip ir sapne. Ne visai taip, bet labai panašiai. Įtraukė ežero gaiva kvėpiančio oro ir pasijuto laimingas – pagaliau ir jis kažką vertingo davė Amerikai. Padarė tai, apie ką net svajoti nesvajotojo. O viskas prasidėjo visai nelauktai ir netikėtai. Jau buvo susitaikęs su mintimis, kad visam laikui liks savo vasarvietėje, kurią su Alma įsigijo labai palankiomis sąlygomis. Vasarvietė jau iš anksčiau turėjo gražias tradicijas, susijusias su lietuviybės judėjimu Amerikoje. Joje įvyko Amerikos lietuvių tautinės sąjungos suvažiavimas, suvienijęs iš Europos atvykusius tautinės pakraipos veikėjus, čia įkurta „Vilties“ draugija, leidžiamas laikraštis. Anksčiau joje kurį laiką gyveno į Ameriką atvykęs prezidentas Antanas Smetona. Du dešimtmečius Valdas su Alma tvarkė ir prižiūrėjo savo vasarvietę, priiminėjo tautiečius, rėmė juos, bet nuostolių neturė-

jo. Pagaliau pajuto, kad laikas sustoti, laikas pagyventi tik sau. Apie jokią valdišką darbą nei vienas, nei kitas lyg ir negalvojo. Ir staiga pasiūlymas – užimti gana reikšmingą postą gamtosauginėje sistemoje. Labai abejodamas Valdas sutiko. Vėliau prie šio darbo prisirišo. Ypač daug vidinių jėgų davė nuoširdus noras gelbėti godžių fabrikantų teršiamus Didžiuosius ežerus. Juose dėl teršalų net žuvų beveik nebuvo likusių. Valdo veikla buvo daug nepatenkintų, imta pranašauti, kad jis netrukus neteks savo pareigų, bet išėjo atvirkščiai – neteko kiti, o liko „kažkoks lietuvis“, kaip jį labai draugiškai ne kartą pavadino buvę oponentai, nors dauguma tų oponentų nelabai susigaudė, kas tie lietuviai ir iš kur jie atsirado. Amerikonai gerai išmano visokias technikas, bet pasaulio istorijoje ir geografijoje dažnai visiškai beraščiai. O štai „kažkokį lietuvi“ daugelis išimins visam gyvenimui. Tas lietuvis gamtosaugos reikalus tvarko net kelis kartus didesnėje teritorijoje už kažkur esančią ir mažai kam žinomą Lietuvą. Vienas kolega smagaus pokalbio metu pareiškė: „Kai grįšim į Lietuvą, galėsi, Valdai, tapti Prezidentu.“ Taps ar netaps Prezidentu – ne taip jau ir svarbu, o kad Amerikos didieji ežerai vėl švarūs, Valdui tikrai kelia pasididžiavimą savimi. Jeigu reikėtų viską pradėti iš naujo, kažin ar da-

bar turėtų tam ryžto ir drąsos. Ir dar vienas smagumas – gražūs santykiai su vietiniais indėnais. Indėnų gentys dažniausiai gyvena rezervatuose. Jos turi savo savivaldybes, policiją, mokyklas, ligonines. Bet valdžia indėnų rezervatams reikiamo dėmesio ir pakankamai lėšų neskyrė. Kažkoks lietuvis, prisiminęs savo tautos istoriją, visomis išgalėmis ėmė rūpintis daug istorinės neteisybės patyrusiais indėnais. Indėnai už tai kažkokiam lietuviui pajuto didžiulį palankumą, pagarbą, o gal net brolišką meilę. Už gera beveik visada atsimokama geru.

Vis dažniau susapnuoja Lietuvą. Kartais su ašaromis akyse patyliukais ima niūniuoti:

Leiskit į Tėvynę,

Leiskit pas savus,

Ten pradžiugs krūtinė,

Atgaivins jausmus.

Gera būtų bent akies krašteliu žvilgtelėti į pažįstamas, dabar tik sapnuose regimas vietas.

Ir staiga naujiena: už geležinės uždangos vyksta Amerikos gamtosaugininkų delegacija. Į delegatų sąrašą įrašyta ir kažkokio lietuvio pavardė. Vis dėlto stebuklą dar pasitaiko. O naktį vėl sapnuoja, kad vėl skrenda virš ežerų, virš jūrų marių, virš baltų vaikystės debesų, o širdis krūtinėje taip plaka, kad, atrodo, ims ir iššoks.

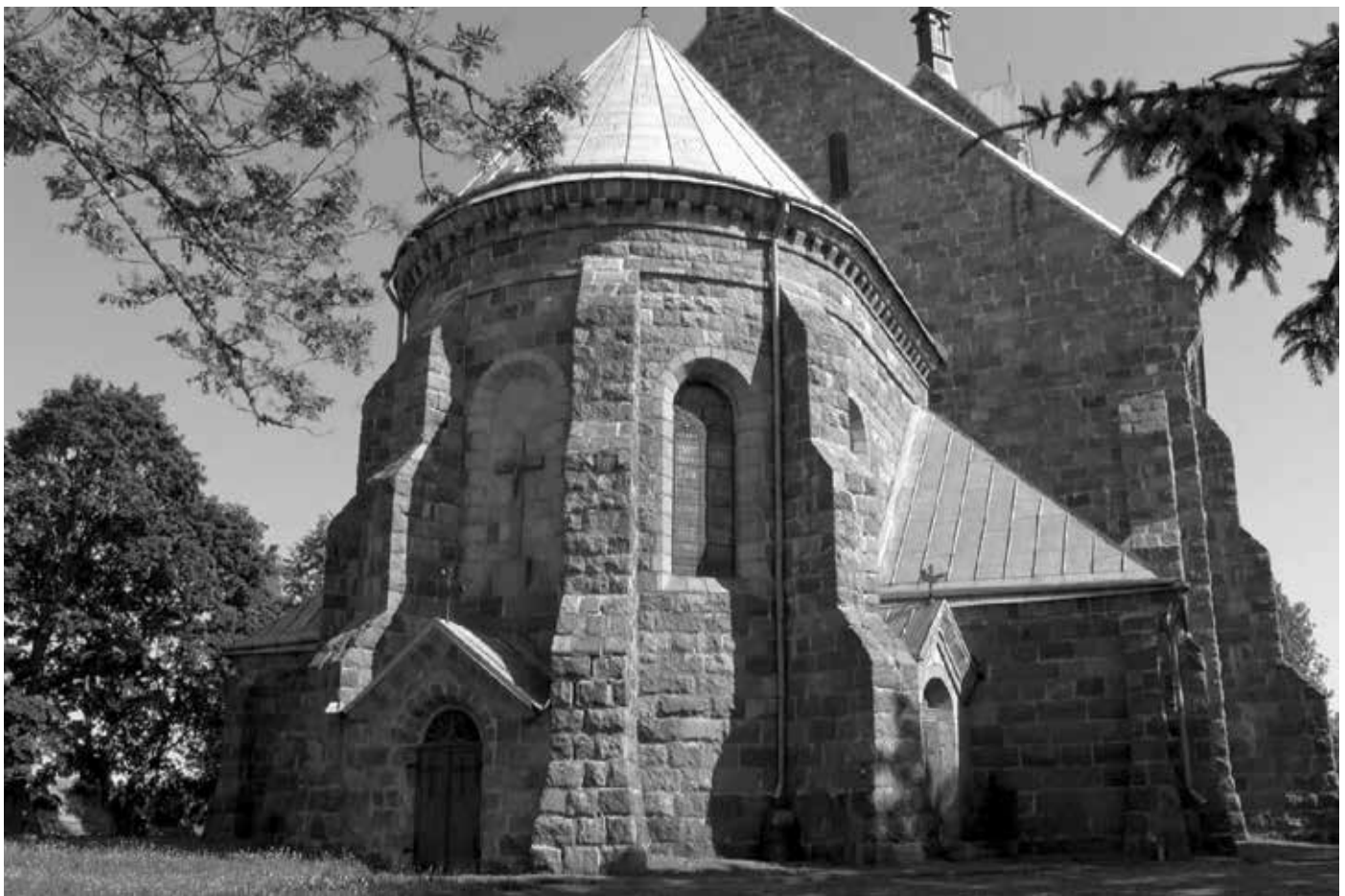

Nuo Videniškių iki Gaidės: sakralinio paveldo ir religinio meno klodai mūsų krašte (I)

Ignalinos viešosios bibliotekos projektas „Bažnyčių istorija žadina vaizduotę“

Lina RAGINYTĖ

Ignalinos viešosios bibliotekos Suaugusiųjų vartotojų aptarnavimo skyriaus vyriausioji bibliotekininkė Laima Andrijauskienė prieš dvejus metus sumanė atgaivinti piliakalnių istorijas ir įgyvendino projektą „Piliakalnių istorija žadina vaizduotę“. Neįtikėtino dėmesio sulaukęs projektas kitais metais buvo tęsiamas jau žadinant vaizduotę krašto dvaruose. Trečiasis projektas „Bažnyčių istorija žadina vaizduotę“, nors ir pakirstas pandemijos, sugebėjo išibėgėti. Ankstesni projektai leido aplankyti Ignalinos krašto paslaptis saugančius kultūros paveldo objektus, o vaizduotę audrinančios bažnyčios sakralinio paveldo ir religinio meno paieškoms išviliojo projekto dalyvius po visą regioną. Viešėta 14-oje Zarasų, Utenos, Molėtų, Švenčionių ir Ignalinos parapijų. Atrasta tokių lobių, kurių net neįmanoma užfiksuoti, užregistruoti kataloguose, jų vertę ir sakralumą tegalima išjausti.

Statant Salako Švč. Mergelės Marijos Sopulingosios bažnyčią talkino ir parapijiečiai

Gilintis į mūsų šventovių paslaptis, suprasti jų slėpinius, pažinti etninę kultūrą ir bažnyčių kultūros paveldą padėjo istorikai, dvasininkai, profesionalūs menininkai, informacinės priemonės bei bibliotekininkų surinkta kraštotyrinė medžiaga. Projekto metu pristatytos parodos „Jų pašaukimas ir prasmė – tarnauti dievui ir žmonėms“ Palūšės bibliotekoje (bibliotekininkė Rita Ramanauskienė) ir Ceikinių bibliotekoje „Ceikinių Švč. Mergelės Marijos Vardo bažnyčios sakralinis paveldas“ (bibliotekininkė Ona Martinėnienė). Vyko švietėjiškų paskaitų ciklas „Ateik ir naujai pažink“. Kaip šiandien suvokiama sakralinė muzika, kokia jos paskirtis ir funkcija, kokią reikšmę sakralinė muzika turi bendram kultūros gyvenimui, klausytojai išgirdo muzikologo dr. Jono Vilimo paskaitoje „Sakralios ir liturginės muzikos grožis, prasmingumas“ Linkmenų bažnyčioje. Vytauto Didžiojo universiteto Katolikų teologijos fakulteto dekanas doc. dr. Benas Ulevičius skaitė dvi paskaitas „Žvakės liepsna – reikšmingas daugelio bažnytinių apeigų simbolis“ Kirdeikių Šv. Jono Krikštytojo ir „Bažnyčios pastatų simbolika nuo apaštalų laikų ir dabar“ Švč. Trejybės Tverečiaus bažnyčiose.

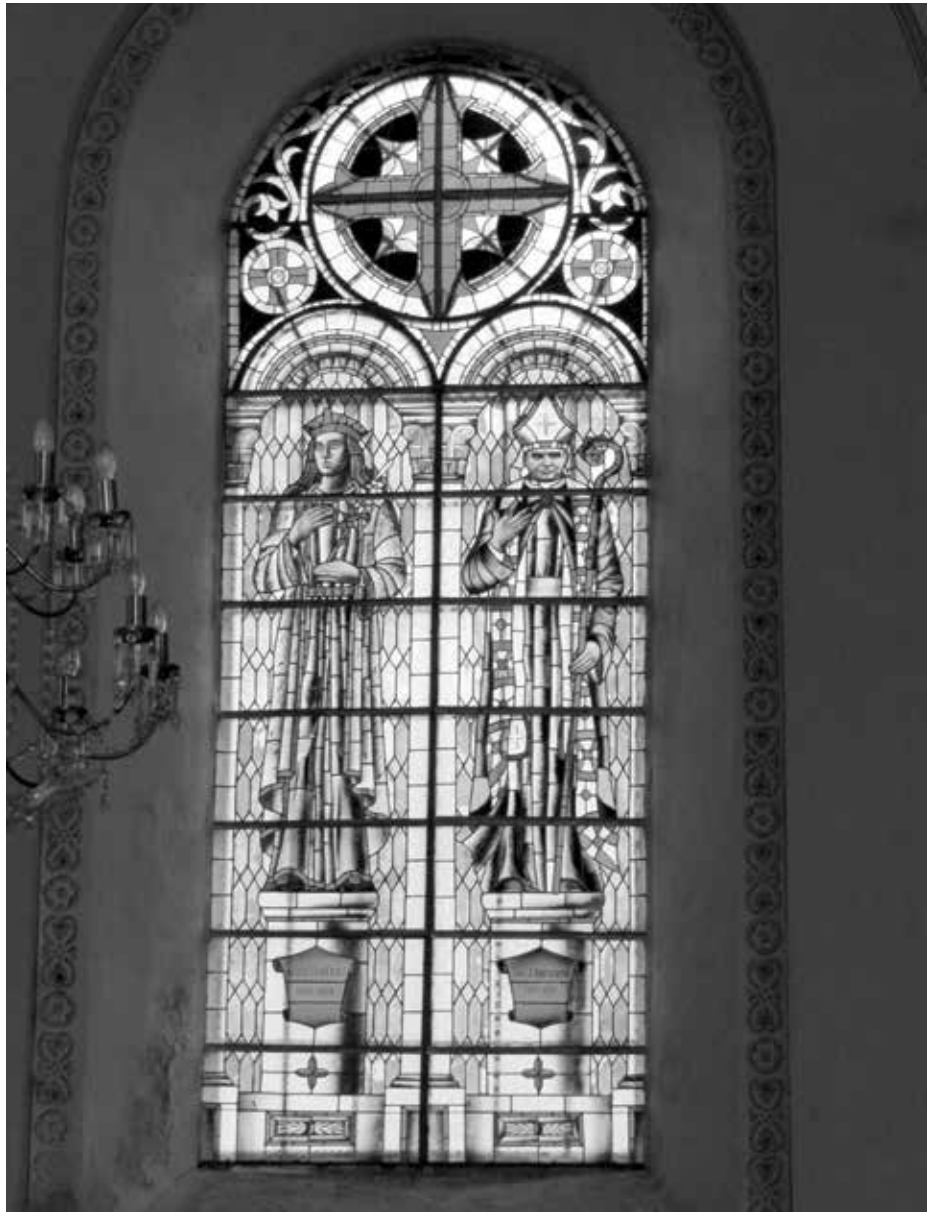
Projekto veiklose – edukacijų ciklas „Senujų Aukštaitijos amatų paslaptys“. Edukacinių užsiėmimų dalyviai sužinojo žvakės atsiradimo istoriją, praktiškai išbandė žvakių liejimo, žvakidžių ir žaisliukų eglutėms iš šiaudų gamybos technologiją, būdus. Kaltanėnų ugdymo ir turizmo centre bus organizuotos edukacijos „Bažnytinių žvakių liejimas“. Edukacijos – „Žaislai eglutei iš šiaudų“ su tautodailininke Irena Eitminavičiene Ignalinoje, Utenos A. ir M. Miškinų viešojoje bibliotekoje, Zarasų rajono savivaldybės viešojoje bibliotekoje. Visą tai, kas bus sukurta edukacijų metu, eksponuojama Ignalinos krašto muziejuje, vėliau iškelsiant į lankytas bažnyčias.

Projektas dar tebevyksta, bet jau dabar akivaizdu, kad kiekviena bažnyčia – lyg atskiras pasaulis, atskleidžiantis būtent to krašto savitumą, tradicijas ir net formavimosi ypatumus.

Kvapą gniaužiančios Salako bažnyčios paslaptys

Vaizduotę audrinančios pažintinės kelionės pradėtos būtent vienoje išpūdingiausių ir unikaliausių ne tik mūsų šalyje, bet ir Europoje akmens mūro Salako Švč. Mergelės Marijos Sopulingosios bažnyčioje.

Ar išsiilgę visada „sodrių“ bibliotekos renginių, ar paraginti šalį apgaubusių tropinių karščių, ar dėl galimybės aplanky-

Salako bažnyčios puošmena – vitražai languose

ti Salako bažnyčią į renginį sugužėjo per šimtą dalyvių.

Kelionėje po Salako bažnyčios ir šventoriaus erdves visus lydėjo svingingas kunigas Egidijus Vijeikis (šiuo metu kunigaujantis Kamajuose ir Duokiškyje, Rokiškio r.) ir charizmatiškoji Gražutės regioninio parko kultūrologė Kristina Ivanovaitė.

„Salako bažnyčia žinoma nuo 1496 m. Per tą laiką mediniai bažnyčių pastatai daug kartų buvo sunaikinti gaisrų. Paskutinė medinė bažnyčia parapijai tarnavo vos 40 metų. 1905 m. birželio 15 d. naktį kilus gaisrui, dalis miestelio kartu su visa bažnyčia iki upelio virto pelenais. Išsilydė ir nukrito varpai. Tuo metu dirbo klebonas Antanas Kryžanauskas. Pasitaręs su parapijiečiais nutarė pasistatyti tokią bažnyčią, kurios nenusiaubtų ugnis ar kitos negan-

dos“, – pasakojo K. Ivanovaitė.

Vienas pažintinės kelionės dalyvių istorijos žinovas Olegas akcentavo labai svarbų dalyką, kuris kur kas išsamiau atskleidė visą esmę. Pasak jo, Lietuvos, kokią mes dabar žinome, tada nebuvo. Šios teritorijos buvo carinės Rusijos dalis. Tačiau būtent 1905 m. įvyko sukilimas be sukilimo, kuris rėmėsi idėjinio solidarumu, t. y. bendruomeniškumu, vieningumu, interesų bendrumu, bendra atsakomybe. 1905 m. lietuvių sukilimas ir jo metu pasireiškęs solidarumas likvidavo Rusijos valdžios administracijos Lietuvos provincijoje funkcionavimą. Šio tautinio sukilimo kultūriniai ir politiniai idealai, solidarumas buvo brangus lietuvių paveldas, kuris padėjo 1917–1918 m. atkuriant nepriklausomą Lietuvos valstybę.

Būtent tai ir nulėmė, kad tuo laikotarpiu šalyje ėmė stiprėti šviesuolių grupelės, aktyviau reiškėsi religinės bendruomenės, pagaliau pirmą kartą oficialiai nuskambėjo „Tautiška giesmė“ Didžiojo Vilniaus Seimo išvakarių koncerte, ją atliekant Miko Petrausko vadovaujamam chorui, ir galiausiai būtent tuo laiku itin aktyviai susirūpinta bažnyčių statyba Lietuvoje.

„Iš Rygos pakviestas architektas Morgulcas sudarė projektą. Klebonas A. Kryžauskas organizavo akmenų rinkimą ir vežimą. Parapijiečių atvežtus akmenis samdyti akmenskaldžiai skaldė į akmenines 45x45x80 cm dydžio plytas. 1906 m. rugpjūčio 8 d. Žemaičių vyskupas G. Cirtautas pašventino būsimos bažnyčios pamatus“, – aiškino K. Ivanovaitė. Pasak jos, bažnyčios pamatai šešių metrų gilumo, po bokštu dar gilesni. „Sienos 168 cm storio, sudarytos iš trijų sluoksnių: iš lauko tašyti akmenys, vidinis sluoksnis paprastų lauko akmenų, o iš vidaus eilė plytų ir tinkas. Rišamoji medžiaga – kalkės. Kalkakmenius rinko vaikai ir nešė į Salaką. Mūrijant sienas samdytiems darbininkams akmenis užkeldavo parapijos vyrai. Stipriais neštuvais į viršų ratu apjuostais pastoliais nešė 4–8 vyrai. Tai priklausė nuo akmenų sunkumo ir vyrų pajėgumo. Taip per penkerius statybos metus buvo pritraukti prie darbų visi pajėgesni parapijos vyrai. Bažnyčios bokštą buvo numatyta iškelti iki 95 metrų aukščio. Tačiau statybos metu ap-

griuvus pastoliams, aukštis sumažintas iki 80 metrų. Bokšto viršuje įmontuotas didelis rutulys, o virš jo kryžius. Bokšto smailė medinė. Neskaitant statybinės medžiagos ir parapijiečių darbo kainos bažnyčios statyba kainavo 98 tūkst. carinių rublių. Tai buvo ištis didelė pinigų suma. Pusę šios sumos (41 tūkst.) paaukojo patys salakiečiai. Kiti pinigai surinkti kitose Lietuvos parapijose bei Varšuvoje, Sankt Peterburge ir kitur.

Bažnyčioje įrengti trys altoriai. Centrinis mūrinis su Nukryžiuotojo statula. Kiti du – Dievo motinos ir Jėzaus širdies – mediniai, pargabenti iš Italijos. Turbūt svarbu ir tai, kad, nors ir dirbant tokiaame didžiuliame aukštyje ir neturint specialių įgūdžių, bažnyčios statybos metu nebuvo nė vienas žmogus, kas anuomet prilgo stebuklui.

1911 m. bažnyčia baigta statyti ir rugpjūčio 14 d. pradėtos laikyti pamaldos. Bažnyčia, kaip ir senoji, pavadinta Šv. apaštalų Petro ir Povilo vardu. 1915 m. Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius ją konsekrovo Skausmingosios Dievo Motinos vardu. Po pastatymo pamaldos vyko nevisiškai įrengtoje bažnyčioje. Tik 1935 m. tuo pasirūpino kunigas Antanas Stanionis. Dekoravimo darbus atliko J. Gūdgaudas, paveikslus tapė dailininkas Antanas Pūslis. Geležies ir jos ornamentikos darbus atliko Antanas Klimanskas. Vargonai pagaminti 1914 m. meistro Ge-

belio Karaliaučiuje. Jie kainavo 7 tūkst. carinių rublių. Dideli pirmieji bronziniai varpai atvežti 1911 m. iš Liepojos, o iš Dūkšto stoties partempti į Salaką. Pirmojo pasaulinio karo metu jų išsaugoti nepavyko. Kai vokiečiai paskelbė, kad renka medžiagas ginklų gamybai, kunigas su miestelėnais nukėlė varpus ir jau buvo bebaigęs užkasti, bet atvyko ir išsivežė vokiečiai perlydyti į ginklus.

1927 m. vėl įsigyti trys varpai. Didysis 1 300 kg pakrikštytas šv. Petro ir Povilo vardu, 801 kg svorio – šv. Jurgio vardu, trečiasis 140 kg – šv. Antano vardu. Varpai pargabenti vėl iš Liepojos tuo pačiu būdu. Įkelti į bokštą pirmą kartą suskambo Velykų rytą. 1944 m. vykstant mūšiams tarp vokiečių ir rusų armijų bažnyčios bokštas buvo numuštas. Krisdama smailė pramušė stogą, lubas ir viskas sukrito į vidų, tokiu būdu sugadinant vargonus. Neliko langų stiklų ir presbiterijos vitražų. Praėjus frontui imtasi tvarkymo darbų ir remonto. Buvo atstatytas neaukštas bokštas. Netrukus paaiškėjo, kad atliktas remontas yra nekokybiškas ir pridarė daug rūpesčių dirbusiems klebonams. Ir tik 1986–1989 m. čia dirbęs kunigas Kazimieras Girmius – remonto specialistas – bažnyčios pastatą grąžino į pirmąją padėtį: atkurtas bokštas, skarda apdengtas stogas, languose įstatyti dailininko Vytauto Širailio vitražai (darbus atliko meistrai broliai Sigitas ir Zigmas Laurinavičiai). Dabar bažnyčios

Trys šv. Petro ir Povilo, šv. Jurgio ir šv. Antano vardais pavadinti varpai buvo įsigyti 1927 m.

aukštis – 72 m, ilgis 64 m, plotis 22 m“, – pasakojo K. Ivanovaitė.

61 arą užimančiame šventoriuje apžiūrėta iš girnapusių pastatyta koplytėlė ir paminklas Lietuvos krikšto 400-osioms metinėms, aplankytas klebono A. Kryžausko kapas.

Dalis renginio dalyvių išdrįso užkopti į bažnyčios bokštą, pasižvalgyti į nuostabias Salako apylinkes, kartu išgyventi ir vaizduotę audrinančias bažnyčios istorijos akimirkas, apie kurias pasakojo kun. E. Vijeikis.

Tarpukario metu ši bažnyčia buvo savotiškas švyturys 10–14 km atstumu, nes jos smailėje buvo įtaisyta lempa, švietusi naktimis. Dar vienas neįprastas faktas – 1944 m. atsirado didvyris Jonukas Biveinis, kuris bažnyčios smailėje sugebėjo iškelti Trispalvę. Tuometinei valdžiai tai buvo tiesiog katastrofa, nes nukelti jos nebuvo kam.

Statant bažnyčią jos sienoje įmūryta lenta su užrašu: „Bažnyčia pastatyta 1911 m. kun. Kryžausko rūpesčiu ir parapijiečių pastangomis. Viešpatie, lai būna amžina garbė tiems, kurie nesigailėjo dėl tavęs idėti tiek darbo, net į kietus akmenis ją statant ir nesigaili nuoširdumo ją išlaikant, šis pastatas liks žmonių gyvo tikėjimo paminklas ateinančioms kartoms.“

Po įdomios ekskursijos renginio dalyviai pasinėrė į muzikos pasaulio gelmes, kuriomis lydėjo Ignalinos Miko Petrausko muzikos mokyklos atlikėjai. Sakralines giesmes giedojo Birutė Paukštienė ir Aldona Čeponienė, akompanavo Laima Kutrienė. Muzikinių kūrinių dovanavo ir mokinys Kostas Kutra (fleita) bei buvusi šios mokyklos auklėtinė, dabar – M. K. Čiurlionio nacionalinės menų mokyklos mokinė Monika Sapiegaite (smuikas).

Išties nepamirštama vaizduotė žadinanti bažnyčių istorija, kartu pasakojanti ir šalies istoriją, primenanti mūsų kultūros ištakas, tradicijų virsmą ir mentaliteto formavimosi aplinkybes.

Ir koks gražus, iškalbingas derinys... Prieš 115 metų šalyje oficialiai nuskambėjo Miko Petrausko vadovaujamo choro atliekama „Tautiška giesmė“, kviečianti gyventi ir kurti „Vardan tos“. O šiandien, po vienuolikos dešimtmečių, Salako bažnyčioje skambėjo būtent Miko Petrausko vardo muzikos mokyklos menininkų atliekami kūriniai – padėka Viešpačiui, vedančiam žmones žemiškais keliais.

Bažnytinių žvakių liejimas

Kitą dieną Kaltanėnų ugdymo ir turizmo centre vyko edukacija „Bažnytinių žvakių liejimas“. Visi gavo progą savo rankomis pasigaminti dagtį ir išlieti žva-

Salako Švč. Mergelės Marijos Sopulingosios bažnyčios altorius – vienas įspūdingiausių Aukštaitijoje

kę iš kvapnaus vaško, sužinojo ir žvakių liejimo istoriją.

Primityviausią žvakės variantą – duobutę akmenyje, užpildyta gyvulių taukais – mūsų protėviai naudojo dar akmens amžiuje. Vėliau atsirado ir kitokių žvakės variantų. Pavyzdžiui, senovės egiptiečiai degino nendres, išmirkytas dervoje. Romėnai naudojo molinį dubenėlį su kietais taukais (pavyzdžiui, avies), įstatę į jo vidurį dagtį. Subtilesni kinai ir japonai patys pirmieji pradėjo rinkti vašką ir suklijuoti jį plokščiais vamzdeliais. Indėnai degino užmautą ant pagalia riebią džiovintą žuvį. Irane tam buvo naudojama neišvalyta nafta. Europoje mažą lazdelę įmerkdamo į žuvies taukus. Apskritai mūsų protėviai naudo-

jo viską, kas pasitaikydavo po ranka ir ilgai degdavo – ar tas daiktas smilks ir koks nuo jo sklįs kvapas, jiems buvo nesvarbu.

Tačiau bičių vaškas vis dėlto degė ilgiau ir ryškiau nei kitos priemonės, todėl tapo vis populiariesnis. Žinoma, leisti sau tokią prabangą galėjo tik turtingi žmonės ir bažnyčios, o vargšai degino degutą ir žuvies taukus.

Žvakių gamybos technologija pasikeitė tik XV a. – žmonės nebenardindavo dagties į skystą vašką, nes pastebėjo, kad kur kas naudingiau yra jį aplieti vašku ir leisti sukietėti – taip buvo sunaudojama kur kas mažiau brangios medžiagos. Šio šimtmėčio romantikus pakerėjo baltas ir šviečiantis vaško stiebas, ir žvakė tapo ne tik šviesos šaltiniu, bet ir interjero puošmena.

**Palūšės bažnyčioje kabo vertingas
šv. Lauryno paveikslas
(dailininkas nežinomas)**

Vienoje seniausių medinių bažnyčių

Viena seniausių (trečia pagal senumą) šalies medinių bažnyčių – Palūšės Šv. Juozapo bažnyčia. Šių metų rugpjūčio 9 dieną, kartu švenčiant ir šv. Lauryno atleidus, paminėjo 270-ies metų sukaktį. Beveik tris šimtmečius gyvuojanti bažnyčia sukaupė didžiulius klodus informacijos, meninių vertybių ir išsaugojo begalinę trauką turinčią galią, atveriančią žmonių širdis meilei ir tikėjimui gyvenimu. Todėl neatsitiktinai į ją plūsta tinkintieji iš šalies ir užsienio.

Kelionė prasidėjo su Palūšės filialo vyresniąja bibliotekininke Rita Ramanauskienė ir Aukštaitijos nacionalinio parko vyriausiąja specialiste Sigute Mudiniene bendruomenės namų kiemelyje, apžiūrint R. Ramanauskienės parodą „Jų pašaukimas ir prasmė – tarnauti Dievui ir žmonėms“. Parodoje eksponuota medžiaga liudijo apie šioje bažnyčioje per visus 270 metų tarnavusius kunigus. Jų

čia buvo 31. Kiekvienas jų paliko vienką ar kitokį indėlį.

Bažnyčia buvo tarpinė stotelė ir mias jaunystės dienų prisiminimas kunigui Julijonui Steponavičiui, vėliau tapusiam arkivyskupu, kunigui Vaclovui Aliuliui, Marijonų vienuolijos generaliniam vikariui Romoje kunigui Juozui Tunaičiui, vėliau tapusiam vyskupu, bei daugeliui kitų kunigų, kurių būta visokių. Ir tikrai ne visų indėlis saldus ir smagus, būta ir tokių, kurie godumu ir žiaurumu engė parapijiečius. Spalvų ir smagių paplevenimų įpūtė S. Mudinienės skaitomas eiliuotas tekstas „Palūšės kintėjas Žvylauskas geradėjas“ apie Palūšėje kunigavusį Antaną Žvylauską iš Silvestro Gimžausko knygos „Lietuvos Biczulis“.

Antroji paslapčių paieškų dalis vyko pačioje bažnyčioje, kur visus pasitiko dekanas Vidas Smagurauskas. Kunigas atskleidė mažutėlės, vos 80-ies žmonių, parapijos paslaptį. Paradoksalu, bet ši bažnyčia gyvuoja ne tik parapijiečių dėka. Ją išlaiko iš

Šv. Juozapo bažnyčia Palūšėje – vienas gražiausių ir seniausių medinės architektūros paminklų Lietuvoje

visos Lietuvos ir net užsienio šalių atvykstantys krikštyti vaikų ir tuoktis. Pasak V. Smagurausko, kiekvienas atvykstantis paklauiamas, kas gi jį taip sudomino Palūšės bažnyčioje, kad ryžtasi keliauti net ne šimtus, o tūkstančius kilometrų. „Išskirtinė bažnyčios aura, sklindanti energija ir aiškiai juntama begalinė Dievo meilė“, – atsako lyg susitarę.

Aukštaitijos nacionalinio parko ir Labanoro regioninio parko vyriausioji specialistė Giedrė Šukytė papasakojo apie Palūšės Šv. Juozapo parapišės bažnyčios architektūrinį ansamblį ir joje esančius kultūros paveldo objektus. Pasak jos, Palūšės bažnyčia, varpinė, koplytėlė ir medinė tvora, juosianti šventorių, sudaro vieną gražiausių ir seniausių medinės architektūros ansamblių Lietuvoje. Palūšės bažnyčia pastatyta 1750 m. Kunigas Juozapas Baziliauskas iš tėvų paveldėjoje žemėje pastatė Šv. Juozapo, savo globėjo vardu pavadintą, medinę bažnyčią. Istorija byloja, kad vienintelis statyboje naudotas instrumentas buvo kirvis ir nė vienos geležinės vinies. Aštuonkampė varpinė, primenanti lietuvių senovinių medinių pilių sargybos bokštą – yra tokia vienintelė Lietuvoje. Bažnyčios viduje netrūksta ir kilnojamųjų kultūros paveldo objektų.

Įsimintiniausi Palūšės Šv. Juozapo bažnyčios kilnojamieji kultūros paveldo objektai. Molbertinė tapyba „Šv. Antanas Paduvietis“ – XVII a. (drobė, aliejus). Bene šimtmečiu senesnis už bažnyčią paveikslas „Šv. Antanas Paduvietis“ – itin vertingas XVII a. tapybos pavyzdys. Į Palūšės bažnyčią turėjo būti atkeltas iš kitur. Paveikslo kompozicija, formos kūrimo priemonės būdingos XVII a. tapybai. Antepedimasis – dekoratyvus priekinis altoriaus dalies aptaisas, taip pat datuojamas ankstesne data (XVII a.), nei buvo pastatyta Palūšės bažnyčia, manoma, kad Palūšės bažnyčiai turėjo būti pritaikytas iš kitur. Pasižymi XVII a. tekstilei būdingu dekoru, sutinkamu barokiniuose liturginiuose rūbuose, numanomas vietinių meistrų darbas. Fonas – raudonas audinys, vaizdiniai ir augaliniai motyvai išsiūti aukso siūlais dengiamuoju dygsniu. Bažnyčios vargonai – barokinės stilistikos, įrengti XVIII a. pab.–XIX a. pr., pasižymi santūriomis, paprastomis formomis, būdingomis XIX a. pab.–XX a. pr. vargonams.

Išskirtiniai ir bažnyčios paveiksai „Šv. Juozapas“, arba „Malonės prašymas“, „Švenčiausioji trejybė“, „Šv. Pauliaus atsivertimas“ (medis, aliejus), juos 1757–1758 m. sukūrė pasimokęs tapytojas. Paveiksai primityvios baroko stilistikos. „Šv. Pauliaus atsivertimas“ – reto siužeto Lietuvoje, grindžiamas Naujojo Tes-

Vyskupas Darius Trijonis labai dažnas svečias ne tik Ignalinoje, bet ir Palūšės bažnytėlėje

tamento pasakojimu apie pagonį Saulių, kuris vėliau tapo apaštalu Pauliumi. Paveikslas yra vertingas XVIII a. tapybos pavyzdys, retai sutinkamas Lietuvos religinėje tapyboje. Paveikslas „Šv. Trejybė“ (medis, aliejus). XIX a. liaudies tapybos pavyzdys. Tradicinis tarp liaudies žmonių vyravusio Šv. Trejybės įsivaizdavimas. Paveikslas „Šv. Juozapas“, arba „Malonės prašymas“, XVIII a. pradžia (medžio lentos, aliejus). Autorius nežinomas. Pasižymi retai Lietuvos sakralinėje tapyboje sutinkamu siužetu: grupė įvairaus amžiaus ir lyties žmonių įteikia šv. Juozapui, laikančiam kūdikėlį Jėzų, lakštus su malonės prašymais. „Šv. Laurynas“ – (medis, aliejus), kurį XVIII a. sukūrė pasimokęs tapytojas. Šv. Laurynas vaizduojamas tradiciškai: su palmės šaka (kankinystės simboliu) ir grotelėmis (konkrečiai šv. Lauryno kankinystės simboliu). Paveikslas „Nukryžiuotasis“, XIX a. pradžia (drobė, aliejus). Vertingas kaip XIX a. pr. sakralinės dailės pavyzdys, pasižymintis šiam laikotarpiui būdingu stilistikos persipynimu, siekiu tapybos prie-

monėmis išgauti skulptūros efektą.

Skulptūros „Šv. Petras“ ir „Šv. Povilas“, didžiojo altoriaus retabulos nišose (medis, polichromija), lipdymo imitavimas. Datuojamos XIX a., autorius nežinomas. „Nukryžiuotasis“ – XX a. pr. (medis), liaudies skulptūros pavyzdys, pasižymintis santūrumu, paprastumu ir idėjos aiškumu.

Procesijos kryžius – data nežinoma, bet turėtų būti XVIII a. Savitas, gausiai puoštas žvaigždėmis. Nukryžiuotasis apjuostas apversto lašo figūra. Juoda, raudona ir auksinė spalvos suteikia kryžiui puošnumo.

Kunigas V. Smagurauskas papasakojo, kad tikrosios bažnyčios lubos yra skliautinės ir išpieštos ano meto meistrų, tačiau šiuo metu yra užkaltos žemiau nuleistomis medinėmis įprastomis lubomis. Gal ateis diena, kada tie meno kūriniai išvys dienos šviesą dar kartą.

Regis, net kvapą gniaužia bažnyčios paslaptys... Kaskart atėjęs joje gali išskaityti šimtmečių istoriją, besąlygiškai skleidžiančią meilę kiekvienam užsukusiam...

Tęsinys kitame numeryje

Armija Krajova Lietuvoje

Pabaiga. Pradžia 2019 m. Nr. 1.

Antanas VERKELIS

Maištingasis batalionas išgarsėjo visame Ostlande. 1944 m. gegužės 15 d. Ostlando SS ir policijos vadas SS obergruppenführeris Jeckelnas siunčia įsakymą ištaisyti padėtį Pietų Lietuvoje:

<...> SS 16-asis policijos pulkas šiandien 9.45 val. gavo įsakymą, pasitelkęs pakankamas pajėgas, lokalizuoti ir nedideliame plote apsupti lietuvių policijos 301-ąjį batalioną (310-ąjį – aut. past.), kuris pasitraukė iš savo dislokacijos vietos Jasuluose (Jašiūnuose – aut. past.) ir šiuo metu yra pakeliui į Vilnių.

Karininkus, davusius įsakymą palikti Jasulus arba nesutrukdžiusius dalinio pasitraukimui, atgabenti į Vilnių ir nedelsiant perduoti karo lauko teismui. Lokalizotas lietuvių policijos 301-ojo bataliono dalis nuginkluoti ir sunkvežimiais atgabenti į Kaune esantį Liufthafės Eva lagerį. Šiuos vyrus paskirti pagalbinėms Liufthafės pajėgoms. <...> Lietuvos SS ir policijos vadas SS brigadenführeris Hintze, Lietuvos tvarkos policijos vadas sau-

gos policijos plk. ltn. dr. Musilas, Lietuvos SD ir saugumo policijos vadas SS oberführeris Fuchsas, SS ir policijos 16-ojo pulko vadas policijos plk. ltn. Titelis gauna įsakymą – pastebėjęs bet kokią naują sudarytų policijos batalionų <...> (LVR – aut. past.) neklusnumą, nedelsiant be skrupulų panaudoti ginklą <...>.

Plechavičiukai neturėjo jokio pasirinkimo. Jie buvo pasmerkti gauti kulų arba nuo akovų, arba nuo SS. Jeckelno štabistai Rygoje supainiojo LVR 310-ąjį btl. su 301-uju. 301-ajam Mūro Ašmenoje pasisekė dar mažiau, bet apie tai bus pasakojama toliau. Gegužės pradžioje LVR Kauno pulko 301-asis ir 308-asis batalionai geležinkeliu buvo perkelti į Ašmenos apylinkes. Ašmenoje dislokavosi Vermachto 221-osios saugos divizijos štabas. Ši divizija buvo atsakinga už didelės dalies Baltarusijos generalinės srities ir Vilniaus apygardos komunikacijų apsaugą ir kovą prieš banditizmą. Štabas savaime buvo galingas karinis vienetas su šarvuot-

tąja technika, artilerija, apsaugos, lauko komendantūros ir žandarmerijos daliniais. Atrodė, kad SS „saugesnės“ vietos Vietinei rinktinei rasti negalėjo. Gegužės 6 d. LVR 308-ojo bataliono 3-ioji ir 4-oji kuopos iš Ašmenos išžygiavo 12 km į Grauziškes – tiesiai į Armijos Krajovos spąstus. Čia jų jau kelias dienas, sutelkęs AK Vilniaus apygardos 3-iosios grupuotės 8, 9, 12, 13 brigadas, laukė iš Vilniaus atvykęs pats Wilkas.

E. Banasikovskis prisimena:

<...> „Wilkas“ paklausė:

– Kada, jūsų nuomone, „plechavičiukai“ gali pasirodyti Grauziškėse?

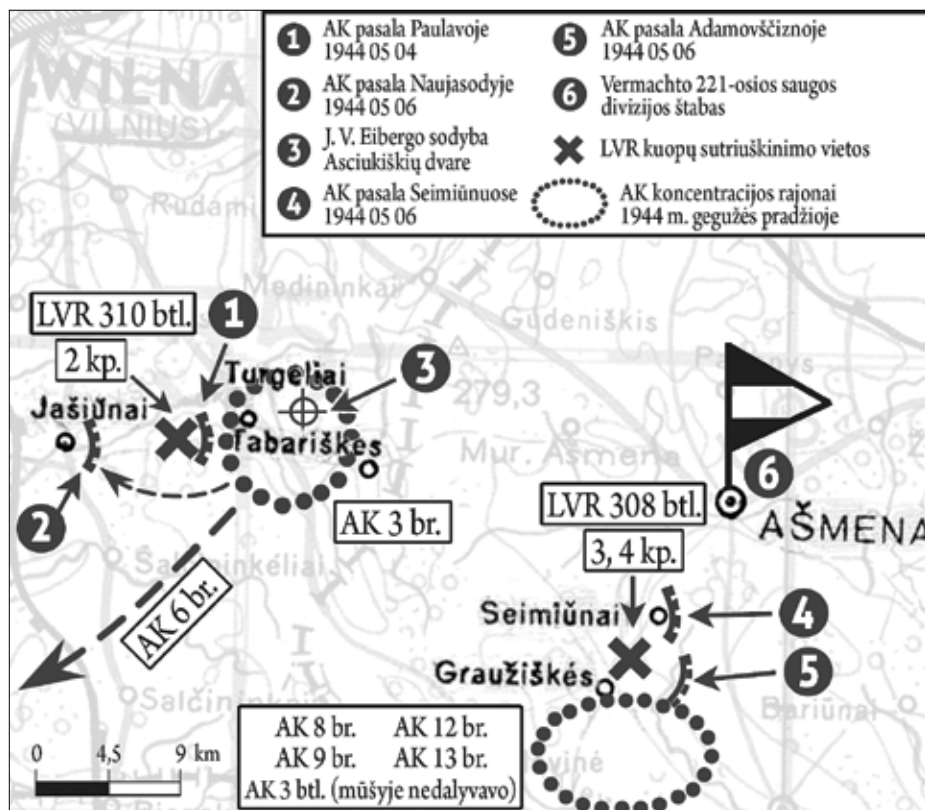
– Nežinau, – atsakiau. – Puolimo laiką numatyti nelengva. Mūsų žvalgyba Ašmenoje nesnaudžia. Gauname informacijos apie kiekvieną priešų žingsnį. Su „Jarema“ esu sutaręs: kai tik Ašmenos vieškelyje pasirodys lietuvių kolonos ir pakvips mūsų, jums, pone komandante, apie tai bus kuo skubiausiai pranešta per pasiuntinį <...>.

AK 3-iosios grupuotės vadas majoras Č. Dembickis (slapyvardis Jarema) šypsojosi į ūsą:

<...> – Jų tik vienas batalionas (dvi kuopos – aut. past.). Lietuviai patys sulįs į mūsų spąstus, – šypsodamasis pasakė man „Jarema“, kai stovėjome Grauziškių pakraštyje, 8-osios „Turo“ brigados priešakinėse pozicijose <...>.

Akovcai iš anksto sunaikino tiltą per Grauzos upelį ir išsikasė apkasus. Plechavičiukų žygis baigėsi tragedija. Už 9 km nuo Ašmenos – Siemiūnuose – jie pateko į pasalą. LVR Kauno pulko štabo viršininkas majoras Antanas Impulevičius pasakojo:

<...> Jau netoli Grauziškių, pačiame slėnyje, vadovaujantis abiem kuopoms ltn. Augutis <...> ir 4-osios kuopos vadas ltn. Jurgis Sirgėdas pastebėjo daug kupsčių, lyg kokių kurmiarausių. Jiems tai atrodė tarsi maži bunkeriai (apkasai – aut. past.). Kuopos leidosi į slėnį labai atsargiai, kad nepakliūtų į spąstus. Ir iš tikrųjų nuo Grauziškių aukštumų lenkų partizanai tvarkingomis voromis skubėjo į slėnį užimti bunkerių. Į lenkų šaudymą mūsų dvi kuopos atsakė stiprią ugnimi. Užvirė kautynės, lenkams vyraujant aukštumose. Mūsų kuopos toliau į slėnį nežygiavo, bet

Į AK pasalas patekusios LVR kuopos

1944 m. gegužės 10 d. Ukmergėje, belaukiant žuvusių prie Grauziškių uteniškių palaikų

traukėsi su nuostoliais atgal. Lenkai perėjo į puolimą persekiodami. Kautynės buvo žiaurios, nes lenkų raiteliai <...> norėjo kuopų pasitraukimą sutrukdyti. Be to, iš gyvenviečių irgi šaudė į mūsų kuopas. Pasitraukimas pasidarė sunkokas. Tada kareiviai gelbėdamiesi įsimašė tarp pastotinininkų (lenkų ūkininkai – aut. past.) ir traukėsi toliau į Ašmeną. Lenkai nedrįso šaudyti į pastotinininkus. Besitraukiant neteko surinkti savųjų nei nukautų, nei sužeistųjų <...>.

Plechavičiukų kolona buvo apsupta ir tiesiog sušaudyta. Wilkas įsakė sunaikinti LVR kuopas. Nuo Grauziškių iš pietų ir vakarų lietuvius apšaudė 8-osios brigados minosvaidis ir puolė 8-oji brigada, iš rytų 9-oji brigada, iš šiaurės apsupimo žiedą uždarė 13-osios brigados kavalerija. Akovcų sunkiųjų kulkosvaidžių ugnis nulėmė mūšio eigą. Likę gyvi, nesužeisti ir nepatekę į nelaisvę plechavičiukai išsibėgiojo kas kur. Šeši karo belaisviai buvo vietoje sušaudyti. Kauno pulko vado plk. lt. T. Vidugirio raporte sakoma:

<...> Atvykęs į Ašmeną, patyriau, kad 308-ojo bataliono 3-ioji ir 4-oji kuopos neteko apie 20 užmuštų (21 – aut. past.), 15 sužeistų ir 70 patekusių į nelaisvę. Belaisvius lenkai nurengė ir su vienais apatiniais grąžino į Ašmeną. Dietliui (Titiliui – aut. past.) pareiškiau, kad ne-

išmokytus ir blogai ginkluotus dalinius siųsti į daugiopai gausesnį ir geriau ginkluotą priešų užimtas sritis yra nusišaltimas, ir prašiau leisti skubiai visą pulką sutelkti viename saugiame rajone dalinių mokymui ir apginklavimui užbaigti. Dietlis visiškai sutiko su mano nuomone ir pažadėjo tuo reikalu daryti atitinkamų žygių Rygoje <...>.

Svarbiausią vaidmenį traukiant plechavičiukus atliko vokiečių apginkluotos AK 13-oji ir 8-oji brigados. Jų vadai A. Valčakas (slapyvardis Nietoperz) ir V. Turonekas (slapyvardis Tur), kaip ir nemažai kitų AK karininkų, atsidūrė Lietuvoje 1939 m. rugsėjo mėn., kai Vokietija ir Sovietų Sąjunga okupavo Lenkiją. Tarp kitų 15 000 išsigelbėjusių karių ir policininkų jie buvo internuoti Lietuvoje. Su lenkais lietuviai elgėsi geranoriškai ir deramai. Dauguma karininkų iš internuotųjų stovyklų buvo paleisti arba pabėgo, tarp jų – A. Valčakas ir V. Turonekas. Skaudi likimo ironija – jie slapstėsi Utenos apylinkėse, o juk būtent iš uteniškių suformuotas 3-įją ir 4-ąją kuopas akovcai sušaudė Grauziškėse. Savotiškai „atsidėjo“... Iki LVR kuopų sutriuškinimo prie Grauziškių lietuvių ir lenkų susidūrimai nebuvo įgiję tokio žiauraus masto. Kartais akovcai iš pasalų nušaudavo lietuvių policininkų, kartais nuginklavo paleisdavo. 1944 m. gegužės 12 d. pagrindinis

Lietuvių fronto biuletenis rašė:

<...> Turim patikimų žinių, kad per susirinkimus lenkų partizanams buvo nurodoma sutiktų vokiečių neliesti ir nenuginkluoti, lietuvius nuginkluoti, o nenusileidžiančius – likviduoti, bolševikus ir žydus – šaudyti vietoje <...>.

1944 m. vasario mėn. akovcai smarkiai viršijančiomis pajėgomis Krėvoje nuginklavo lietuvių policininkų atsparos punktą. E. Banasikovskis rašo:

<...> „Jarema“ jiems (lietuviams – aut. past.) lenkiškai pasakė: paleidžiame jus į laisvę. Grįžkite į savo namus ir atminkite, kad čia, Krėvoje, prieš amžius lietuviai ir lenkai pažadėjo būti broliais. Nekovokite su mumis <...>.

Bet dabar, gegužės mėn., reikėjo stipraus motyvo „brolių“ žudynėms. Ir tas motyvas tuoj pat surastas. E. Banasikovskis rašo:

<...> Visuose pranešimuose buvo pabrėžiama, kad lietuviai žygiuoja beveik nesisaugodami ir žiauriai terorizuodami civilius gyventojus: palikdami gaisraviets ir už ryšius su mūsų partizanais išžudytų kaimiečių lavonus. Plechavičiaus kareiviai lenkų valstiečiams įduodavo virvagalius ir liepdavo pasikabinti juos prie trobų, kuriuos netrukus užsiliepsnodavo. Atrodė, kad tą nelaimingą kraštą siaubia mirtį nešanti totorių orda <...>.

E. Banasikovskio paskvilis parašytas daugiau kaip 40 metų po įvykių ir skirtas visuomenei mulkinti. Atidžiau pažvelgę, matome keistą dėsningumą – „terroras“ prieš vietos gyventojus kiekvieną kartą prasidėdavo tik ten, kur pasaloje plechavičiukų laukė akovcai: Paulavoje ir prie Graužiškių. Remiantis Hadbanko (Wilko) pranešimu Ašmenos vokiečių žandarmerijai, 1944 m. gegužės 6 d. LVR 308-ojo bataliono kareiviai neva nužudė aštuonis žmones: tris – Sienkovščiznoje ir penkis netoliese, Adamovščiznoje. Pranešimą V. Titelis skubiai persiuntė pačiam Jeckelnui į Rygą.

Žuvo greičiausiai tuteišiai, sugudę lietuvų kilmės vietiniai žmonės. Dar iki XIX a. vidurio Graužiškės priklausė ištisiniam lietuvių kalbos plotui. Tuteišių gyvybės akovcams nerūpėjo, nes jų trobose akovcai įrengė kovos pozicijas. Jie jau ir anksčiau šiose vietose „šeimininkavo“. Lietuvių policijos pranešime sakoma:

<...> Š. m. (1944 m. – aut. past.) sausio 26 d. 20 val. lenkų partizanai Gabrelaučiznos k. (Gabrjalovščiznos – aut. past.), Graužiškių val., nušovė Vasiliauską Antaną, jo žmoną Eleną ir sūnų Juozą, sudegino gyvenamąjį namą, klotinį ir lavonus sumetė į ugnį. <...> Sausio 26 d. 4 val. Dambravos plv., Graužiškių val., lenkų partizanai kambaryje nušovė Aleksandrą Lukaševičiūtę ir apiplėšė ūkį <...>.

Visose lenkų knygos apie AK Vilnijoje rašoma, kad akovcų smūgis plechavičiukams prie Graužiškių buvo atsakas į vietos gyventojų žudynes. Atrodo akivaizdu: Armija Krajova neturėjo kitos išeities, kaip tik gelbėti žmones nuo įsismaginusių smogikų. O jeigu viskas buvo kitaip ir įvykių pasekmė – žmonių žūtys – tapo pateisinimu užpulti lietuvius? Ar gali būti, kad akovcai ieškojo preteksto susidoroti su plechavičiukais, o visos šitos istorijos yra tik autorių kryptingos fantazijos vaisiai?

Kas galėjo pagalvoti, kad teisybė kada nors išaiškės?! 1995 m. Vilniuje, Misionierių bažnyčioje (daugumoje šaltinių nurodoma, kad Bernardinų bažnyčioje), įvyniotas į skudurus rastas AK Vilniaus apygardos archyvas. Be jo, dar aptikta ryšulių su nuotraukomis ir lenkų kariuomenės medaliais.

Šiuo metu AK archyvas saugomas LCVA ir visuomenei laisvai prieinamas. Jis detalai atskleidžia AK politiką ir veiksmus Vilnijoje. Graužiškių įvykių miglą prasklaido ir tikrąją jų seką rodo archyve rastas AK 3-iosios grupuotės vado Jaremos 1944 m. gegužės 19 d. raportas:

<...> 13 val. būriai savo pajėgas išdėstė tokia tvarka: 8-oji brig. užėmė Graužiškes <...>. Įrengiau priešakinę poziciją Antonowszczynoje (Adamovščizna – aut. past.) ir pasalą Siemiūnų rajone. 13-oji brig. palikta kaip rezervas Laičių kaime <...>. 9-oji brig. saugo <...> grupuotę iš Alšėnų pusės <...>, 12-oji kaip rezervas gurguolių pastovio rajone. <...> 15.30 val. (priešas – aut. past.) pasiekė Siemiūnų kaimo aukštumą, kur buvo apšaudytas iš pasalos. Dėl ugnies iš pasalos remiamas 2-ojo būrio ugnimi, pasuko per Siemiūnus, Sienkovščizną, Adamovščizną į Ralovščizną, į kitą tiltą, pakeliui degindamas sodybas ir žudydamas vietinius gyventojus. Adamovščiznos–Ralovščiznos rajone sutiktas priešakinių pozicijų ugnimi. Pagrindinės pajėgos stojo į mūšį. <...> Tuo metu Kovalis išskvietė rezervinę 13-qją brig. ir įsakė atlikti gilų manevrą nuo Gabrjalovščiznos. <...> Mūšio rezultatas: Plechavičiaus kariuomenės 308-asis batalionas sunaikintas. <...> Šis pirmasis mūšis praėjo idealiai <...>.

Plechavičiukas Jonas Daugilis prisimena: <...> Abi kuopos plentų žygiavo į Graužiškių miestelį. <...> Mus pasitiko šūviai. Pradėjo supti. Turėjome prancū-

ziškus šautuvus. Šovinių buvo duota po 40, o kulkosvaidininkams ar ne po dvylika apkalų. <...> Sugulę pradėjom atšaudyti, bet jų buvo daugiau. <...> Kilo panika. Pradėjom trauktis. Pamatę, kad atsilaukyti nėra vilties, bėgom į sodybas. Ir ten lenkų kareivių prilindę. Per susišaudymą užsidegė sodyba. Bėgančius vijosi raiti, bet pasiekėme mišką ir raitelius atmušėme. Miške apsitvarkėme ir traukėme į Ašmeną. <...> Rytojaus dieną atvežė 21 lavoną. Du buvo be galvų. Visi išrengti, basi <...>.

Akivaizdu, kad pirmieji ugnį paleido akovcai, ir aštuoni vietos gyventojai žuvo per mūšį, o ne prieš jį. Daugiausia – penki – žuvo Adamovščiznoje, kur buvo įrengtos AK priešakinės pozicijos. Sunku patikėti, kad Jarema nesuapratė rizikuojantis tuteišių gyvybėmis, nes lietuviai, savaime suprantama, atsakys ugnimi. Tad akovcai pažeidė tarptautinę karo teisę. 1907 m. Hagos konvencija dėl sausumos karo įstatymų ir papročių draudžia karinėse operacijose naudoti (savanoriškai ar priverstinai) civilius gyventojus kaip „gyvąjį skydą“ ar laikyti juos priedangose. Akovcų minosvaidis, sunkieji kulkosvaidžiai, pistoletai-kulkosvaidžiai nėra snaiperiniai ginklai. Vargu ar iš jų šaudant įmanoma atsirinkti, kur vietinis gyventojas, o kur – plechavičiukas. Kas ten žino, gal užvirusioje „košėje“ dalis tuteišių žuvo ir nuo pačių akovcų kulktų. Juk kulka tautybės nepažįsta. Be to, bataliono turtą arkliais vežė vietiniai gyventojai, kurie irgi galėjo nukentėti. Lietuviai sunkių jų ginklų neturėjo. Jie buvo ginkluoti tik keliais lengvaisiais kulkosvaidžiais ir prancūziškais šautuvais. LVR kuopų vada nesitikėjo tokio žiauraus smūgio, todėl neišžvalgė vietovės, kurioje akovcai iš anksto įsirengė šaudymo pozicijas ir išsikasė apkalus. Pagrindiniu priešu juk buvo laikomi sovietų partizanai.

NAUDOTA LITERATŪRA IR DOKUMENTAI:

LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 106, l. 1–2.

Edmund Banasikowski, Na zew Ziemi Wileńskie, Warszawa–Paryž: Editions Spotkania, 1990, p. 124. Ibid., p. 125.

Waldemar Wołkowicz, Leśne Ścieżki, Wydawnictwo MAŁ-RYS, Opole, 1996, p. 70.

Antanas Impulevičius, „Mus nuginklavo“, in: Karys, 1958, Nr. 5 (1342), p. 145. bid., p. 301.

Lietuvių fronto biuletenis, 1944 m. gegužės 12 d., Nr. 18 (32).

Edmund Banasikowski, op. cit., p. 104. Ibid., p. 123.

LCVA, f. R-1399, ap. 1, b. 106, l. 6–7.

LYA, f. 3377, ap. 58, b. 273, l. 57.

Algimantas Lebionka, „Armija krajova archyvo atradimo istorija“, in: Blogspot / Dr. Algimantas Lebionka, [žiūrėta 2019 02 03].

Prieiga per internetą – <<http://lebionka.blogspot.com/2016/10/armija-krajova-archyvo-atradimo-istorija.html>>.

LCVA, f. R- 601, ap. 1, b. 56, l. 30.

A. Impulevičius, „Mus nuginklavo“, in: Dokumentai Lietuvos vietinės rinktinės istorijai, sud. Zigmas Raulinaitis, Čikaga: Vydūno fondas, 1990, p. 336.

Parengė Lina Narčienė

VIENIŠIAUS VIENINTELIAM

Mindaugas STUNDŽIA

Skiriama šuniui Tigrui

Tigriau, tyliai galvą padėdavai
Ant palinkusio mano peties
Ir sava kalba kuždėdavai:
„Ko sielojies, kiek nevilties...“

Tigriau, bičiuli, tavęs nebėra,
Nėra ir niekad daugiau nebebus.
O ir man arti jau žemė siera,
Tai kas mane palydės į kapus?

2020-01-19

Iškastas molis toks šlapias
Rytmečio oras sprangokas
Naujas šalikelėj kapas
Krinta ašarų uogos juodos.

Kapas, žemelėj vėl kapas
Mūsų genties amžinumas
Koks oras: sausas ar šlapias –
Išeinam giedroj ar pro dūmus.

2020-01-22

Apspardė mane resignacija
Pakrypo gyvenimo vėžės
Neliko džiaugsmo nei ovacijų
Žalčio veidas širdin įsirėžęs.

Ir kaip išropot iš tos balos
Vėl atgauti erelio sparnus?
Ko dreba mėnulis išbalęs,
Naktigonio seno sūnus?

2020-01-24

Virkštelė simboliškai lieka,
Sujungia senolius ir mus
Nepykīt, nebarkite nieko
Nei užgulė vargas nuožmus.

Jei kūdikis verkia, nemiega
Jei bočius nuslopęs ramus
Virkštelė simboliškai lieka
Sujungia senolius ir mus.

2020-01-24

Šiepias kreivai jam burna:
„Ar oda tavo negeltona,
Gal tarsi grizlio ruda?“
Ir giedu aš jam į toną
Aukšta mažoro gaida:
„Svarbiausia – širdis nejuoda!“

2020-01-26

Mane vėl spausdino būtis
Per savo juodąją kalkę
Ir sielą man draskė mirtis
Tarsi kojotas išalkęs

Nespausdins manęs jau būtis
Per savo tamsiąją kalkę,
Nes mano bičiulė naktis
Juodą mėnulį suvalgė

2020-03-01

Praslinko dalgis pažeme
Nors taikė tiesiog į kaklą
Kodėl gyvus taip kežina
Nukerta matantį ir aklą

Dalgiu likimas pasišvaisto
Ir krinta galvos, o ne akmenys
Netinka nuodas jam nei vaistas
Tik aštrūs dalgio akmenys.

2020-05-10

Nuaidėjo aukso trimitai keliais
Ir smilgos pavirto tvirtais qžuolais
Sustoju ties pirkių langeliais žilais
Ir žemės randais juodais ir giliais.

Kai baigęs motulė mano daina
Naujausias mintis tvirčiausiai suvysčiau
Kai smėlio kalnelis pašauks ir mane,
Mes būsim amžini be išdavysčių.

2020-06-16

Nors ir bučiuoji skruostą,
Sapne regiu aš kitą
Ji ašaras nušluosto
Ir saulę neša rytą

Brendu per laiko brastą
Į paskutines dienas
Jei saulė man užgestų,
Žvaigžde švytėk virš manęs.

2020-07-05

Tasai vilkas negimęs
Mes su juo nebūty
Koks sumautas likimas
Virpa pirštai šalti.

Tu įpilki daug vynu
Su vilku netekty
Kaklą jo apkabinęs
Būsiu dienoj ir naktį.

2020-07-08

Į žemę įsibridęs medis
Ant savo rankų supa vėją
O žiemą lėtas ir bežadis
Išėjęs į laukus ir pievas
Jis baltą snaigų cukrų sėja
Pavasari žibutės čia žydruos
O medis jau siūbuos rugiuos,
Tas plačiašakis tarsi tėvas.
Užmigsiu prie drėgnų šaknų giliai
Ir nepabusiu niekados
O medyje tylėdami geniai lopšinę amžiną
giedos.

2020-07-09

Ant tulpės lapo žiogas supas
Jo smuikas mano sielą gydo
Ilgai kvepėjo tavo lūpos
Kadais pavasarį pražydę.

Aš vėl keliuos ne kartą klupęs
Lipu gyvenimo trapu
Kadais žydėjo tavo tulpės
Dabar pražydo akmenys kapų.

2020-07-10

Siaučia krūtinėje man pūgos
Merkias blakstienos pražilę
Guodžia, kaip moka, papūgos:
„Myli ji, myli ji, myli...“

Kriskit į valtį papūgos,
Geros bičiulės sapnų,
Belskit į langą man pūgos –
Vienas ilgai gyvenu...

2020-07-11

Dažnai verkiu aš vienas
Be ašarų būties tėkmėj
Sapne krintu nuo sienos
Grimztu į pragarą kentėt.

Ir rankos niekas neištisia
Pats velnias užgesina šviesą.
Net Dievas šaipos iš manęs
Priverksiu ašarų vonias.

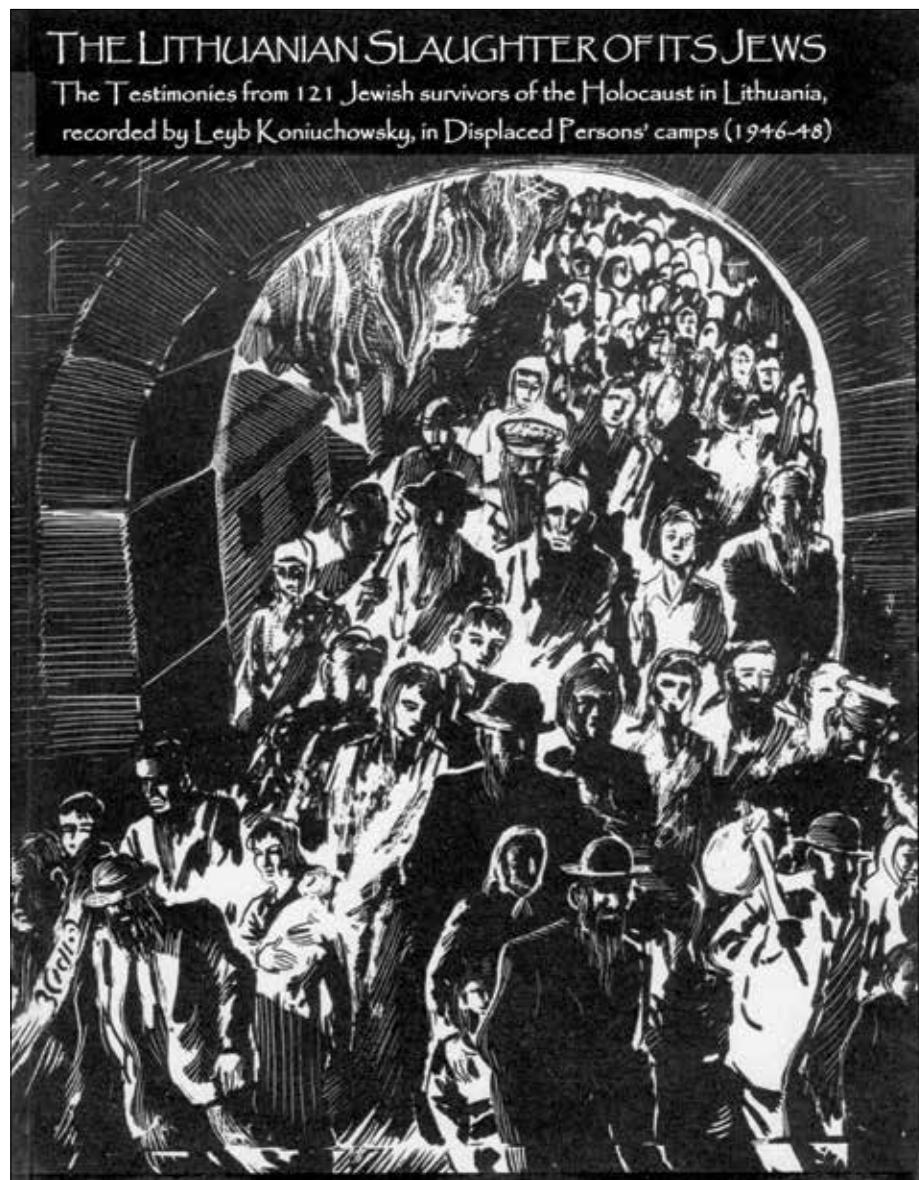
2020-07-14

Lietuvos žydų skerdimo istorija holokausto Lietuvoje

Į anglų kalbą knyga apie Lietuvos žydų žudynes iš jidiš dr. Jonathan Boyarin buvo išversta 1994 m. Ji pasirodė tik šiais metais. Knygoje – 121 holokaustą išgyvenusio žydo liudijimai. Visus juos pabėgėlių stovykloje Fidafig 1948 m. balandžio 24 d. užrašė Leyb Kaniuchovsky. Jis ir yra šios knygos autorius. „Indrajos“ skaitytojams siūlome paskaityti aprašomas žydų žudynes Joniškyje (Molėtų r.). Tai knygos autorius užrašė pabėgėlių stovykloje iš Efroyim Veinpres pasakojimo.

E. Veinpres po šiuo liudijimu padėjo savo parašą tvirtindamas: „Garantuoju, kad visa informacija, faktai, datos, asmenys ir geografinė lokalizacija, kas parašyta prie liudijimo, kiekviename puslapyje yra teisinga. Tą aš liudiju savo parašu ant kiekvieno puslapio.“ Šį liudijimą 1948 m. balandžio 24 d. patvirtino ir stovyklos komiteto viršininkas E Reif Faldafing.

Žydų skerdynės Jonišky

1927 m. balandžio 24 d. Joniškyje gimė Efroyim Vainpres. Ten baigė pradinę lietuvių mokyklą. Profesija – mėsininikas. Efroyim gyveno Joniškyje visą gyvenimą iki žydų žudynių.

Geografinė situacija, populiacija, okupacija ir kultūrinis žydų gyvenimas

Joniškis yra 13 km į šiaurės vakarus nuo Pabradės, 13 km nuo Dubingių, 26 km nuo Molėtų. Žvyrkelis jungė miestelį su Molėtais. 1939 m. Joniškis buvo 2 km nuo buvusios Lenkijos–Lietuvos sienos. Priklausė Utenos apskrčiai. Pasakui, kai 1939 m. Vilniaus kraštas buvo prijungtas prie Lietuvos ir išnyko siena su Lenkija, Joniškis priklausė Švenčionių rajonui. Iki karo tarp Vokietijos ir Tarybų Sąjungos Joniškyje gyveno daugiau negu 90 žydų, lietuvių buvo dar mažiau. Žydai vertėsi prekyba ir žemdirbyste. Beveik visi žydai miestelyje turėjo žemės ir vertėsi gyvulininkyste. Daugelis jų gaudavo giminių iš užsienio paramą. Žydai miestelyje iš ekonominės pusės negyveno blogai, palaikė gerus santykius su kaimynais lietuviais.

Miestelis turėjo jidiš pradinę mokyklą, keletą chederių, mažą hebrajų ir jidiš knygų biblioteką ir atskirą mokyklos pastatą. Žydų jaunimas miestelyje buvo labiau orientuotas į nacionalinį sionizmą. Kai kurie jauni žmonės iš miesto studijavo gimnazijose Ukmergėje ir Utenoje. Vyresnė žydų karta buvo labai religinga.

Karo pradžia: sukurta civilinė administracija

Sekmadienį rytė, 1941 m. birželio 22 d., pasklido naujienos, kad prasidėjo karas tarp nacistinės Vokietijos ir Tarybų Sąjungos. Žydai buvo labai prisirišę prie savo namų ir fermų, nenorėjo evakuotis. Keletas turtingesnių žydų, kurie turėjo parduotuves, kurias sovietai nacionalizavo ir jų prekės buvo nacionalizuotos, pradėjo sakyti, kad „prie vokiečių“ bus taip pat įmanoma gyventi, nes nieko gero mūsų nelaukia Tarybų Sąjungoje (jų turta jau buvo atėmę). Pirmadienį, 1941 m. birželio 23 d., tarp žydų miestelyje nebuvo jokios panikos. Jie tęsė savo normalų kasdienį darbą. Antradienį, 1941 m. birželio 24 d., Tarybų valdžia paliko likimo valiai miestelį kartu su milicija. Rusų Raudonosios armijos padaliniai traukėsi per miestelį. 1941 m. birželio 25 d., trečiadienį, miestelis ir apylinkės pradėjo jausti ginkluotų lietuvių, kurie šaudė į besitraukiančių Raudonosios armijos kareivių nugaras, veiklos pasekmes. Tas pats tęsėsi birželio 26 d., ketvirtadienį. Penktadienį vokiečių žvalgybos žmogus atvažiavo ant motociklo ir nuėjo susitikti su kunigu Mažeika, kuris tapo lietuvių partizanų viršininku. Paskui ginkluoti lietuviai pasirodė mieste užsirišę baltus raiščius. Jie su džiaugsmu sveikino vokiečių karinius padalinius. Bet vokiečiai miestelyje nepasiliko. Jie koncentravosi į aplinkinius kaimelius, kur jie pradėjo valyti miškus nuo Raudonosios armijos kareivių, kurie priešinosi pasilikę miškuose.

Šeštadienį, 1941 m. birželio 28 d., civilinė administracija, susidedanti iš ginkluotų lietuvių, kurie atvyko iš aplinkinių miestelių ir kaimų, buvo įkurta Joniškėje. Lietuviai iš to miestelio turėjo mažai reikalingą su naujai įkurta administracija. Jie laikėsi atokiau visą vokiečių okupacijos periodą. Miestelio viršaitis buvo lietuvis, kuris atvyko iš kitur. Miestelio policijos viršininkas buvo Žalėnas iš kaimo netoli Zarasų miesto. Antano Smetonos laikotarpiu jis taip pat buvo policijos viršininkas. Kai atvyko sovietai, jis pabėgo iš miestelio ir grįžo, kai vokiečiai įėjo į Joniškį. Širdis ir smegenys visų atvykusių partizanų buvo miesto kunigas Mažeika. Jo name reguliariai vyko policijos ir kitų miesto lyderių konsultacijos. Visi antižydiški įsakymai miestelyje kartu su totalaus žydų skerdimo planu – viskas buvo atidirbta kunigo name.

Pirmoji auka ir septyni, kurie buvo sušaudyti

Šeštadienį, 1941 m. birželio 28 d., dvidešimt vienerių Efroyimo pusbroliis Ši-

mon Strenelsky buvo partizanų sušaudytas vidury gatvės šalia valsčiaus pastato. Sovietų valdymo laikotarpiu Šimon buvo miestelio komjaunimo sekretorius. Jo palaidojimo vieta nežinoma. 1941 m. birželio 30-os vakare, tarp 10–11 val., partizanai išvarė septynis žydų vyrus iš namų ir pažadėjo, kad jie galės labai greitai grįžti, kai padarys kažkokius darbus, bet vyrai kitą dieną negrįžo. Motinos ir vaikai lėkė į partizanų štabą, kuris buvo lietuvių pradinėje mokykloje. Ten jie reikalavo, kad pasakytų, kur jų vyrai ir vaikai. Partizanai užtikrino, kad vyrai gyvi ir dirba. Po kelių dienų miestelio žydai sužinojo, kad tie septyni vyrai buvo sušaudyti tą patį pirmadienio vakarą Arnėnų miške, poligone, 6 km į Pabradės pusę. Pažįstami kaimiečiai apie tai pranešė žydams ir miesteliui. Efroyim Vainpres liudija, kad pirmieji Pabradės žydai irgi buvo sušaudyti tame pačiame miške.

7 žydai, kurie buvo sušaudyti pirmadienį vakare, 1941 m. birželio 30 d.:

1. Jošuje Vainpres – Efroyimo tėvas;
2. Hirš Berlin – mėsininkas, 26 ar 27 m. amžiaus, ir jo tėvas;
3. Leib Berlin – irgi mėsininkas, 60 m. amžiaus;
4. Josil Zalešianski – darbininkas, apie 26 m. amžiaus;
5. Katski Raiz – mėsininkas, 29 m. amžiaus;
6. Isroil Raiz – Khatzke pusbrolis, apie 26 m. amžiaus, vežikas;
7. Mendel Ošerovič – apie 30 m. amžiaus, parduotuvių savininkas.

Šių septynių žydų areštavime ir sušaudyme dalyvavo šie žmonės:

1. Zajantskauskas – Efroyimo bendramokslis lietuviškoje pagrindinėje mokykloje, žemdirbys.
2. Rackelevičiai – du broliai žemdirbiai iš Žaugėdų kaimo, nutolusio šešis kilometrų nuo miestelio.
3. Jonas Baltaduonis – žemdirbys, gyvenęs vieno kilometro atstumu nuo miestelio.
4. Niciūnas – žemdirbys, kuris gyveno šalia miesto kalėjimo keletą metų. Vokiečių laikais jis dirbo kalėjimo prižiūrėtoju. Buvo mažo ūgio, tamsus.

Efroyim neatsimena kitų. Partizanai iš kitų vietų taip pat dalyvavo.

Įsakymai prieš miestelio žydus

Kai prasidėjo karas, žydai iš miestelio nepabėgo. Jie tęsė savo įprastą veiklą. Po vokiečių atvykimo keli stiprūs žydai buvo paimti darbams. Beveik iš karto buvo paskelbtas labai griežtas įsakymas žydams atnešti į štabą radijas, dviračius, auksą, sidabrą ir kitokias brangenybes. Tuo pačiu metu žydams buvo griežtai uždrausta palaikyti bet kokius santykius su lietuviais

arba palikti miestelį. Žydai turėjo pažymėti save dviem žydų žvaigždėmis ant nugaros ir priekyje. Apytiksliai savaitę po vokiečių atvykimo pasitaikydavo susišaudymų su Raudonosios armijos kareiviais, kurie slėpėsi miškuose ir bandė trauktis. Karas dar tęsėsi. Raudonosios armijos kareiviai sušaudė kelis lietuvius, kurie kolaboravo su vokiečiais. Vienas partizanas buvo rastas sušaudytas prie Arino ežero. Partizanai apkaltino žydus, kad jie sušaudė tą žmogų.

Masinės skerdynės

Antradienį, 1941 m. liepos 8 d., 10 val. ryte, partizanai iš aplinkinių vietų susirinko mieste. Tuoj pat buvo išleistas įsakymas visiems žydams pasilikti savo namuose.

Žydas Moišė Epštein, septynių vaikų tėvas, buvo prižiūrėtojas prie vežimo ir verčiamas tempti vežimą su partizanais per gatvę, mušamas botagais.

Tuo pačiu metu partizanai, kurie anksčiau apsigyveno mieste, su sustiprinta apsauga apsupo žydų namus, priverstė paimti kastuvus ir varė žydų vyrus link bažnyčios.

Vėliau partizanų lyderis Petronis atvyko prie tų žydų. Jis jiems nurodė, kur jie turi kasti dvi duobes, kokio ilgio ir kokio pločio jos turi būti. Mirtinai išsigandusiems žydams buvo griežtai uždrausta šnekėtis. Partizanai mušdavo pagaliais ir šautuvų buožėmis bet kurį, kuris bandė pasakyti bent vietą žodį. Tarp žydų, kurie kasė duobes, buvo liudytojas Efroyim Vainpres. Apsauginiai prie tų duobių buvo girti partizanai, kurie juokdavosi ir tyčiojosi iš žydų.

Paskui girti partizanai pavargo stovėti ir jie pradėjo linksmintis. Efroyim gavo galimybę pabėgti iš duobės. Jis paspruko į gretimą mišką. Efroyim bėgo visą naktį į Švenčionėlių pusę. Kitą rytą, 1941 m. liepos 9 d., jis labai pavargęs ir išsigandęs atvyko į savo dėdės Isroel Portnoj namą Švenčionėliuose.

1941 m. liepos 11 d. Efroyim sužinojo iš kaimiečių, kad visi žydai Joniškėje buvo sušaudyti. Po kelių savaičių Efroyim šnekėjo su moterimi iš Joniškio. Ji pasakė Efroyim, kad visi žydai iš Joniškio buvo paimti iš jų namų antradienį ir sušaudyti netoli bažnyčios. Jų – vyrų, moterų, vaikų, senelių ir sergančių žydų iš Joniškio, kurie buvo sušaudyti 1941 m. liepos 8 d. – masinė kapavietė yra apytiksliai 200 m nuo miesto bažnyčios, miške, šalia kunigo.

Detalių apie egzekuciją prie duobių Efroyim Vainpres neturi. Bet jis žino, kad pagrindinis lietuvių lyderis, kuris šaudė žydus, buvo Petronis iš mažo miestelio nuo Labanoro. Jo tėvas buvo Smetonos laikų Lietuvos armijos majoras.

Parengė Vytautas Ridikas

Pauliaus Širvio karas ir pokaris

Vytautas INDRAŠIUS

Apie Pauliaus (Povilo) Širvio gyvenimą ir kūrybą išleista daug knygų, periodikoje būta daug publikacijų. Rašė jo kolegos rašytojai, giminės, draugai. Tačiau mažai kas rėmėsi archyviniais dokumentais, pasiklioję savo fantazija arba paties poeto po kelių dešimtmečių supoetintais pasakojimais. Laikraštyje „Komjaunimo tiesa“ 1975 m. gegužės 6 d. rašiau ir aš, TSRS Gynybos ministerijos archyve radęs P. Širvio kovinių žygdarbių aprašymus. Mano straipsnyje irgi būta pompastikos, tačiau poetas, perskaitęs rankraštį, pasakė: „Čia yra daug tiesos“, – ir sutiko, kad būtų spausdinamas.

P. Širvio gyvenimu domėjausi visą laiką, rinkau viską, kas apie jį buvo rašoma. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Lietuvos ypatingojo archyvo LKP dokumentų skyriuje radau poeto ranka rašytas autobiografijas, jo užpildytas 1948–1953 m. anketas. Panorau į poeto gyvenimą pažvelgti tikroviškiau, skaitytojams pateikti nepagražintą gyvenimą žmogaus, netilpusio į sovietinio apibrėžtumo rėmus.

Visose pokarinio laikotarpio autobiografijos ir anketose P. Širvy s nurodo: „Gimiau 1920 m. lapkričio - d.“, niekur neįrašydamas dienos. „Pagal mano gimimo dieną ir Paulius sau pasirašė gimimo mėnesį ir dieną“, – pastebėjo poeto žmona Genovaitė Birutė Bliekaitė (gim. 1933 m. lapkričio 17 d.). Tačiau tai nėra visiškai tikslu, poetas minėtus dokumentus pildė dar prieš vedybas, kurios įregistruotos 1953 m. sausio 8 d. Dabar P. Širvio gimimo datą 1920 m. rugsėjo 6 d. patvirtina Dusetų bažnyčios naujagimių krikšto knyga.

„1940 m. lapkričio 16 d. įstojau į Vilniaus pėstininkų karo mokyklą. Prasidėjus Didžiajam Tėvynės karui traukiausi vadovaujamame kapitono Dorkin kurso batalione, kuris buvo vokiečių atkiristas prie Molodečnos. Bet nepriešus Vitebsko (12 km), vokiečiai užkirto kelią (Vitebskas jau buvo užgrobtas) ir mes pasukome į šiaurę Nevelio kryptimi. Pasitraukimo metu buvau kursantų skyriaus vadu. Mūsų batalionas, kuriam vadovavo kapitonas Dorkin, buvo atitrūkęs nuo I bataliono ir mokyklos štabo, kurie anksčiau važiavo mašinomis. Čia mes buvome įtraukti į kažkokios divizijos sudėtį. Po nakties žygio per miškus atsidūrėme ties Vojeņij Gorodok miesteliu prie ežero. Kadangi iš visų pusių buvome apsupti, o žygiavome ne be triukšmo, tai ir atsimušėme į vokiečių pasalas, iš kurių pasipylė visų ginklo rūšių uraganinė ugnis. Čia buvome išblaškyti po Sirotino–Šumilino apylinkes. Maždaug po savaitės, vokiečiams valant miškus, buvau netikėtai užkluptas ir paimtas į nelaisvę. Iš pradžių buvau Ulos,

Poetui Pauliui Širviui rudenį būtų sukakę 100 metų

vėliau Lepelio, Borisovo ir Minsko belaisvių stovyklose. Iš Minsko, sirgdamas dizenterija ir matydamas, kad vis vien mirsiu badu ar nuo ligos, bėgau ir man nusišypsavo laimė, pabėgau. Pėsčias miškais ir laukais sugrįžau tėviškėn. Bet čia, nuolat persekiojamas buožinių banditų, pasitraukiau į Gruzdžius, kur mokiausi kontrolasistentų kursuose (3 mėn.). 1942 m. liepos 1 d. pradėjau praktikuotis Dusetose pas kontrolasistentą Kairevičių Kazį. 1942 m. liepos 17 d. netikėtai žandarai mane suima ir išveža į Vokietiją (Tilžės apsk. pas buožę K. Lemkę). Du kartus bėgau, bet buvau sugautas ir žiauriausiai sumuštas. Tik 1944 m. liepos 21 d. man pasisekė pabėgti. Ties Pagirių miesteliu (Kėdainių apsk.) pelkėse nakčia perbėgau vokiečių fronto linijas ir 1944 m. liepos 31 d. atvykau su tarybinių karių mašina į Uteną, kur vyko mobilizacija. Aš čia pareiškiau norą vykti į frontą ir atkeršyti grobikams. Mano prašymas buvo patenkintas ir aš buvau priimtas į tarybinę armiją. Dalyvavau mūšiuose prie Dubysos ir Liepojos. 1944 m. lapkričio 26 d. prie Nkraco buvau sunkiai sužeistas. Tarnavau 16-oje divizijoje 156 šaulių pulko automatininku, pulko žvalgu, vėliau divizijos 18-os žvalgų kuopos žvalgu. Ėjau įvairias pareigas: būrio vado pavaduotojo, viršilos ir žvalgų skyriaus vado. Vyriausybė apdovanojo „Šlovės“ ordinu ir 3 medaliais. (LYA LKP dokumentų skyrius. F. 331, ap. 7, b. 2, lap. 97–98 ir f. 4184, ap. 2, b. 32, lap. 64.)

Pristatant pirmajam apdovanojimui medaliu „Už narsumą“, kurį pasirašė 156 šaulių pulko vadas papulkininkis Vladas Lunia, rašoma: „TSRS Aukščiausios tarybos prezidiumo vardu apdovanoju medaliu „Už narsumą“ automatininkų kuopos automatininką eilinį Širvį Povilą, Prano, už tai, kad, kai vokiečiai, dengiami stiprios artilerijos, minosvaidžių, kulkosvaidžių ugnies ir tankų, pradėjo kontratakoti Užpelkių kaimą Klaipėdos krašte 1944 m. spalio 14 d., tikėdamiesi greitai pralaužti mūsų gynybą, ir jiems dėl didelį nuostolių pavyko išstumti iš mūsų pirmųjų apkasų vieną šaulių kuopą, grupei automatininkų buvo duota užduotis padedant šaulių daliniams išmušti vokiečius iš mūsų apkasų. Eilinis Širvy vikriai veikdamas automatu ir rankinėmis granatomis asmeniškai sunaikino du kareivius ir davė galimybę sėkmingam padėties atstatymui.“ (Vertimas iš rusų kalbos.) 156 šaulių pulko 1944 m. spalio 16 d. įsakymu Nr. 60/n apdovanotas medaliu „Už narsumą“. (TSRS Gynybos m-jos archyvas, f. 33, ap. 690155, b. 4484, lap. 60.)

Antruojų medaliu „Už narsumą“ Povilas Širvy buvo apdovanotas 1945 m. sausio 15 d. 156 šaulių pulko vado įsakymu

Nr. 65/n. Deja, žygdarbio aprašymo rasti nepavyko. Pokarinėje nuotraukoje ant Pauliaus Širvio palaidinės, greta „Šlovės III laipsnio“ ordino, matome tris medalius, tačiau vienas jų „Už pergalę prieš fašistinę Vokietiją“. Trečiojo medalio „Už narsumą“ ant jo krūtinės nėra.

Apdovanoti trečiuoju medaliu „Už narsumą“ Povilą Širvį pristatė 156 šaulių pulko vadas, jau pulkininkas Vladas Lunia ir štabo viršininkas Jonas Reliškis. „TSRS Aukščiausiosios tarybos prezidiumo vardu apdovanoju medaliu „Už narsumą“ pėsčiųjų žvalgų būrio žvalgą eilinį Širvį Povilą už tai, kad žvalgybos metu, nustatant priešininko gynybos išdėstymą Lenekų rajone, Prekulės valsčiuje, Libavos apskrityje, Latvijoje, 1945 m. kovo 29 d. nebodamas stiprios priešininko kulkosvaidžių ugnies, prišliaužė prie tranšėjos ir staigiu šuoliu iššokęs į ją granatomis sunaikino vieną vokiečių kareivį.“ (Vertimas iš rusų kalbos.) 156 šaulių pulko 1945 m. balandžio 29 d. įsakymu Nr. 74/n apdovanotas medaliu „Už narsumą“. (Ten pat, f. 33, ap. 687572, b. 1907, lap. 66.)

Pristatant apdovanoti „Šlovės III laipsnio“ ordinu, 156 šaulių pulko vadas rašo: „1944 m. gruodžio 28 d. mūšyje Jaunskoli kaimo rajone Latvijos TSR, būdamas sunkiai sužeistas, jis neapleido mūšio lauko, kol neužėmė priešininko apkasų. 1945 m. vasario 22 d. mūšyje prie Ezerгалės kaimo, Prekulės valsčiuje, Latvijoje, jis su savo skyriumi atmušė šešias priešų kontratakas, kurie gausesnėmis jėgomis kilo į atakas. Nebodamas pavojaus gyvybei, Širvy pakilo sutikti priešų ir granatomis sunaikino keturis hitlerininkus, taip pat iš automato nušovė septynis hitlerininkus. Išmušė vokiečius iš apkasų ir užėmė aukštumą. Rekomenduoju jefreitorių Širvį apdovanoti „Šlovės III laipsnio“ ordinu. 156 šaulių pulko vadas majoras Reliškis. 1945 m. kovo 8 d.“ (Vertimas iš rusų kalbos.) 16 Lietuviškosios šaulių divizijos 1945 m. kovo 29 d. įsakymu Nr. 252/n apdovanotas „Šlovės III laipsnio“ ordinu. (Ten pat, f. 33, ap. 686196, b. 1262, lap. 145.)

Vėl grįžtame prie Pauliaus (Povilo) Širvio autobiografijos, rašytos 1948 m. gruodžio 14 d. Rokiškyje. „Demobilizavausi 1945 m. rugpjūčio 15 d. ir dirbau LLKJS Rokiškio apskrities komitete instruktoriumi, o nuo 1946 m. liepos mėn. „Tarybinio Rokiškio“ redakcijos literatūriniu darbuotoju. Komjaunuolis esu nuo 1944 m. rugsėjo mėnesio. Niekada jokioms fašistinėms organizacijoms nepriklausiau. Iš giminių banditinėse gaujose nieko nėra.“ (LYA, LKP dokumentų skyrius, f. 331, ap. b. 2, lap. 98.)

Prie šios autobiografijos Paulius Šir-

vys pateikė stojančio kandidatu į Komunistų partijos narius anketą. Rekomendacijas pasirašė Mykolas Archipovas, dirbęs Rokiškio rajono partijos komitete instruktoriumi, Teofilė Matiukaitė, Pandėlio valsčiaus moterų organizatorė, ir Rokiškio apskrities komjaunimo komiteto biuras. 1948 m. gruodžio 23 d. sprendimu P. Širvy patvirtintas kandidatu. Į komunistų partiją pervestas 1950 m. liepos mėn. Pusantrų metų užtruko P. Širvio kandidatinis išbandymas. Labai neparankus partiečiams buvo jo veržlus gyvenimas, netilpęs į tuometinės santvarkos standartus.

1950 m. Lietuvoje buvo steigiami nauji rajonai. 1950 m. birželio 20 d. iš 26 apylinkių (16 jų priklausė Rokiškio, 7 – Biržų ir 3 – Kupiškio apsk.) sudaromas Pandėlio rajonas. 1950 m. spalio 22 d. įsteigiamas rajono laikraštis „Spalio pergalė“ ir jo redaktoriumi Pandėlio rajono partinis komitetas patvirtina P. Širvį. Tuomet jis jau buvo patyręs laikraštlininkas, 1950 m. baigęs partinę mokyklą prie Rokiškio apskrities partijos komiteto.

Tuometinis Pandėlio rajono partinio komiteto sekretorius Demjanas Sabakinas 1951 m. kovo 22 d. teigiamai apibūdino redaktoriaus P. Širvio darbą: „Drg. Širvy nuo 1950 m. spalio mėn. dirba laikraščio „Spalio pergalė“ atsakinguoju redaktoriumi. Su jam patikėtomis pareigomis susitvarko. Redakcijos ir tipografijos kolektyvas sukomplektuotas visiškai, rajono laikraštis išleidžiamas ne rečiau kaip du kartus per savaitę ir gerai apipavidalintas. Turi 51 kaimo korespondentą iš kolūkiečių ir tarp vietos inteligentijos.“ (Vertimas iš rusų kalbos.) (LYA LKP dokumentų skyrius, f. 4184, ap. 2, b. 32, lap. 63.)

Redaktorius P. Širvy mažai sėdi kabinate, daug važinėja po kaimus, kalbina ir užrašinėja kolūkiečių mintis. Trobose draugiški pasikalbėjimai prie naminukės užtrunka iki išnaktų. Dėl to ne visada spėja peržiūrėti spaudai pateiktus straipsnius, nereaguoja į partiečių pastabas, kimba į atlapus cenzoriui. Ne kartą Paulių bara tas pats anksčiau jį gyres sekretorius Sabakinas, svarsto rajoninio komiteto partiečiai, o jam į viską tik pašvilpt. Galiausiai 1952 m. liepos 20 d. Sabakinas charakteristikoje ant nepaklusaus redaktoriaus išlieja visą susikaupusį įniršį. „Drg. Širvy nuo 1950 m. spalio dirba rajoninio laikraščio „Spalio pergalė“ atsakinguoju redaktoriumi, užsirekomendavo neigiamai, redakcijos darbas vykdomas blogai. Be to, drg. Širvy dažnai išgėrinėja darbo laiku, keldamas chuliganiškus išsišokimus kaip KP(b) rajkome, taip ir rajono centrinėje užkandinėje. Už tai jam pirminės partinės organizacijos narių nutarimu buvo pareikštas papeikimas be įrašymo į asmens

kortelę. Bet ir vėliau drg. Širvys nedarė atitinkamų išvadų, tęsė girtavimą ir nerūpestingai atliko darbus.

1952 m. gegužės 21 d. neišėjo iš spaudos eilinis rajoninio laikraščio numeris todėl, kad drg. Širvys nevykdė cenzoriaus nurodymo atlikti pataisymus laikraštyje. Už tai rajono partinis komitetas 1952 m. gegužės 27 d. drg. Širviui pareiškė griežtą papeikimą su įrašymu į asmens kortelę. 1952 m. birželio 8 d. partinio ataskaitinio-rinkimų susirinkimo metu rajkomo komunistai aštriai kritikavo drg. Širvį už blogą darbą ir išgėrinėjimus. Širvys, bijodamas komunistų kritikos, savavališkai, be komunistų leidimo išėjo iš partinio susirinkimo.

Drg. Širvys blogai dirba, nekelia savo idėjinio ir teorinio lygio. Drausmė redakcijoje – žemiausiam lygyje.“

Aukščiau išdėstytų faktų pagrindu Pandėlio rajono partinis komitetas 1952 m. rugpjūčio 4 d. nušalino drg. Širvį nuo rajoninio laikraščio redaktoriaus pareigų, kaip nesusitvarkantį su darbu ir sistemingą girtavimą.“ (Vertimas iš rusų kalbos.) (LYA, LKP dokumentų skyrius, f. 4184, ap. 2, b. 32, lap. 65.)

Tačiau pagal tuometines sovietines taisykles partiečiai partiečio be darbo nepalikdavo. Nepaliko ir P. Širvio. Vėlesnėje anketoje poetas nurodo, kad atleistas iš Pandėlio rajoninio laikraščio redaktoriaus pareigų nuo 1952 m. rugpjūčio 25 d. iki 1952 m. spalio 16 d. dirbo laikraščio „Komjaunimo tiesa“ apybraižininku.

Paskui pasiūstas į Dūkštą ir rekomenduotas rajoninio laikraščio „Komunizmo švyturys“ redaktoriumi. Į Dūkštą P. Širvys atvyko 1952 m. spalio 16 d., ten spalio 22 d. užpildė anketą, surašė išsamią autobiografiją ir laukė iš valdžios palaiminimo. Bet redaktoriumi Dūkšte netapo, jo kandidatūros šioms pareigoms nepatvirtino Dūkšto rajono partinis komitetas, susipažinęs su neigiama charakteristika iš Pandėlio. (LYA, LKP dokumentų skyrius, f. 5835, ap. 7, b. 19, lap. 214–218.)

Iš Dūkšto P. Širvys išvyko 1952 m. lapkričio 3 d. į miškuose skendinčią Merkinę, tuometiniame Druskininkų rajone, nes buvo patvirtintas Merkinės MTS politinio skyriaus laikraščio „Socializmo pergalė“ redaktoriumi. Tokiu būdu faktas poeto biografijoje, kad jis dirbo Dūkšto rajono laikraščio redaktoriumi, neatitinka tikrovės ir ateityje negali būti tiražuojamas kituose leidiniuose.

Merkinėje P. Širvys 1953 m. sausio 8 d. vedė Genovaitę Birutę Bliekaitę, kupiškietę merginą, pažįstamą nuo Pandėlio laikų. Poetas Algimantas Baltakis rašo, kad šios vedybos nepatiko kai kam iš vietinių veikėjų, jog partietis išdrįso vesti merginą, pašalintą iš komjaunimo už tai, kad jos tėvas įkalintas, ir pateikia Birutės Širvienės prisiminimus: „Paulius griežtai atsisakė išsiskirti, nes aš laukiausi kūdikio. Tada aš jį išleidau į Vilnių, jo geras pažįstamas buvo „Tiesos“ laikraščio redaktorius Zimanas. Sakė, eisiąs pas jį pasitarti. Viską pasaky-

siąs. Taip ir padarė. Sugrįžo linksmas: „Biruta, nenusimink, bus gerai.“ Su koku nekantrumu jis laukė „Tiesos“ laikraščio, kuriame buvo išspausdintas jo eilėraštis.

Tais pačiais metais, jau rudenio, Paulių perkėlė dirbti į Trakų r. Rūdiškių MTS, ten jis reikalingesnis laikraščiu. Ir vėl krausdomės, jau dabar ir daiktų šiek tiek turim. Ir vėl jis ir redaktorius, ir korespondentas, ir korektorius, dirba ištisas dienas, reikia ir medžiagą surinkti, ir paruošti, ir nuvežti į Trakus išspausdinti. Grįždavo pavargęs ir skųsdavosi retkarčiais, kad mažai laiko lieka kitam darbui, bet yra dar naktys. 1953.10.10 gimė mums dukra Dangė. Tai Paulius išrinko jai vardą. Sukalė iš lenelių lovytę ir labai ją mylėjo. Nei Merkinėje, nei Rūdiškėse Paulius visai negėrė ir buvo labai geras šeimos tėvas. Tačiau 1954 m. panaikina MTS laikraštukus ir mes persikeliam gyventi į Vilnių. Gavom palėpę Rašytojų sąjungos name.“ (Atsiminimai „Kol Nemunas bus“... 1991 m. psl. 215–216.)

Čia ir baigėsi Pauliaus Širvio pirmasis gyvenimo laikotarpis, paženklintas kovomis ir išgyvenimais, subrandinęs jį kaip nepakartojamo talento poetą, Rokiškio ir Pandėlio rajoniniuose laikraščiuose palikusį porą dešimčių eilėraščių, netyrinėtų, nepatekusių į išleistas knygas.

Antrasis Pauliaus Širvio gyvenimo etapas Vilniuje – taip pat nemažiau maištingas ir taip pat dokumentaliai iki galo nepaprašytas.

Pauliaus Širvio švytėjimas Kaišiadorių krašte

Lietuvių lyrinės poezijos legendai Pauliui Širviui šie metai jubiliejiniai – 100-asis jo gimtadienis. Jis gimė Padustėlyje (šalia Dusetų) 1920 m. rugsėjo 6 d. Tiek daug išleista atsiminimų (ypač rokiškėnų), kad atrodytų niekuo jau nenustebinsi tautos numylėto poeto kūrybos gerbėjų. Tačiau...

Kolega, poetas ir žurnalistas Jonas Laurinavičius, buvęs ilgametis laikraščio „Kaišiadorių aidai“ redaktorius, žinodamas, kad šių eilučių autorius domisi ir renka žinias apie P. Širvį, atsiuntė savo knygą „Paulius Širvys ir Kaišiadorys“. Tai buvo brangi, didžiai vertinga dovana, nes Paulių teko pažinti, kurį laiką bendrauti ir palydėti į Antakalnio kapines. Kaip brangiausią relikviją saugau Pauliaus eilėraščių rinkinėlį „Ilgesys – ta giesmė“ su tokia dedikacija: „Vytautui Indrašiiui ir visiems statybininkams, kad ilgai Jūsų saulės nenusineštų tolimi vaivoriniai miškai. Pau-

lius Širvys, 1973 IX 09.“

Tie tolimi prisiminimai – kitam kartui, dabar apie J. Laurinavičiaus knygą, kurioje sudėti asmeniniai atsiminimai, P. Širvio originalūs eilėraščiai, spausdinti Kaišiadorių rajono laikraštyje, poeto kūrybos rankraščiai. Visa tai nauji, unikali, iki šiol nežinomi faktai apie P. Širvio literatūrinius ryšius su Kaišiadorių krašto literatais. Ir pats poetas savo autobiografijose neužsimena, kad trumpai jam teko dirbti Kaišiadorių laikraštyje jau po 1952 m. lapkričio 3 d., kai buvo paskirtas Merkinės MTS (mašinų-traktorių stotis),

o 1953 m. rudenį pervestas Trakų rajono MTS laikraštelių redaktoriumi.

Knygoje randu naujų faktų iš Pauliaus jaunystės, jo nuoširdų ir atvirą bendravimą nuo 1956 m. su Kaišiadorių krašto literatais Vaciu Bukausku, Jonu Raudeliūnu, Stase Šeštakauskaite, Jonu Laurinavičiumi ir kitais. Nauji vertingi faktai patikslina, kad legendinis Pauliaus eilėraštis „Aš – beržas“ buvo sukurtas ne kur nors Vilniuje, o Kaišiadorių krašte ir pirmą kartą išspausdintas žurnale „Mūsų gamta“ (1966 m., Nr. 4) pavadinimu „Gegužio naktį“, netrukus papildytas, pavadintas

„Nakties auskarai“ ir publikuotas laikraštyje „Kauno diena“ (1966 06 18). Vėliau kelis kartus tobulintas, kol tapo grynoliu, buvo pavadintas „Aš – beržas“ ir išspausdintas žurnale „Jaunimo gretos“ (1967 m., Nr. 9).

Labai intriguojantys epizodai apie Pauliaus susitikimus ir pokalbius su iškiliu Onušio kunigu ir publicistu Nikodemu Švogžliu-Milžinu apie poeto laiškus pirmajai meilei Alpunei Žegliūnaitei-Liolienei ir neišgalvota sakmė apie naują P. Širvio kostiumą.

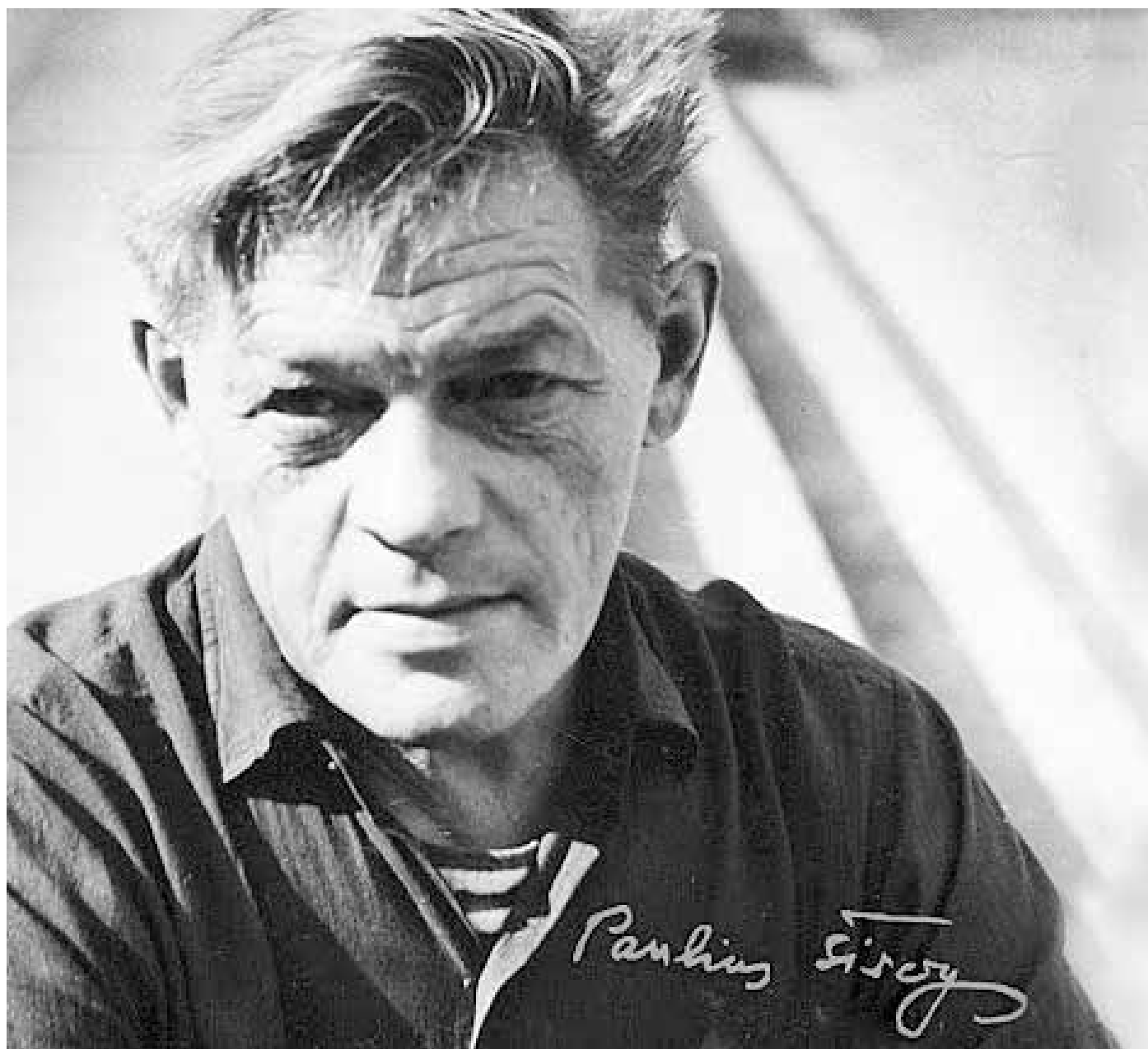
Be galo jautriai, su realiu tikroviškumu skirsnys „Be kreivų veidrodžių“ J. Laurinavičius aprašo tragišką P. Širvio kasdienybę, kai greta žingsniavo poezija ir svai galai. Daug kas atsiminimuose tai minėjo, bet tik vienas J. Laurinavičius taip tikro-

viškai, jautriai, nuoširdžiai sugebėjo atkurti P. Širvio moralinį nuosmukį, nė kiek neapjuodindamas legendinio poeto atminimo. Pateikiu trumpą ištrauką: „Poetas gyvenime įveikė sunkiausias kliūtis, net mirtį fronto apkasuose, o štai dzūkiškai naminei, užkimštai laikraštiniu kamščiu, restoranų „Stoličnaji“ ir konjakui – neatsispyrė, suklupo. O prie suklupusio Poeto, ko gero, neatsirado nė vieno draugo, kuris būtų padėjęs atsikelti. Pasipylė anekdotai, pajuokos, galvos palingavimai: „A, čia Širvys.“ Į miliciją iš Širvio pastogės kaimynai skambindavo tik pačiais paskutiniais atvejais, milicija, išgirdusi Širvio pavardę, „gelbėti“ reikalo irgi važiavo nenoriai. O meninė šutvė ir toliau jį gramzdino. Ji buvo įtakingesnė, veiklesnė už Rašytojų sąjungą, už vyriausybi-

nes institucijas, už žmogiukus, vadinusius save Poeto draugais ir bičiuliais. Šitokioje aplinkoje Poetas buvo paliktas vienas, „velnioniškai vienas“. Jis blėso, nyko, darėsi nepanašus į žmogų. Nejaugi jis savo kūryba nebuvo užsitarnavęs, kad nors mirtų kaip žmogus, šalia namiškių, artimųjų. Jis mirė vienas. Su pavėluotu nekrologu. Su neaiškia mirties data, tik medikų nustatyta. Su galvų palingavimu: koks gyvenimas, tokia ir mirtis.“

P. Širvys buvo, yra ir bus legenda. Tad šios knygos pasirodymas Poeto gimimo šimtmečio išvakarėse paskatins mus atokvėpio minutę vėl paimti į rankas jo poeziją ir pabūti kartu su Poeto išgyvenimais, jo kasdienybe ir skaidriu liūdesiu.

Parengė Deimantė Kazokaite

Medžių horoskopai

Dr. Eugenija ŠIMKŪNAITĖ

Liepa – liepos (bičių globėjos Austėjos) mėnuo

Gal ir keista, bet gimę liepos mėnesį nėra dideli smaguriai, nors kas žino – jei pasitaiko pilnas ir saldus korys, slapta palaižo, bet taip, kad giminės, kaimynai iš šalies nespoksotų. Juk pripratus prie karčių žirinių blynų, grikių košės, šutintų pupų, gali ne savo noru prie avilio, medaus liepinukės prijunkti.

Ne medumi tepti, ne meduoliais dengti Lieporių (liepą gimusiųjų) trobesiai. Bet jie yra jaukūs, saulėti, langai atgręžti saulėn, kur įsaulyje liepos bitelėmis dūžia, medumi varva, kur mėlyni horizontai kviečia sužinoti, kas yra už upokšnių, ežerų, miškų, aukštų kalvų.

Liepos ženklų paženklinti vyrai, jei reikalai verčia, jei duonos riekės, ant kurios tepamas medus, stinga, už jūrų marių, plačių vandenynų iškeliauja. Aukso, sidabro parsiveža, nes svečioje šalyje būna darbštūs kaip bitelės. Visokiausią darbą moka, tai užjūriuose pageidaujami. Savo parapijoje lieporiai, liepaičiai – ne paskutiniai, ne iš kelmo spirti. Ne pijokai, ne latrai, kokie bastūnai ar apšėpėliai. Bažnyčioje jų kermošavi batai blizga, marškiniai – ne drobiniai, o iš žydo kromo pirkti. Žydų prekijai nuo seno Lieporius gerbė, kad tie žodžio laikosi ir su visokiausio gymio, visokiausio kilimo, visokiausios kalbos žmonėmis sugyvena, jų papročius gerbia.

Lieporiai ir liepos medį gerbia, nes iš jo stuomens geldas kūdikiams maudyti, rėč-

kas skalbiniams užmerkti, pirties plautus daro. Kartais ir kokią šaukštą ar net Dievulį išdrožia. Marijos Sopulingosios statulėlę iš ažuolo, uosio ar vinkšnos (kieta medžio) išdrožia, o jos širdį – iš liepos. Mat liepa – medis minkštas, atlaidus, kenčiantis kaip ir Marija Sopulingoji.

Liepa – sveikatos medis nuo pagonybės laikų. XV amžiaus kronininkas Antanijus Gvanjinis rašė, kad lietuviai avi karinėmis liepų plaušų vyžomis ir laksto per pelkes tarsi kokie briedžiai. Neserga kojų sopėmis ir kitomis sukatomis. Ilgiausiai liepines vyžas nešiojo džūkai, iki kokių 1970 metų! Dar ir dabar moterėlės, išsiruošusios spanguoliauti į Čepkelius, užsideda vyžas. Lengva, patogų, kirmėlę (gyvatę) neįkirs.

O dabar apie liepos galybes, kurios do-riams, išmintingiems, ne šykštuoliams persiduoda. Tad paklauskite: girios medeliai, katrie skyrium būna, tik kartą per tūkstantį metų krūvon susieina. Liepa tame miško seime ir šneka: „Turiu galybę, ir dar ne vieną. Apsakysiu tik savo žiedų galybę. Ji – nuo krūtinės sunkumo, nuo kaulų laužymo, nuo dieglių diegimo. Taip pat žiedų galybė – nuo valgio nepriėmimo, nuo vidurių supykinimo, mano žiedų galybė – nuo šerpetų, nuo spuogų, nuo dedervinių.

Tokia pirmoji mano žiedų galybė. Antroji mano galybė – tai virtų žiedų sunkoje. Tas viralas – nuo rūpesčių, susigraujimų, nuo sunkumų, nuo užsitrenkimų. Antroji galybė – ir mano žiedų gražumėlyje, kvapumėlyje.

Mano žiedų galybių galybė – tai medaus saldybė. Mano žmonės – bitelės! Darbininkės, vandens nešėjos, auklės, motinos, motinėlės...

Teisi liepa. Tokios liepos mėnesį gimusios moterys. Ne veltui liepa dažnai vadinama švelniai: liepa motinėle.

Rugpjūtis – uosio (kietuolio ir šviesuolio) mėnuo

Šnekame apie ažuolą, klevą, guobą ar vinkšną. O uosį, regis, ir pamiršome. Gal todėl, kad uosyje retai peri gandrai. Uosis nežydi karališkais žiedais kaip antai klevas. Nevalia slaugo medžio pamiršti. Paklauskite šaukštų drožėjo, kokie šaukštai geriausi. Tas nemirktelėjęs atsakys: iš uosio, tamstale! Uosio šaukštu gali ne tik barščius srėbti, bet ir smagiai sugroti. Buvo patauragnėje toks Musteikis. Nueidavo į Balčios ar Apvynijos miškelius. Atsisėdavo ant samanoto kelmo ir imdavo taukšėti uosiniais šaukštais. Iš kemsynų, viržynų išlisdavo rainuotos kirmėlės (taip Musteikis vadino gyvates). Tosios klausydavosi ir... imdavo šokti.

Vinca Kiliulis iš Tauragnų Labės ežere uosinių šaukštų muzika viliodavo žuvis. Užstatydavo prie nendryno tinklėlį, pataukšėdavo vandenyje uosiniais šaukštais, o žiežuolos, raudės, lydekiokai, ešeriokai patys į tinklėlį subėgdavo. Vladas Rylškis Labanoro girioje, Luknelio ežere, į bučius, šaukštais patauškindamas, lynus kaip klusnius paršelius suvarydavo.

Pirmiausia po uosio ženklų gimę vyrai, moterys – geras ausis, gerą klausą turi, nors ir ne visi muzikantai. Uosis, sako, ir už ažuolą kietesnis. Tie, kurie save laiko uosio vaikais ar bent uosio globotiniais, labai daug triūsia, patogiai, gerai susitvarko sodybą. Neretai ją pertvarkinėja, ir vis papūkštaudami, dažniausiai vieni ar su kitais giminaičiais, artimiausiais kaimynais. Pertvarkinėja, nes vis reikia ar kluono pašalius padidinti, ar naują svirną pastatyti, ar prie senojo pridurti trisienį, dar ir pirtelę paežerėje su liepiniais skobniais susiręsti, didesnę rūšį išsikasti. Tų darbų – kaip ant moters kaklo karolių! Nei pradžios, nei pabaigos. Todėl čia žmogui reikalingas uosio kietumas, uosio ištvermė.

Šeimoje uosiai, uosės – ištikimi iki kars-
to lentos. Jei šeimon patenka žmona apsilėdėlė, vyras slunkius, nors tokių mažai būna, visa uosių giminė perauklėja geron pusėn.

Laimė vaikui turėti krikšto tėvus uosius. Tie savo krikštąsūniais, krikšto dukterimis

rūpinsis, kol gyvi bus. Mirus jų tikriesiems tėvams, taps antraisiais tėvais.

Uosių šeimose vaikai nuo pat mažumės dirba. Plunksnas plėšo, žąsiukus gano, uogauja, grybauja, gyvulėlius šeria, šieną grėbia, mažesniuosius prižiūri, pasaugo, kūdikėlį lopšyje pasūpuoja.

Apie uosį, šventą medį, norisi prabilti Maironio žodžiais: „Amžiaus ilgus metus augo uosis gražus...“ Tai bene vienas gražiausių kunigo eilėraščių apie medžius.

Uosio likimas, pasak poeto, toks. Senasis uosis augino uosiuką, bet atėjo žmogus ir nukirto senąją uosį. Pasidarė lopšį ir augino vaikutį. O mama dainavo: „Auk, mažėli, gražus, kaip tas uosis puikus, kur slėnio atkrantėj svyruoja...“

Net uosio mirtis – kilni. Dėl gyvenimo, giminės pratęsimo.

Bene svarbiausia uosio ypatybė: kad ir kas gyvenime būtų, uosis šakom pašlamės, gal tik tyliai pasiskųs, bet išters ir geresnių dienų susilauks.

Rugsėjis – šermukšnio (velniamušio) mėnuo

Rugsėjis, sako, džiaugsmų, apgaulių, vilionių ir gyvenimo vėtrų mėnuo. Todėl svarbu ne tik po kokio medžio ženkle gimti, bet ir kokią savaitę, kokią dieną. Kokia saulė tą rytą tekėjo. Miglon ar į baltus išpurentus debesis leidosi. Lijo ar kaukė vėtra, net ažuolus versdama, namų stogus plėšdama, žvėris ir paukščius, gyvulius gąsdindama. O gal žemę klojo lapų šilkas ir laumės į valtelę šilkinį kraitelį dėliojo. Viskas svarbu: ar gervės klykavo, ar laukinės žąselės girgėjo, karvės mūkė. Pagal

tai sprendžiama apie šermukšninio vyro, šermukšninės moters ar vaikų – šermukšniuko, šermukšnėlės – charakterį.

Saulėtą rytą, saulėtą dieną, žvaigždėtą naktį gimusieji – saulėto, gero, linksmo būdo žmonės. Per darganas gimę – tylūs, nekalbūs, galbūt ir užsispyrę, šakoti, bet dori ir teisingi. Per vėtras, audras pasaulin margan atėjusieji – diržingo, tvirto kūno sudėjimo. Tokie pasagą gali sulenkti, išlenkti. Veršiuką ant pečių užsimesti, vežėčias diendaržin su vežimu įtraukti, akmenį iš dirvos išlupti, rąstą ant pečių kaip nenorelę užsimesti.

Rudenio naktys vis tamsėja. Vis daugėja kipšiukų, ponaičiai, lojančiais šuneliais, kortuotojais pasivertusių. Toks ir tavo sielą už aukso puodą užstatys, arkliu pavers, velnių karieton įkinkys. Raganos nuo bulvia-

kasio lauko ar namuos per darbymetį paliktą vaiką pavogs.

Nuo velnių, pasirodo, yra kuo apsiginti. Tik turėk šermukšninę lazda. Užtvosi, velniukas šuneliu užkauks, ugnies kamuoliu pavirs ir nušvilps raistan, išbaidydamas raganas, nes jų medinės pietos užsidegs nuo tokios smarkios ugnies.

Kai dievas Perkūnas rinkosi sau medžius, šermukšnį pasirinko po ažuolo. Senovės lietuviai tikėjo: šermukšniuose gyvenančios kalvių dvasios. Pasirodo, milžinas kalvis nuo Medvėgalio kalno iš balų geležies nukalė Saulę ir nusviedė ją padangėn, kad baigtųsi naktis, išsibėgiotų visos piktosios dvasios. Dievo Perkūno ginklai – kirvis, lankas ir strėlė. Taigi Perkūnas turi kuo pridaužti, nusmeigti, nuginti velnią.

Manyta, kad velnią galima pritvoti, jam šonkaulius suknežinti šermukšnine lazda, jei po ranka nėra kadaginės lazdos. Pasi-ramsčiuodamas šermukšnine lazda, gali ramiai keliauti per girią, raistus, gyvatynus. Gyvatės iš pagarbos tau, turinčiam stebuklingą lazda, lenksis. Velniai iš kelio paspruks, raganos po kerplėšomis pasislėps.

Velniai tai bijo šermukšnio, o žmonės jį myli, jo karoliais dabina. Kiek gražiausių dainų, kurios prasideda žodžiais: „Oi, šermukšni šermukšni, ar auginai uogelės?“, „Kad tu, marte, iš ten negrįžtai, kad tu, marte, šermukšniu virstai“, „Šermukšnėli, auki, auki, obelėle, dar palauki“, „Nuo šermukšnelių, nuo putinelų pamėnė raudona.“

Kas gimė po šermukšnio ženkle, tas margam sviete neprapuls, atvirkščiai, kaip šermukšnis baltai, tyrai ir viliojančiai sužydės. Kaip šermukšnis raudonai pasipuoš. Raudona spalva – menininko, poeto, kilmingojo mokslo vyro spalva.

Parengė Deimantė Kazokaite

XXIV Aukštaitijos vargonų muzikos festivalis – jubiliejaus link

Jau trečią dešimtmetį kiekvieną rudenį aukštaičius pradžiugina tradicinis Aukštaitijos vargonų muzikos festivalis, kitamet švęsiantis garbingą dvidešimt penkerių metų jubiliejų. Įveikęs visus laikmečio išbandymus ir nepriteklus, festivalis išlieka ištikimas akademinei muzikai ir vargoninės kultūros puoselėjimui. Šiais metais festivalis dedikuotas Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 30-mečiui.

Penki kameriniai renginio koncertai – tarsi pasiruošimas solidžiam kitais metais vyksiančiam jubiliejui. Po ilgos pertraukos festivalio atidarymas vyks Utenos meno mokyklos salėje, kurią norėčiau pavadinti istoriškai svarbia Utenos miestui. Joje koncertavo daug muzikos pasaulio grandų, tarp jų – jau iškeliaavę anapilin maestro Virgilijus Noreika bei maestro

Saulius Sondeckis su Lietuvos kameriniu orkestru. Ši salė girdėjo mūsų nacionalinės vertybės saksofonininko Petro Vyšniausko, smuiko virtuozo ir visuomenės veikėjo Martyno Švėgždos von Bekkerio muzikavimą, vargonus ne kartą kalbino legendinis maestro Leopoldas Digrys, savo nepakartojamu balsu visus žavėjo sopranas Asmik Grigorian.

lankys Zarasų rajono Antazavės Dievo Apvaizdos bažnyčią, kurioje muzikuos dainininkė ir aktorė Austėja Lukaitė, jai pritars pianistė ir vargonininkė Gražina Zalatorienė.

Trečiajame koncerte, kuris vyks Utenos rajono Sudeikių Šv. Mergelės Marijos bažnyčioje, pasirodys Kauno valstybinio muzikinio teatro primadona Rita Preikšaitė su Kauno religinės muzikos centro direktore vargonininke Dalia Jatautaite.

Ketvirtasis festivalio koncertas keliaus į Utenos rajono Leliūnų Šv. Juozapo bažnyčią, kur galingais vargonais gries kita Aukštaitijos vargonų muzikos festivalio garbės ambasadorė Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčioje reziduojančio Religinės muzikos centro direktorė Lietuvos muzikos ir teatro akademijos profesorė vargonininke Renata Marcinkutė-Lesieur. Savo nuostabiais balsais visus žavės jauni dainininkai Eglė Stundžaitė ir Eimantas Bešenas. Tą dieną Leliūnų bažnyčioje vyks Šv. Arkangelo Mykolo atleidai.

Festivalio uždarymo akordas nuskambės spalio 4-ą Utenos Kristaus Žengimo į dangų bažnyčioje. Istorikai svarbius ir sėkmingai atnaujintus šios bažnyčios vargonus prakalbins vargonininkų šeima Aušra ir Vidas Pinkevičiai, kurie ne tik daug koncertuoja, bet ir socialinėse erdvėse aktyviai propaguoja vargoninę muziką.

Uždarymo koncerte kaip dovana Lietuvai nuskambės kanklių muzika – pasirodys daug metų gyvuojantis kanklių trio „Aušrinė“, kurio atlikėjos Regina Marozienė, Regina Vaišnorienė ir Lora Andriuškienė yra tikros šio instrumento meistrės, nešančios lietuviškos muzikos savitumą į Europą ir pasaulį. Festivalio garbės ambasadorės aktorės V. Kochanskytės žodis įprasmins ir užbaigs XXIV Aukštaitijos vargonų muzikos festivalio, žengiančio link jubiliejaus, muzikinį vyksmą.

Zita LUKOŠIŪNIENĖ,
Aukštaitijos vargonų muzikos festivalio direktorė ir meno vadovė

Dvi primadonos – Virginija Kochanskytė ir Zita Lukošūnienė

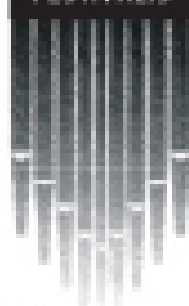
XXIV Aukštaitijos vargonų muzikos festivalio atidarymui pasirinkta neatsitiktinė diena – rugsėjo 11-a, primenantį teroro išpuolį, pražudžiusį daug nekaltų žmonių. Tai lyg retorinis klausimas, kaip kiekvienas iš mūsų galime prisidėti prie taikos išsaugojimo, gėrio ir grožio puoselėjimo.

Atidarymo koncerte skambės romantiška ir ekspresyvi muzika, kurią atliks kraštiečiai – buvusi uteniškė – tarpautinių konkursų laureatė vargonininke Jurgita Kazakevičiūtė, jaunoji arfos virtuozė Joana Daunytė, iš Rusijos į tėvynę sugrįžusi puiki violončelininkė Žana Miniotaitė. Tos dienos svarbą ir iškilmingumą poetiniu žodžiu įprasmins Aukštaitijos vargonų muzikos festivalio garbės ambasadorė aktorė ir režisierė Virginija Kochanskytė.

Antrasis festivalio koncertas ap-

XXIV AUKŠTAITIJOS VARGONŲ MUZIKOS FESTIVALIS

AUKŠTAITIJOS
VARGONŲ
MUZIKOS
FESTIVALIS

Skirtas Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 30 – mečiui

Rugsėjo 11 d. (penktadienis)

Utenos meno mokykla

18 val. FESTIVALIO ATIDARYMO KONCERTAS

JOANA DALINYTĖ (arfa)

ŽANA MINIOJAITĖ (violončelė)

JURGITA KAZAKEVIČIŪTĖ (vargonai)

VIRGINIA KOCHANSKYTĖ (aktori)

Rugsėjo 13 d. (sekmadienis)

Zarasų raj. Antakavės Dievo Apvaizdos
bažnyčia

10 val. Šv. Mišios

11 val. KONCERTAS

AUSTEJA LUKAITĖ (sopranas)

GRAŽINA ZALATORIENĖ (vargonai, klavišiniai)

Rugsėjo 20 d. (sekmadienis)

Utenos raj. Sudeikų Švč. Mergelės Marijos
bažnyčia

13 val. Šv. Mišios

13.45 val. KONCERTAS

RITA PREIKŠAITĖ (mezosopranas)

DALIA JATAUTAITĖ (vargonai)

Rugsėjo 27 d. (sekmadienis)

Utenos raj. Lelkių Šv. Juozapo bažnyčia
ŠV. ARKANGELO MYKOLO ATLAIĐAI

11 val. Šv. Mišios

12 val. KONCERTAS

EGLĖ STUNDŽIAITĖ (sopranas)

EIMANTAS BEŠĖNAS (tenoras)

RENATA MARCINKUTĖ – LESIEUR (vargonai)

Spalio 4 d. (sekmadienis)

Utenos Kristaus Žengimo į dangų bažnyčia

18 val. Šv. Mišios

18.45 val. FESTIVALIO UŽDARYMO
KONCERTAS

KANKLIŲ TRIO „AUŠRINĖ“:

REGINA MAROZIENĖ,

REGINA VAIŠNORIENĖ,

LORA ANDRIUŠKIENĖ

AUŠRA MOTUŽAITĖ – PINKEVIČIENĖ

(vargonai)

VIDAS PINKEVIČIUS (vargonai)

VIRGINIA KOCHANSKYTĖ (aktori)

Festivalio globėjas – UTENOS RAJONO MERAS ALVYDAS KATINAS

Festivalį rengia VŠĮ Aukštaitijos vargonų muzikos festivalis www.avmf.hostingas.lt
Visi festivalio koncertai nemokami.

